

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СУХОМЛИН ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.102: 343.132

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОДАННЯ, РОЗГЛЯД І ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ УЧАСНИКІВ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю.В. Сухомлин**

Науковий керівник **Удалова Лариса Давидівна,**
доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Сухомлин Ю.В. Подання, розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ», Київ, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних, правових і прикладних проблем подання, розгляду і вирішення по суті клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. З'ясовано сучасний стан наукового дослідження інституту клопотань у кримінальному провадженні, розкрито його сутність та значення; визначено загальні умови подання, розгляду та вирішення клопотань на стадії досудового розслідування; окреслено порядок подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, застосування та зміни окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів; охарактеризовано процесуальний порядок подання, розгляду та вирішення інших видів клопотань на стадії досудового розслідування.

На підставі аналізу положень КПК України виділено спеціальні ознаки інституту клопотань у досудовому кримінальному провадженні: передбачає визначену КПК України форму залежно від виду клопотання; має перспективну спрямованість (заявлення клопотання передбачає обов'язкове його вирішення по суті); має двосторонній, а в окремих випадках багатосторонній характер (ініціатор, з одного боку, і уповноважена особа (особи) – з іншого); є наслідком волевиявлення як посадової особи (слідчого, прокурора), так і особи, прав та законних інтересів якої воно стосується (підозрюваного, потерпілого, захисника та ін.); право на його законне і обґрунтоване вирішення гарантується правом на повторне звернення із ним, а також правом на оскарження рішення про відмову в

задоволенні клопотання. Визначено умови реалізації права на заявлення клопотань під час досудового розслідування: наявність у особи відповідного процесуального статусу; компетентність органу, до якого звертається ініціатор клопотання; предмет клопотання; процесуальний порядок (форма) звернення, розгляду та вирішення клопотання.

Сформульовано загальну дефініцію клопотання у досудовому кримінальному провадженні, як визначеного КПК України офіційного звернення уповноважених суб'єктів, сторін або інших учасників кримінального провадження до інших уповноважених посадових осіб з проханням про вчинення конкретних процесуальних дій, утримання від їх здійснення, або про прийняття відповідних рішень, спрямованих на реалізацію їхніх, чи представлених процесуальних прав і законних інтересів. Доведено, що клопотання слідчого, прокурора про проведення процесуальних дій, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав та свобод людини, на відміну від клопотань інших учасників кримінального провадження, за своєю владно-розпорядницькою природою є різновидом кримінально-процесуального рішення.

На основі аналізу законодавства, точок зору науковців та практичних працівників: обґрунтовується доцільність визначення критеріїв допустимої повторності звернень з клопотанням у порядку ст. 220 КПК України, а також внесення відповідних змін до цієї статті в частині наділення правом звернення з клопотанням не тільки щодо процесуальних дій, а й щодо рішень уповноважених посадових осіб; аргументовано необхідність законодавчого унормування ч. 1 ст. 469 КПК України у частині відображення у клопотанні про укладення угоди про примирення ініціативи потерпілого, його представника або законного представника у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством; обстоюється позиція щодо обов'язкової участі слідчого, прокурора під час розгляду клопотання про арешт майна; розвинуто наукові положення щодо віднесення заходів безпеки учасників кримінального судочинства провадження до заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких має вирішуватись на підставі відповідного клопотання

учасника кримінального провадження; наголошується на доцільності наділення сторін та потерпілого правом на заявлення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування; обґрунтовано доцільність передбачення обов'язку слідчого, прокурора при повторному зверненні з клопотанням про надання дозволу на проведення відповідної НСРД зазначати нові обставини, які до цього не розглядалися слідчим суддею.

У роботі також дістали подальший розвиток: положення про надання слідчому повноважень звертатись до слідчого судді з клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом; твердження про наділення слідчого, який виїхав на місце події, правом особисто звертатись з відповідним клопотанням до керівництва відповідного підрозділу Експертної служби МВС України про необхідність залучення пересувної спеціалізованої лабораторії; пропозиція щодо визначення загальних вимог до клопотання про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні; наукові положення щодо розширення процесуальних можливостей слідчого судді з перевірки доцільності та необхідності проведення експертизи, про яку клопоче сторона кримінального провадження; аргументація закріплення у ч. 1 ст. 284 КПК України обов'язку слідчого, прокурора у разі відсутності підстав для закриття кримінального провадження виносити постанову про відмову в задоволенні відповідного клопотання; наукове обґрунтування внесення змін до ч. 3 ст. 493 КПК України в частині зазначення у клопотанні про обрання запобіжного заходу у вигляді передання під нагляд батьків та інших осіб згоди батьків (інших осіб) та самого неповнолітнього підозрюваного, який передається під нагляд.

Ключові слова: клопотання, подання, розгляд та вирішення клопотань, досудове розслідування, сторона обвинувачення, сторона захисту, прокурор, слідчий суддя, слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення кримінального провадження.

SUMMARY

Sukhomlyn Y. Submission, consideration and resolution of petitions of participants in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation. – Qualifying scientific work as the manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Law, specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics, Forensic Sciences, operational and search activity. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the complex research of theoretical, legal and applied problems of submission, consideration and decision on the merits petitions of participants in criminal proceedings at the pre-trial stage investigation. The present state of scientific research of the institute is determined petitions in criminal proceedings, its essence and meaning are revealed; general terms for filing, reviewing and solving queries at the stage of pre-trial investigation; the procedure for submission was outlined, consideration and resolution petitions on conducting investigative (search) actions, secret investigative (wanted) actions, application measures for ensuring criminal proceedings, preventive measures; the procedural procedure for submission, consideration and resolution is described other types of petitions at the stage of pre-trial investigation.

Based on the analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, special features are highlighted institute of petitions in pre-trial criminal proceedings: is perspective orientated; is activated by «specific» legal mechanisms; is as a result of the expression of will as an official, as well as individuals, rights and lawful whose interests it concerns; the right to its legitimate and justified decision is guaranteed the right to re-apply with him, as well as the right to appealing a decision to refuse to satisfy a request by a specific Criminal Procedure Code authorized entities. The conditions of realization of the right to the application are determined petitions during pre-trial investigation: the presence of the person concerned procedural status; competence of the institution to which the initiator applies petition; the subject of the petition; procedural order (form) of treatment, consideration and resolution.

The general definition of the petition in the pre-trial court criminal proceedings is formulated, as defined by the Criminal Procedure Code of Ukraine treatment of authorized agents, parties or other participants in a criminal proceeding to other authorized officials with a request for the implementation of specific procedural actions, refraining from their implementation, or about making appropriate decisions aimed at their implementation, or represented procedural rights and legitimate interests. It is proved that petition of the investigator, the prosecutor for conducting procedural actions related with a significant restriction of human rights and freedoms, as opposed to petitions other participants in criminal proceedings, in their power administrative nature is a kind of criminal procedure decision.

Based on the analysis of legislation, the views of scientists and practical of employees: the expediency of determining the criteria of permissible is substantiated repetition of appeals in accordance with Art. 220 Criminal Procedure Code, as well as making relevant changes to this article regarding the granting of the right to apply from a petition not only for procedural actions, but also for decisions authorized Officers; the necessity of making amendments to ch. 1 item 469 Criminal Procedure Code as part of the reflection in the petition for the conclusion of an agreement on reconciliation of the victim's initiative, his representative or lawful representative in criminal proceedings for crimes related to domestic violence; the position of compulsory participation stands out the investigator, the prosecutor when considering the application for the arrest of property; developed scientific provisions on the assignment of measures to ensure safety measures provision of criminal proceedings, the application of which must be resolved on the basis of the corresponding request of the party to the criminal proceedings; emphasizes the expediency of giving parties and victim the right to statement of petitions on conducting investigation (search) actions, secret investigative (wanted) actions after acquaintance with materials of pre-trial investigation; arguments are given that the unscheduled external audit (unscheduled inspection) is in its legal nature is an investigative (search) action, the general order of which purpose should be reflected in a separate article of chapter 20 of the Criminal Procedure Code; justified expediency imposing on the investigator, the prosecutor a duty when reposing with the request for

permission to carry out an appropriate secret investigative (wanted) actions should be indicated new circumstances that have not previously been considered an investigating judge.

In the work also further provision received development: for provision investigating authority to apply to the investigating judge with a petition for extension of the time limit for using special right; the assertion that the investigator has the right to apply personally corresponding petition to the management of the relevant division of the Expert services of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the necessity of attracting to the review of the place of the event mobile specialized laboratory; proposal of legislative definition of general requirements for a request for questioning a witness, victim during a pre-trial investigation in a court session; scientific positions on expanding the procedural capacity of the investigating judge to verify the expediency and necessity of conducting an examination, which the petitioning party is concerned about criminal proceedings; argumentation of securing in Part 1 of Art. 284 Criminal Procedure Code the duty of the investigator, the prosecutor in the absence of grounds for closure criminal proceedings to pass a resolution refusing to satisfy the corresponding application; scientific substantiation of making changes to Part 3 of Art. 493 Criminal Procedure Code in determining the availability of a request for a preventive election an event in the form of a transfer under the supervision of parents and other persons about the consent parents (other persons) and the very minor suspect who is being supervised.

Keywords: petition, submission, consideration and resolution of petitions, pre-trial investigation, party prosecution, defense party, prosecutor, investigating judge, investigative (wanted) actions, measures of criminal provision proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сухомлин Ю. В. Правові основи, підстави та умови подання клопотань у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 286–289.

2. Сухомлин Ю. В. Окремі процесуальні аспекти подання органами досудового розслідування клопотань щодо застосування запобіжних заходів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 230–234.

3. Сухомлин Ю. В. Клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 200–203.

4. Сухомлин Ю. В. Проблеми підготовки та подання клопотань стороною захисту та іншими учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 2 С. 230–234.

5. Сухомлин Ю. В. Окремі напрями реформування інституту клопотань у кримінальному судочинстві України. Suhomlin Julia Specific directions for reform of infringement institute in ukraine's criminal judicial authority. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 3 (19). P. 241–249.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Сухомлин Ю. В. Інститут клопотань у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*: зб. тез доповідей 5 Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 157–160.

7. Сухомлин Ю. В. Клопотання у кримінальному провадженні як форма реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Конституція України: історія, сучасність та перспективи*: матер. наук.-практ. семін. (м. Київ, 24 черв. 2016 р.). Київ, 2016. С. 100–104.

8. Сухомлин Ю. В. Окремі питання призначення експертиз за клопотанням сторони захисту у кримінальному провадженні. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності*: зб. мат. конф. (м. Київ, 24 листоп., 2016 р.). Київ, 2016. С. 278–281.

9. Сухомлин Ю. В. Подання та розгляд клопотань про застосування запобіжних заходів у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ, 2016. С. 371–373.

10. Сухомлин Ю. В. Проблеми підготовки та подання клопотань стороною обвинувачення про проведення слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу і практики їх застосування*: матер. кругл. столу (м. Київ, 10 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 133–135.

11. Сухомлин Ю. В. Подання та розгляд клопотань про проведення обшуку на стадії досудового розслідування. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 1. С. 141–143.

12. Сухомлин Ю. В. Залучення спеціаліста до у часті у процесуальних діях за клопотанням сторони захисту. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: матер. Всеукр. наук.-практич. конф. з нагоди 85-річчя докт. юрид. наук Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ-Маріуполь, 2018. С. 345–346.

13. Сухомлин Ю. В. Особливості подання та розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1–2 берез. 2019 р.). С. 113–116.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

14. Процесуальний порядок та особливості застосування слідчим арешту майна: метод. рек. С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, Д. О. Алексеева-Процюк, Ю. В. Сухомлин. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 50 с.

15. Науковий твір «Мультимедійний навчальний посібник «Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні». Осауленко О. А., Підвисоцький В. В., Самодін А. В., Симчук А. С., Степанов О. С., Степанова Г. М., Сухомлин Ю. В. Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 76617 від 05.02.2018 р. URL: https://www.naiau.kiev.ua/books/slidchi_rozdii/index.html.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК	УМОВНИХ
ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ КЛОПОТАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	23
1.1 Сучасний стан наукових досліджень інституту клопотань у кримінальному провадженні.....	23
1.2 Поняття, сутність та значення інституту клопотань у кримінальному провадженні.....	38
1.3 Загальні умови реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування	62
Висновки	до розділу
1.....	94
РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ, РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРОДОВЖЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	98
2.1 Подання, розгляд та вирішення клопотань про застосування та продовження окремих заходів забезпечення кримінального провадження	98
2.2 Процесуальний порядок подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування та зміну запобіжних заходів	126
Висновки	до розділу
2.....	148
РОЗДІЛ 3. ПОДАННЯ, РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ІНШИХ КЛОПОТАНЬ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	151

3.1 Подання, розгляд та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій	151
3.2 Подання, розгляд та вирішення клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій	173
3.3 Інші види клопотань, які розглядаються та вирішуються на стадії досудового розслідування	187
Висновки	до розділу
3.....	205
ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
ДОДАТКИ.....	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВСУ	Верховний Суд України
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ГПУ	Генеральна прокуратура України
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КПК України 1960 р.	Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р.
КСУ	Конституційний Суд України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
СКС	Статут кримінального судочинства 1864 р.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Зміни Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, які останнім часом торкнулися процедури заявлення, розгляду та вирішення клопотань, засвідчили, що законодавець йде шляхом надання учасникам кримінального провадження все більшої «процесуальної свободи», прагнучи підвищити змагальність вітчизняного кримінального процесу, підтримати правову активність кожної особи, залученої до нього. Необхідність та доцільність дослідження порядку подання, розгляду та вирішення клопотань у науці кримінального процесу викликана й тенденцією збільшення ефективності використання рішень ЄСПЛ при обґрунтуванні та прийнятті певних процесуальних рішень на стадії досудового розслідування.

За результатами огляду стану здійснення правосуддя у 2018 році слідчими суддями під час досудового розслідування розглянуто 508,6 (у 2017 – 532,1) тис. клопотань слідчих, прокурорів та інших осіб, у тому числі задоволено 408 тис. На розгляд слідчих суддів місцевих судів у 2018 році надійшло 711 (у 2017 році – 705 тис.) клопотань слідчих, прокурорів та інших осіб, з яких 76 % задоволено. Слідчими суддями постановлено 153,1 (у 2017 році – 152,2) тис. ухвал про надання дозволу на проведення НСРД¹.

Окремі процесуальні порушення, допущені стороною обвинувачення, а також слідчими суддями щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення та порядок проведення слідчих (розшукових) та НСРД на стадії досудового розслідування, свідчать про певний дисбаланс між фактичними процесуальними можливостями сторін кримінального провадження, на порядку денному є підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду у цьому напрямку. Особливої уваги заслуговує з'ясування питання подання учасниками кримінального провадження, у т. ч. стороною захисту, клопотань, їх розгляд і вирішення під час досудового

¹ Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2018 році. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2019_DSA_NAKAZY/ogl_2018_copy.pdf.

розслідування, що є важливою складовою механізму реалізації права на заявлення клопотань, якому кореспондує обов'язок слідчого та прокурора розглянути клопотання і прийняти відповідні рішення.

Актуальність дослідження інституту клопотань у науці кримінального процесуального права обумовлена й систематичними змінами та доповненнями кримінального процесуального законодавства України, які визначають процесуальну форму подання, розгляду та вирішення клопотань, що, в свою чергу, породжує численні труднощі у сучасному правозастосуванні.

У науці кримінального процесу проблема подання, розгляду та вирішення клопотань на стадії досудового розслідування досліджували у свої працях такі вчені, як: Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, В.Д. Арсеньєв, В.І. Бояров, В.П. Власова, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, Я.П. Зейкан, О.В. Капліна, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, М.А. Макаров, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.Л. Ортинський, І.Л. Петрухін, В.О. Попелюшко, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, О.Ю. Татаров, В.М. Тertiшник, В.В. Топчій, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, В.П. Шибіко, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін.

Водночас, проблема подання, розгляду та вирішення клопотань учасників кримінального провадження в умовах чинного кримінального процесуального законодавства, а також проблематики судово-слідчої діяльності на сьогодні комплексно не досліджена, адже клопотання у чинному КПК України стосуються багатьох аспектів процесуальної діяльності сторін та інших учасників кримінального провадження. Викладені обставини обумовили актуальність обраної проблематики та необхідність проведення комплексного дослідження, в якому на основі єдиної доктринальної концепції були б визначені особливості подання, розгляду і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає положенням Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої

Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, п.п. 2, 12 та 17 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р, п. 5.9 Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленого Радою питань судової реформи 17 березня 2015 р., п.п. 7.3, 7.6, 7.10. Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 22 грудня 2015 р. (протокол № 23) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень НАПрН України (п. 950, 2016 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є отримання нових наукових результатів щодо подання, розгляду та вирішення клопотань учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- з'ясувати сучасний стан наукових досліджень інституту клопотань у кримінальному провадженні;
- розкрити поняття, сутність та значення клопотань у кримінальному провадженні
- визначити загальні умови подання, розгляду та вирішення клопотань на стадії досудового розслідування;
- охарактеризувати порядок подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування та продовження окремих заходів забезпечення кримінального провадження;
- встановити особливості процесуального порядку подання та вирішення клопотань про застосування та зміну запобіжних заходів;

- визначити особливості подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій;

- висвілити процесуальний порядок та підстави подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

- запропонувати пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування у контексті подання, розгляду та вирішення інших видів клопотань на стадії досудового розслідування.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають між учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування щодо подання, розгляду та вирішення клопотань.

Предмет дослідження – подання, розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям наукового дослідження є сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: *діалектичний метод пізнання* – для поглиблення понятійного апарату, з'ясування окремих правових категорій (розділи 1 – 3); *історико-правовий* – під час характеристики стану наукових досліджень проблем розгляду та вирішення клопотань учасників кримінального провадження (підрозділ 1.1); *системний* – для проведення класифікації клопотань у кримінальному судочинстві (підрозділ 1.2), а також для характеристики підстав та умов подання клопотань сторонами кримінального провадження на стадії досудового розслідування (підрозділ 1.3); *догматичний (формально-юридичний)* – під час аналізу процесуального порядку подання, розгляду та вирішення клопотань на стадії досудового розслідування про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) у тому числі НСРД, а також інших видів клопотань сторін та інших учасників кримінального провадження (розділи 2, 3); *анкетування* – у процесі проведення опитування працівників органів досудового розслідування Національної поліції, прокурорів, слідчих суддів та адвокатів (розділи 1 – 3); *статистичний* – для аналізу й

узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дослідження (розділи 1–3); *моделювання* – у межах побудови пропозицій до законодавства України (розділи 1 – 3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України за 2015-2018 роки; ухвали слідчих суддів із Єдиного державного реєстру судових рішень, дані опитування (анкетування) 231 слідчих Національної поліції України, 56 прокурорів, 63 суддів, а також 98 адвокатів з усіх областей України, окрім Закарпатської, Івано-Франківської, Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення процесуального порядку подання, розгляду та вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування в умовах дії чинного КПК України. У роботі сформульовано низку положень і висновків, які є новими в концептуальному плані та мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

– виділено спеціальні ознаки інституту клопотань у досудовому кримінальному провадженні: передбачає визначену КПК України форму залежно від виду клопотання; має перспективну спрямованість (заявлення клопотання передбачає обов'язкове його вирішення по суті); має двосторонній, а в окремих випадках багатосторонній характер (ініціатор, з одного боку, і уповноважена особа (особи) – з іншого); є наслідком волевиявлення як посадової особи (слідчого, прокурора), так і особи, прав та законних інтересів якої воно стосується (підозрюваного, потерпілого, захисника та ін.); право на його законне і обґрунтоване вирішення гарантується правом на повторне звернення із ним, а також правом на оскарження рішення про відмову в задоволенні клопотання;

– обґрунтовується доцільність визначення критеріїв допустимої повторності звернень з клопотанням у порядку ст. 220 КПК України, що стане важливою

складовою механізму реалізації права на заявлення клопотань, а саме: визнання у встановленому законом порядку незаконним рішення слідчого, прокурора з приводу попередньо заявленого клопотання; невстановлення окремих обставин в результаті попереднього вирішення клопотання по суті; виникнення нових обставин, що мають значення для кримінального провадження, які можна встановити шляхом проведення тієї ж процесуальної дії;

– сформовано наукову позицію, щодо розуміння загальних умов реалізації права на заявлення клопотань під час досудового розслідування, як обставин, з настанням яких законодавець пов’язує можливість звернення із клопотанням її ініціатора, розгляду та вирішення його по суті у передбаченому КПК порядку : наявність у особи відповідного процесуального статусу; компетентність органу, до якого звертається ініціатор клопотання; предмет клопотання; процесуальний порядок (форма) звернення, розгляду та вирішення клопотання;

удосконалено:

– поняття клопотання у досудовому кримінальному провадженні, як визначеного КПК України офіційного звернення уповноважених суб’єктів, сторін або інших учасників кримінального провадження до інших уповноважених посадових осіб з проханням про вчинення конкретних процесуальних дій, утримання від їх здійснення, або про прийняття відповідних рішень, спрямованих на реалізацію їхніх, чи представлених процесуальних прав і законних інтересів;

– наукові положення щодо віднесення заходів безпеки учасників кримінального судочинства провадження до заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких має вирішуватись на підставі відповідного клопотання учасника кримінального провадження;

– трактування підстав для застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування, які варто відрізняти від підстав для звернення з відповідним клопотанням, що породжують обов’язок уповноважених осіб на розгляд та вирішення їх по суті;

– наукові ідеї щодо регламентації у п. 19.5 Регламенту Вищої ради правосуддя оптимального десятиденного строку повернення Радою Генеральному

прокурору або його заступнику клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у разі його невідповідності визначеним законом вимогам;

– пропозиції щодо законодавчого унормування ч. 1 ст. 469 КПК України у частині відображення у клопотанні про укладення угоди про примирення ініціативи потерпілого, його представника або законного представника у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством;

дістало подальший розвиток:

– наукова позиція про те, що клопотання слідчого, прокурора про проведення процесуальних дій, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав та свобод людини, на відміну від клопотань інших учасників кримінального провадження, за своєю владно-розпорядницькою природою є різновидом кримінально-процесуального рішення;

– пропозиції щодо спрощення порядку залучення до огляду місця події пересувної спеціалізованої лабораторії шляхом наділення слідчого правом особисто звертатись з відповідним клопотанням до керівництва відповідного підрозділу Експертної служби МВС України;

– аргументація внесення змін до КПК України щодо: надання слідчому повноважень звертатись до слідчого судді з клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 1 ст. 153 та ч. 2 ст. 40), обов'язкового зазначення у клопотанні про арешт майна причини арешту у разі відсутності документального підтвердження права власності особи на майно (ст. 171), обов'язкової участі слідчого, прокурора під час розгляду клопотання про арешт майна (ст. 172), застосування особистої поруки за письмовим клопотанням поручителя (поручителів) та за згодою підозрюваного, обвинуваченого (ст. 180), можливості заявлення клопотань учасниками досудового кримінального провадження не тільки щодо процесуальних дій, а й щодо рішень уповноважених посадових осіб (ст. 220), визначення загальних вимог до клопотання про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225), розширення процесуальних

можливостей слідчого судді з перевірки доцільності та необхідності проведення експертизи, про яку клопоче сторона кримінального провадження (ст. 244), обов'язку слідчого, прокурора при повторному зверненні з клопотанням про надання дозволу на проведення відповідної НСРД зазначати нові обставини, які до цього не розглядалися слідчим суддею (ст. 248), наділення сторін та потерпілого правом на заявлення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (ст. 284), обов'язку слідчого, прокурора у разі відсутності підстав для закриття кримінального провадження виносити постанову про відмову в задоволенні відповідного клопотання (ст. 284), зазначення у клопотанні про обрання запобіжного заходу у вигляді передання під нагляд батьків та інших осіб згоди батьків (інших осіб) та самого неповнолітнього підозрюваного, який передається під нагляд (ст. 493).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації висновки впроваджено та може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – щодо удосконалення положень КПК України, які стосуються процесуальної діяльності учасників кримінального провадження з подання, розгляду і вирішення клопотань на стадії досудового розслідування (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 5 лютого 2018 р. № 46/717 ВР);

– *практичній діяльності* – під час підготовки та подання органами досудового розслідування клопотань на стадії досудового розслідування (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 4 січня 2018 р.);

– *освітньому процесі* – при підготовці науково-методичного забезпечення з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Теорія судових доказів» (акт Національної академії внутрішніх справ від 29 січня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист,

розроблені особисто автором У методичних рекомендаціях, підготовлених у співавторстві, автору належить 10 % матеріалу. Інші матеріали, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися.

У науковому творі «Мультимедійний навчальний посібник «Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні», автору належить 7 % матеріалу. Інші матеріали, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднені на восьми конференціях, семінарі та круглому столі, а саме: «Наукове забезпечення досудового розслідування : проблеми теорії та практики» (Київ, 8 липня 2016 р.); «Конституція України : історія, сучасність та перспективи» (Київ, 24 червня, 2016 р.); «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (Київ, 24 листопада 2016 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 9 грудня 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу і практики їх застосування» (Київ, 10 листопада 2016 р.); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (Київ, 24 листопада 2017 р.); «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» (Київ, 27 лют. 2018 р.); «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Дніпро, 1-2 березня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дослідженні, висвітлено у п'ятнадцяти наукових публікаціях, серед яких чотири наукові статі – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у зарубіжному науковому періодичному виданні, вісім тез – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, семінару засідання круглого столу, а також методичні рекомендації та мультимедійний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що поєднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (308 найменувань на 32 сторінках), та трьох додатків на 14 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, з яких основний текст – 196 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ КЛОПОТАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Сучасний стан наукових досліджень інституту клопотань у кримінальному провадженні

Із прийняттям КПК України у 2012 році законодавець суттєво змінив український кримінальний процес, впровадивши низку нових процесуальних норм і модернізувавши вже існуючі відповідно до міжнародних принципів здійснення кримінального провадження [257, с. 15]. До таких слід віднести інститут клопотань який посідає особливе місце в системі процесуальних засобів, орієнтованих на забезпечення завдань кримінального судочинства.

Підвищений науковий інтерес до цієї проблематики можна пояснити також реформуванням кримінального процесуального законодавства України, концептуальною зміною підходів законодавця до правового регулювання порядку здійснення кримінального провадження, відмовою від концепції визнання абсолютної пріоритетності публічних інтересів у цій сфері, у зв'язку з чим суттєвим розширенням дії засади диспозитивності, що знайшло безпосередній прояв, насамперед, у запровадженні нових юридичних процедур у сфері кримінального процесу [210]. Зазнало змін і нормативне регулювання порядку заявлення, розгляду та вирішення клопотань, яке у більшості випадків носить процедурний характер.

З'ясування на початку дисертаційного дослідження стану наукової розробки інституту клопотань у кримінальному провадженні видається важливим з огляду на необхідність створення надійного теоретичного підґрунтя роботи, має на меті отримати загальне уявлення про фактичний стан наявного наукового доробку з розглядуваного питання, з'ясувати розвиток наукових точок зору (теоретичних підходів) учених щодо досліджуваного питання.

Здійснюючи аналіз стану наукових досліджень інституту клопотань у

кримінальному провадженні, вважаємо доцільним теоретичні праці з означеної проблематики умовно поділити на: 1) дисертаційні та монографічні дослідження з обраної тематики та з дотичних питань; 2) наукові статті, матеріали науково-практичних конференцій, семінарів і круглих столів. Дотримання такого алгоритму налізу наукового доробку у означеній сфері дозволить на основі дослідження наявних літературних джерел з'ясувати ступінь наукової розробки інституту клопотань у кримінальному судочинстві в новітній період вітчизняної науки.

Серед комплексних монографічних досліджень слід виділити окремі, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретико-правових положень дослідження інституту клопотань у кримінальному провадженні. Так, основними науковими здобутками А.Ю. Строган («Розгляд і вирішення клопотань на досудовому слідстві», 2008), слід вважати те, що нею: сформульовано поняття клопотання в сфері кримінального судочинства; встановлено правову природу інституту клопотань; визначено відмінності клопотання від інших форм звернення в кримінальному процесі; розкрито значення клопотань в різних аспектах кримінально-процесуальної діяльності, розроблено їх класифікацію [233].

Однією із перших праць з обраної проблематики є дисертація О.В. Єні («Клопотання в кримінальному процесі України», 2009), яка особливу увагу приділила процедурі заявлення та розв'язання клопотань на різних стадіях кримінального процесу, вносяться законодавчі пропозиції щодо забезпечення прав учасників кримінального провадження в частині надання можливості звертатись із відповідними клопотаннями до уповноважених осіб [71].

Доцільно акцентувати увагу на тому, що дослідження вказаних науковців з обраної тематики проводилися за КПК України 1960 року. Водночас, інститут клопотань, який отримав своє законодавче закріплення у чинному КПК, по-новому трактується законодавцем, адже є складовою ініціювання багатьох процесуальних дій, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав учасників кримінального процесу, а отже, потребує свого подальшого вивчення, особливо за умови проведення реформи кримінального судочинства за принципами змагальності сторін.

Проблематиці подання, розгляду та вирішення клопотань увага приділялася, зазвичай, у межах більш загальних питань досудового провадження, або проблем слідчої та прокурорської діяльності, судового контролю. До таких праць слід віднести монографію Л.В. Черечукіної «Процесуальний порядок заяви клопотань і подання скарг про провадження слідчих дій, їх вирішення та оскарження процесуальних рішень» (1998) [291], у якій, зокрема: здійснено розмежування ознак клопотання та скарги; внесено пропозиції щодо забезпечення прав осіб, які заявили клопотання у кримінальному процесі; висловлено пропозиції щодо регламентації порядку його вирішення тощо. Варто, однак, зауважити, що більша частина пропозицій, висловлена науковцем, стосувалася удосконалення відповідних положень КПК 1960 р.

З огляду на предмет дисертаційного дослідження особливої уваги потребують й інші наукові праці, у яких визначаються процесуальні гарантії суб'єктів кримінального провадження та пов'язані із заявленням, розглядом та вирішенням клопотань. Так, В. М. Тertiшник у дисертації «Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України» (2009) [252] концептуально дослідив гарантії прав і свобод людини, вказавши на можливість їх реалізації шляхом заявлення відповідних клопотань. Наукові позиції М.А. Погорецького («Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі», 2007) [177] були використані під час аргументації окремих висловлених нами позицій щодо удосконалення процедури розгляду та вирішення клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

Окремі, зроблені нами у роботі висновки спираються на положення докторської дисертації Н.В. Глинської («Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень»), яка особливу увагу приділяє нормативній регламентації як загальних, так і спеціальних питань ухвалення кримінальних процесуальних рішень, у тому числі на підставі заявлених клопотань. Наголошується на відповідності їх формі, встановленій законом, на визначеності підстав ухвалення різних рішень тощо [35,

с. 8].

У дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук О. П. Кучинської («Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників», 2013) розглядаються важливі питання механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження, суттєве місце серед яких займає право на заявлення ними клопотань та вирішення їх по суті уповноваженими суб'єктами. Вагомими є наукові позиції щодо забезпечення диспозитивних і змагальних начал у процесуальному статусі сторін кримінального провадження, стимулювання їх процесуальної активності через обізнаність із результатами кримінального провадження, закріпленої у законі можливості впливати на його хід, у тому числі шляхом подання клопотань, прийняття участі у їх розгляді та вирішенні по суті [127].

Вагомий внесок у наукові основи комплексного дослідження інституту клопотань становить докторська дисертація І.В. Гловюк, яка у своїй роботі «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації» (2016) окремо зупинилася на аргументації контрольного характеру судової діяльності під час розгляду та вирішення клопотань про проведення окремих слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій [44].

Підбиваючи проміжні підсумки аналізу виокремлених нами наукових праць, зазначимо, що окремі їх положення, дотичні до досліджуваних у нашій роботі питань, становитимуть її методологічну основу.

Варто зазначити, що з набуттям чинності нового КПК України питання, що стосуються проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД, заходів забезпечення кримінального провадження, отримали дещо інше правове регулювання та пов'язані із заявленням, розглядом та вирішенням відповідних клопотань. Зокрема, як зазначає Т.Г. Оксюта, численні положення кримінального процесуального закону спрямовані на забезпечення реальної змагальності сторін, запроваджено чимало інших позитивних новел, зорієнтованих, насамперед, на захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина [167, с. 22].

З огляду на предмет дисертаційного дослідження вагомими видаються наукові здобутки у сфері кримінального процесу, які визначають процесуальні та організаційні особливості проведення слідчих (розшукових) дій на підставі клопотання слідчого, прокурора. До таких, насамперед, слід віднести наукові праці О.В. Войтова «Слідчі дії, що провадяться з дозволу суду та з санкції прокурора» (2012) [26], С.Ю. Карпушина «Проведення слідчих (розшукових) дій» (2016) [93], Д. О. Шингарьова «Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування» (2017) [298].

Незважаючи на досить активний науковий доробок у дослідженні процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, неоднозначно вирішуються на практиці питання, пов'язані з розглядом клопотань про проведення тих слідчих (розшукових) дій, які пов'язані із обмеженням окремих прав і свобод людини. Насамперед, це стосується обшуку та проведення експертизи за клопотанням сторін кримінального провадження. Викликають наукові дискусії й питання, пов'язані з доцільністю наділення правом брати участь у розгляді клопотання про проведення експертизи поряд з його ініціатором, й іншими учасниками кримінального провадження, інтересів яких стосується проведення експертизи.

У процесі комплексного дослідження інституту НСРД О.А. Білічак (2015 р.) [49, с. 18] та С. Р. Тагієв (2016 р.) [245, с. 249] у своїх докторських дисертаціях, з-поміж іншого, розглянули особливості складання, розгляду та вирішення відповідних клопотань.

На рівні кандидатських дисертацій О.І. Полухович («Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій», 2017 р.) визначив особливості здійснення судового контролю при проведенні НСРД, які здійснюються за погодженням слідчого судді тощо [180]. І.В. Рогатюк («Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні», Київ, 2018) [207] та В.О. Шерудило («Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування», Київ, 2018) [295] охарактеризували

особливості кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час обрання та застосування заходів забезпечення кримінального провадження у досудовому розслідуванні, при проведенні НСРД (у т. ч., пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, які здійснюються за погодженням клопотань слідчим суддею), а також в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції.

Окремі процесуальні аспекти провадження НСРД, які проводяться за клопотанням слідчого, прокурора, проаналізовані в роботах Д.С. Слінька, В.І. Максимова «Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні (теорія та практика)» (2015) [219] М.В. Корнієнка, В.М. Тertiшника (2016) [114], О.Б. Комарницької (2015) [105], С.С. Терещука (2017) [251], О.Є. Кравченко (2015) [120] та В.А. Гагач (2017) [32], А.С. Омеляненко (2015) [168].

Незважаючи на досить значний науковий доробок з означених питань, не вирішеними залишаються питання, пов'язані з доцільністю: врахування та деталізації окремих відомостей у клопотанні про проведення НСРД; зазначення слідчим, прокурором нових обставин при повторному зверненні до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на проведення відповідної НСРД та ін.

Актуальним у контексті досліджуваного питання є праці учених, у яких аналізуються різні аспекти діяльності уповноважених суб'єктів при обранні, зміні та скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Вивчення цих робіт необхідне для висвітлення змісту діяльності із заявлення, розгляду та вирішення відповідних клопотань під час досудового розслідування. У межах дисертаційного дослідження коротко зупинимося на характеристиці окремих робіт.

У дисертації К.Д. Волкова «Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні» (2015) визначено гарантії забезпечення права підозрюваного під час застосування запобіжних заходів, обґрунтовано доцільність розширення підстав застосування інституту затримання за ухвалою слідчого

судді, зокрема у випадку подання прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку [27].

У дисертаційному дослідженні А.О. Побережник «Гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні» (2017) запропоновано виділити наступні етапи правомірного обмеження права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні: подання та розгляд клопотання слідчого, прокурора про застосування певного заходу забезпечення кримінального провадження; розгляд клопотання; постановлення ухвали слідчого судді, суду про застосування заходу забезпечення кримінального провадження; звернення ухвали до виконання; вжиття необхідних додаткових заходів, які впливають із суті обраного заходу забезпечення кримінального провадження [175].

Є.В. Дояр у роботі «Затримання особи у кримінальному провадженні» (2018) окрему увагу приділив таким формам реалізації права затриманого на перевірку законності затримання, як звернення до прокурора із клопотанням (заявою) про перевірку законності затримання (ч. 2 ст. 36 КПК України), а також звернення до слідчого судді з клопотанням (заявою) про визнання затримання необґрунтованим і звільнення підозрюваного (ст. 206 КПК України). Також окреслено особливості розгляду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу [64].

К.О. Середа у своїй роботі «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні» (2018) дослідив особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [216].

У контексті заходів забезпечення кримінального провадження окремі види клопотань, процедуру їх розгляду та вирішення у своїх роботах останнім часом також досліджували А.Ф. Безрукава («Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту», 2014) [14], А.М. Мельник («Забезпечення прав затриманого у кримінальному провадженні», 2015) [153], А.Е. Руденко

(«Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб», 2015) [208], Ю.Д. Москалюк («Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні, 2015) [157], М.І. Дерев'янка («Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою», 2015) [61], О.Н. Агакерімов («Домашній арешт в системі запобіжних заходів», 2016) [2], А.М. Мартинців («Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження», 2017) [151], К.К. Білецька («Особиста порука як запобіжний захід», 2017) [15], В.А. Завтур («Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження», 2018) [77] та ін.

Констатуючи вагомий науковий внесок вказаних дослідників у розроблення окресленої проблематики на рівні дисертаційних та монографічних досліджень, однак відзначимо, що зазначені наукові праці не вичерпують усього комплексу проблем у питаннях реалізації прав учасників кримінального провадження. До таких слід віднести: узгодження вимог до змісту клопотання слідчого, прокурора про обрання окремих заходів забезпечення кримінального провадження, зміну запобіжного заходу, проведення НСРД; доцільність участі потерпілого під час розгляду клопотань слідчого, прокурора; недосконалість окремих законодавчих конструкцій, які регламентують порядок продовження строку заходів забезпечення кримінального провадження; з'ясування моменту, з якого особа набуває прав на звернення до суду з відповідним клопотанням та ін.

Доцільним вважаємо зупинитися на дисертаціях, присвячених питанням, що стосуються проблематики здійснення процесуальних дій, пов'язаних із заявленням клопотань учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Так, з позиції розгляду і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування, важливими є окремі висновки, зроблені С.О. Пшенічко («Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні», 2014), зокрема, щодо необхідності закріпити у КПК України повноваження слідчого за

клопотанням сторін або з власної ініціативи заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення скарги, судді з метою перевірки доводів скаржника (його захисника, представника) або наданих заперечень [201].

У 2016 р. Н. Л. Боржецькою захищено дисертаційне дослідження «Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми», яка запропонувала шляхи розв'язання окремих проблем закінчення кримінальних проваджень у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, а також про звільнення від кримінальної відповідальності. Науковцем, зокрема, аргументовано необхідність вирішення питання про закриття кримінального провадження з реабілітуючих особу підстав тільки судом за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурор [22].

Слушним з огляду на предмет нашого дослідження слід визнати пропозицію Н.М. Сенченко («Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру», 2013) передбачити обов'язок слідчого, прокурора надання особі, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, її законному представнику під розписку копії клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та копії реєстру матеріалів досудового розслідування. Науковцем також відстоюється позиція про те, що повне або в частині закриття судового засідання у таких кримінальних провадженнях необхідно проводити за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, його представника, законного представника [213].

У монографії О. О. Торбас «Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України» (2015) [254] розглядаються процедурні питання закінчення досудового розслідування шляхом складення відповідних клопотань уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, що має беззаперечне значення для подальшого розроблення проблем забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

В межах розгляду проблемних питань, в кандидатській дисертації

Б.М. Качмар «Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект)» (2017) розкривається сутність клопотання, як одного зі складників механізму забезпечення права особи, яка бере участь у кримінальному провадженні, на особисту безпеку; охарактеризовано процедурні питання, пов'язані із заявленням клопотань про забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [94].

Зважаючи на предмет дослідження, особливу увагу варто звернути на монографію О.В. Малахової «Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні» (2016), у якій розвинено теоретичні положення щодо обов'язковості задоволення стороною обвинувачення та судом клопотань сторони захисту, спрямованих на встановлення обставин, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого чи пом'якшують його покарання [148].

У своїй науковій праці «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» (2018) О.В. Лазукова, з-поміж іншого, досліджує процесуальний порядок здійснення окремих процесуальних дій, які включають в себе процедуру заявлення, розгляду і вирішення клопотань визначеними КПК України учасниками кримінального процесу, що має беззаперечне значення для подальшого розроблення проблем в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції [128].

Також слід указати на дисертаційне дослідження А.В. Мельниченко «Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні» (2018), який обґрунтував та надав пропозиції, спрямовані на удосконалення діяльності органів досудового розслідування стосовно забезпечення прав учасників кримінального провадження, осіб без визначеного процесуального статусу під час проведення процесуальних дій, які суттєво обмежують їх права [154].

Крім названих вище праць, можна назвати й низку дисертаційних досліджень, у яких було висвітлено деякі питання, пов'язані з наглядовою діяльністю прокурора та контрольними повноваженнями суду з розгляду та

вирішення клопотань учасників кримінального процесу. До таких, зокрема, слід віднести, роботи В.В. Косова «Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу» (2012) [119], Т.Г. Ільєвої «Функція судового контролю у кримінальному процесі» (2014) [262], О.В. Капліної «Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні» (2016) [106], А.Ф. Бондюка «Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні» (2017) [20].

Представляють науковий інтерес питання, що висвітлені у докторській дисертації М.А. Макарова «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (2018), де визначено особливості порядку прийняття слідчим суддею рішень про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, запобіжні заходи. Розглянуто повноваження слідчого судді щодо надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій [145].

У дисертації О.В. Бурлаки «Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні» (2018), серед іншого з'ясовано особливості реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи при проведенні слідчих (розшукових) дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, при затриманні, застосуванні запобіжних заходів і проведенні інших процесуальних дій [23].

Вагомим науковим дослідженням, яке має безпосередній змістовний зв'язок з досліджуваною проблемою, є робота Р.І. Тракало, який у дисертаційному дослідженні «Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя» (2014) з'ясував процесуальний механізм судового контролю за дотриманням права на повагу до приватного життя при проведенні слідчих (розшукових) дій, НСРД, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, при розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування [255].

Реалізація таких повноважень слідчим суддею відбувається шляхом розгляду та вирішення клопотань учасниками досудового кримінального процесу, а результатом його діяльності є відповідне рішення про задоволення чи відмову в задоволенні клопотання.

У рамках огляду наукових робіт окремо слід звернути увагу на підвищений науковий інтерес до діяльності прокурора, який під час досудового розслідування наділений повноваженнями як подання відповідних клопотань, так і їх розгляду. Так, актуальними у розрізі нашого дослідження є дисертації В.М. Юрчишина «Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика» (2016) та А.І. Палюх «Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування» (2016), якими, зокрема, визначено основні напрями правозахисної та запобіжної діяльності прокурора на стадії досудового розслідування, охарактеризовано його правовідносини зі слідчим, слідчим суддею у співвідношенні їхніх функцій у досудовому розслідуванні, а також в контексті розгляду та вирішення клопотань при проведенні окремих процесуальних дій [307; 171]. Монографічне дослідження І. Ю. Кайло «Допустимість доказів у кримінальному процесі України» (2016) цікаве, насамперед, тим що автором розроблено напрями оптимізації прокурорського нагляду й судового контролю як механізмів забезпечення допустимості доказового матеріалу, що формується на стадії досудового розслідування [89].

Аналіз вказаних робіт засвідчив, що нез'ясованими залишаються окремі аспекти діяльності прокурора, який наділений процесуальним обов'язком у особливій формі прийняти участь у розгляді і вирішенні окремих клопотань. На практиці викликають труднощі процедурні питання визначення підстав та умов заявлення окремих клопотань, меж активності прокурора під час їх розгляду у судовому порядку та ін.

Загалом огляд наукових монографічних джерел підводить до висновку, що комплексно інститут клопотань у науці кримінального процесу під час дії чинного КПК України не досліджувався, а окремі питання висвітлювались фрагментарно, на рівні наукових статей. Здійснимо їх критичний аналіз.

Іще до прийняття чинного КПК І.В. Лешукова вказувала на важливість інституту клопотань в аспектах реалізації принципу змагальності, охорони прав та законних інтересів особи, повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин справи, попередження та виправлення слідчих і судових помилок [132, с. 114]. А.Ю. Строган свого часу слушно зазначив, що для учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування заявлення клопотань є одним із дієвих засобів захисту своїх прав і законних інтересів, а необґрунтована відмова в задоволенні клопотання є суттєвим порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства [233, с. 186].

Є.А. Безкровний одним із перших дослідив право учасників кримінального провадження заявляти клопотання на стадії досудового розслідування, та запропонував розглядати клопотання як форму звернення до слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, учасників кримінального провадження у вигляді офіційного прохання про здійснення спрямованих на реалізацію їх процесуальних прав і законних інтересів конкретних процесуальних дій або прийняття відповідних рішень [13, с. 159].

Д.В. Смагіна дослідила правову природу клопотань у кримінальному процесі України [222], здійснила їх класифікацію, з'ясувала роль та значення для учасників кримінального провадження [221]. Р.В. Єдин розглянув право на подання клопотань у кримінальному процесі України, проаналізував точки зору вчених, законодавчі, зокрема конституційні норми, що регулюють зазначене право, вніс пропозиції щодо розширення переліку суб'єктів, які мають бути наділені зазначеним правом [69].

Актуальною в розрізі нашого дослідження є низка наукових публікацій, в яких досліджено окремі аспекти інституту клопотань у кримінальному провадженні за чинним КПК. Так, Р.В. Єдин зосередив увагу на характеристиці суб'єктів, наділених правом подавати клопотання у кримінальному процесі [69]. О. Анненко та П. Зубаков висвітлили окремі аспекти діяльності слідчого, прокурора з розгляду та вирішення клопотань учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування [8]. Питанням подання та розгляду клопотань

на етапі завершення досудового розслідування присвячено статтю Н.Л. Боржецької [21, с. 182-190].

У контексті дослідження проблем участі захисника у кримінальному провадженні, С.С. Чернявським та О.Ю. Татаровим визначено його права зі збирання та подання доказів у встановленому порядку, заявлення клопотань про проведення слідчих (розшукових), НСРД та інших процесуальних дій, прийняття участі в ініційованих діях [249, с. 81].

Хоча О.А. Панасюк дослідила процесуальне значення, природу та деякі види клопотань, що можуть бути заявлені під час судового розгляду, варто погодитись, що завдяки інституту заявлення, розгляду й вирішення клопотань створюються передумови для ефективного здійснення судового розгляду (адже за своєю суттю клопотання мають підготовчий та правозабезпечувальний характер) [172, с. 5]. Інститут клопотань у кримінальному процесі України дослідив й О.І. Галаган, який здійснив аналіз положень цього інституту як гарантії для забезпечення прав осіб, які залучаються у сферу кримінального судочинства [33].

Варто зазначити, що важливими результатами вказаних наукових статей є те, що вони дають можливість критично оцінити сучасний стан нормативно-правового регулювання інституту клопотань, а також його практичні аспекти в кримінальному провадженні. Водночас вважаємо, що тільки системний аналіз, ретельне осмислення і усвідомлення положень КПК України, які регламентують процесуальний порядок подання, розгляду та вирішення клопотань у досудовому розслідуванні, можуть дати відповіді на запитання, породжені практикою.

З огляду на визначений нами предмет дисертаційного дослідження, заслуговує на увагу і з'ясування рівня наукової розробки даної теми вченими-процесуалістами країн СНД, однак, ураховуючи вимоги, які пред'являються до такого виду робіт, розглянути всі наявні праці не уявляється можливим з об'єктивних причин. У зв'язку із цим вкажемо найбільш значимі із них. Насамперед, це дисертаційні дослідження А.К. Кулбаєва «Заявлення та розв'язання клопотань в кримінальному процесі: За матеріалами Киргизької

Республіки та Російської Федерації» (1999) [125]; Л.В. Макарова «Участь обвинуваченого і його захисника в кримінально-процесуальному доказуванні» (2002) [142]; Н.Г. Муратової «Система судового контролю в кримінальному судочинстві: питання теорії, законодавчого регулювання та практики» (2004) [158]; О.А. Максимова «Правовий інститут клопотань і скарг на досудових стадіях кримінального процесу Російської Федерації як спосіб захисту прав громадян» (2005) [146]; А.Г. Алексєєва «Питання теорії і практики заяви, розгляду і вирішення клопотань в кримінальному процесі Російської Федерації» (2005) [4]; В.В. Горбаня «Функції та повноваження суду в досудових стадіях кримінального судочинства» (2008) [50]; А.Н. Рижих «Повноваження суду на досудових стадіях кримінального процесу» (2008) [209]; Е.А. Суколенко «Суд як суб'єкт кримінально-процесуальних правовідносин в досудовому кримінальному судочинстві» (2011) [238]; О.С. Єрохіної «Участь слідчого в судовому засіданні під час досудового провадження у кримінальній справі» (2014) [67].

Проаналізовані нами праці вчених свідчать про достатньо високу та постійну увагу науковців до такого міжгалузевого інституту, як клопотання. Водночас, сучасні комплексні дослідження у галузі кримінального процесу щодо обраної тематики не здійснювались, а окремі науковці розглядають інститут клопотань лише як елемент кримінальної процесуальної діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, або ж у межах здійснення процесуальних дій, без всебічного і комплексного аналізу проблем, пов'язаних із поданням, розглядом та вирішенням по суті клопотань учасників досудового кримінального процесу.

Отже, викладені нами проблеми як теоретичного, так і прикладного характеру, залишаються такими, що не знайшли однозначного вирішення у науці кримінального процесуального права, або потребують кардинального переосмислення, зважаючи на істотні зміни в нормативній регламентації кримінального провадження. Зокрема, на доктринальному рівні вирішення вимагають питання, пов'язані з: правовою природою клопотань у кримінальному провадженні, загальними положеннями їх подання, розгляду та вирішення на стадії досудового розслідування в частині застосування, продовження та зміни

окремих заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Констатуємо відсутність у вітчизняній кримінально-процесуальній науці сучасних монографічних наукових робіт з досліджуваного питання, що не сприяє вирішенню окремих питань, породжених слідчою та судовою практикою застосування інституту клопотань у кримінальному провадженні. Крім того, виявлені нами численні недоліки регламентації порядку подання, розгляду та вирішення клопотань під час досудового розслідування, актуалізують необхідність комплексного дослідження означеної проблеми.

1.2. Поняття, сутність та значення інституту клопотань у кримінальному провадженні

Сформований на сьогодні в українському кримінальному процесі інститут клопотань, посідає особливе місце в системі процесуальних засобів, орієнтованих на забезпечення завдань кримінального провадження. Права і свободи людини в кримінальному судочинстві, будучи основним об'єктом охорони з боку держави, додатково забезпечуються механізмами відновлення в разі їх порушення за допомогою заявлення клопотань. Інститут клопотань є процесуальним засобом приведення в дію і слідчого, і судового механізмів гарантій прав учасників кримінального провадження [81, с. 21].

Загалом слід зазначити, що процесуальний інститут клопотань у кримінальному провадженні має досить значний за обсягом та інформативним наповненням зміст. Пронизуючи майже усі положення КПК, які стосуються процесуальної діяльності учасників кримінального провадження та створює передумови належної реалізації завдань кримінального провадження, а також виступає однією із процесуальних гарантій засади змагальності на стадії досудового розслідування.

Встановити всебічно і комплексно сутність явища неможливо без з'ясування

його правової природи [28, с. 32-33]. Дослідження сутності інституту клопотань у кримінальному провадженні нерозривно пов'язано із з'ясуванням його правової природи, чітке розуміння якої дозволить визначити характерні ознаки клопотання, визначити зв'язок з іншими інститутами та правовими категоріями, а також охарактеризувати у подальших підрозділах роботи загальні умови подання, розгляду та вирішення клопотань під час досудового розслідування, конкретизувати їх залежно від клопотання, яке ініціюється.

Насамперед зазначимо, що зміст певного поняття утворює сукупність істотних ознак. В. Є. Жеребкін визначає поняття як форму мислення, яка відтворює предмети і явища в їхніх істотних ознаках. Істотні ознаки - це такі ознаки, котрі відображають природу предмета, його сутність і відрізняють його від усіх інших предметів. Істотними ознаками є загальні та необхідні ознаки, такі, котрі належать усім предметам роду і без яких предмет немислимий [75, с. 25]. Перш ніж перейти до з'ясування сутності інституту, визначимо зміст поняття «клопотання».

Відмітимо, що поняття клопотання притаманне багатьом сферам правовідносин, які врегульовані законодавством України. Водночас, у теорії кримінального процесу проблематика інституту клопотань полягає у науковому пошуку уніфікації його поняття, поданні аргументованої класифікації (окремі вчені пропонують класифікувати клопотання за предметом, за суб'єктами звернення та розгляду, за стадіями процесу тощо), узагальненні та дослідженні особливостей подання окремими учасниками кримінального провадження (наприклад, щодо процесуальної діяльності захисника) [244, с. 158].

У загальновживаному сенсі клопотання визначається як офіційне прохання когось про щось» [165, с. 215]. У юридичному енциклопедичному словнику поняття «клопотання» сформульовано в двох значеннях. Перше - загальнотеоретичне, розкривається як офіційне прохання або подання, адресоване державним органом чи громадською організацією у вищестоящі інстанції. Друге - кримінально-процесуальне, розглядається як офіційне прохання про вчинення процесуальних дій або прийняття рішень, звернене до органу

дівання, слідчого, прокурора, судді чи суду [239, с. 399]. Словник української мови визначає клопотання як писану заяву, прохання про що-небудь, яке подають до офіційної установи [220, с. 189].

За загальним тлумаченням «клопотання» - офіційне прохання кого-небудь про що-небудь, за словником української мови, клопотання - це письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод [175, с. 124].

Статтею 3 Закону України «Про звернення громадян» звернення громадян визначаються як викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги. При цьому клопотання тлумачиться як письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо [194].

Аналізуючи чинне кримінальне процесуальне законодавство України, варто відмітити відсутність поняття клопотання, хоча в окремих його положеннях визначаються елементи процесуальної форми клопотання як форми звернення учасників кримінального провадження до уповноважених суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, отримання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) у тому числі й негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), ініціювання проведення будь-яких процесуальних дій у порядку, визначеному ст. 220 КПК України, строків досудового розслідування, міжнародно-правової допомоги у кримінальному провадженні, а також у певних формах закінчення досудового розслідування.

Безперечним є те, що подання та розгляд клопотань у кримінальному судочинстві є окремим кримінально-процесуальним інститутом [236]. Водночас, сумнівним вважаємо твердження А.Ю. Строган щодо виділення загальних норм зазначеного інституту в окрему главу КПК України, в якій повинні бути врегульовані всі питання щодо кола осіб, які мають право на подання клопотань, і порядку їх подання, повноважень органів і посадових осіб, які розглядають та вирішують заявлені клопотання, предмета, форм і термінів розгляду, а також

строків і порядку оскарження рішень, прийнятих за результатами відповідного розгляду [235, с. 129; 236, с. 355].

Схожу позицію висловлює й І.В. Басиста, яка відмічає, що деталізація вимог до клопотань у ст. ст. 141, 145, 150 та інших статтях КПК України є кроком законодавця назустріч науковим пропозиціям і нагальним потребам практики. Водночас вона породжує ряд проблем, зокрема: «оскільки в кожній із наведених норм чинного КПК України та багатьох інших міститься вказівка законодавця на ті обставини, які повинні бути зазначені в клопотанні, а їх більшість є ідентичними, то раціональніше було б у загальній нормі щодо процесуальних рішень виписати всі узагальнені вимоги, а в спеціальних нормах звертатися до індивідуальних видових ознак процесуальної діяльності, у ході якої й приймається таке процесуальне рішення» [11, с. 16].

Поділяємо точку зору М.А. Макарова, який вказує, що ознайомившись зі змістом ст. ст. 141, 145, 150, 155, 160, 171, 184 КПК України можна стверджувати, що ідентичними є лише деякі з обставин, які мають бути у клопотаннях слідчого, прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, наприклад, у клопотаннях про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, застосування запобіжних заходів вказується правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [145, с. 99].

Вважаємо контраверсійною точку зору щодо відображення вимог до клопотання в одній нормі КПК, адже, приміром, клопотання сторони захисту та клопотання слідчого, прокурора, мають різну правову природу, та тягнуть різні наслідки. Так, наслідком заявлення клопотання підозрюваного про призначення захисника буде прийняття відповідного рішення слідчим, прокурором – задовольнити, або відмовити у задоволенні клопотання. Натомість, прийняттю рішення про застосування до особи запобіжного заходу, про який клопоче слідчий, прокурор, передуватиме процедура його розгляду в судовому засіданні, що, в свою чергу, дасть можливість стороні обвинувачення навести додаткові

аргументи на користь доводів, викладених у клопотанні.

Зазначені відмінності свідчать про недоцільність та й неможливість передбачити в одній нормі КПК України вимоги, яким повинно відповідати те чи інше клопотання у кримінальному провадженні. У контексті висловлених міркувань аргументованою вважаємо точку зору Н.В. Глинською, що при прийнятті будь-якого кримінально-процесуального рішення необхідним є індивідуальний підхід як до визначення предмета обґрунтування, так і його меж з урахуванням функціонального призначення того чи іншого акта і тих конкретних життєвих обставин, на врегулювання яких він розрахований. Саме у процесі аналізу таких обставин можна установити як рівень надмірності, так і ступінь недостатності меж обґрунтування конкретного рішення, а отже, і адекватно вирішити питання про його законність і обґрунтованість [35, с. 224].

Вважаємо, що наукова позиція, яка висловлювалась у процесуальній літературі (О.В. Єні) на час дії КПК України 1960 р щодо визначення поняття клопотання у нормах кримінального процесуального закону [73, с. 96], втратила свою актуальність, адже на сьогодні чинний КПК України передбачає різні процедури вирішення тих чи інших клопотань (див. наприклад, ст. 220 та ч. 4 ст. 176, ст. 180 КПК України), а отже різні вимоги щодо їх змісту залежно від форми та суб'єкта звернення з таким «офіційним проханням».

Недостатньо обґрунтованою вважаємо й точку зору Є.А. Безкровного, що наявність поняття клопотання у положеннях КПК сприятиме посиленню ефективності функціонування інституту клопотань у кримінальному провадженні [13, с. 158]. Суттєвою прогалиною КПК України Д.Ю. Кавун вважає відсутність у ньому визначення терміну «клопотання», як відповідної гарантії забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (ч. 1 ст. 220 КПК України) [87, с. 79, 120].

Вважаємо, що відображення у положеннях КПК України визначення клопотання спричинить тільки зайву плутанину на практиці, адже, приміром клопотання підозрюваного про призначення захисника (ст. 220 КПК України) та клопотання про обрання запобіжного заходу (ст. 184, 186, 193, 194, 196 КПК

України) мають різну правову природу й різні вимоги до їх оформлення, обґрунтування, мотивування, процедури, строків розгляду та рішень за результатами їх вирішення.

Така наша позиція підтверджується й емпіричними даними. Зокрема, за результатами проведеного анкетування слідчих, прокурорів, слідчих суддів та адвокатів про доцільність визначення поняття клопотання у ст. 3 КПК України висловились лише 14 % опитаних. Натомість, протилежну точку зору висловили 82 % опитаних слідчих, 74 % прокурорів, 83 % суддів та 72 % адвокатів (Додаток А).

Цікаво, що іще, 5 % респондентів вказали на доцільність відображення у положеннях КПК України дефініцій двох видів клопотань (Додаток А). Ми ж, у свою чергу, схильні вважати недоцільною таку зайву формалізацію КПК України з означених вище причин. Хоча, безперечно, на теоретичному рівні переконані у необхідності виведення дефініцій «клопотання» у сенсі звернення учасників кримінального провадження у порядку ст. 220 КПК України, та в порядку подання її слідчим, прокурором у рамках відповідної процесуальної дії, як такої, що суттєво обмежує права та законні інтереси особи.

Важливим для розуміння сутності клопотання як однієї з форм звернення у кримінальному провадженні є з'ясування його основних ознак.

Зокрема, А.В. Гриненко до характерних ознак клопотань у кримінальному судочинстві відносить: офіційний характер (подаються виключно у кримінальних справах; особами, які мають право заявляти клопотання; подаються до органів або посадових осіб, які мають право розглядати та вирішувати клопотання; повинні стосуватись питань, які мають значення для кримінальної справи; встановлений законом порядок); мають характер прохання (заявлення клопотань з метою реалізації своїх суб'єктивних прав; на момент заявлення клопотань суб'єктивні права не порушені або порушені та можуть бути відновлені; органи та посадові особи, які розглядають клопотання мають владні повноваження щодо їх задоволення, або можуть прийняти рішення про їх незадоволення) [55, с. 359-360].

Ю.Е. Зеленська виділяє такі істотні ознаки, характерні для клопотань:

застосовуються для захисту законних інтересів особи; за своєю суттю вони є заявами (зверненнями) з певними проханнями; адресовані державним органам і посадовим особам; мають усну або письмову форму; приймаються і розглядаються посадовими особами; рішення, прийняті за цими зверненнями, повинні бути доведені до учасників процесу; можливість застосування як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду; вимога обґрунтованості поширюється на звернення зацікавлених учасників процесу лише в разі, передбаченому законом [82, с. 33]. Схожою щодо означеного питання є точка зору, висловлена Д.В. Смагіною [222, с. 499-502]. Як видається, такі висновки, зроблені науковцями до набуття чинності новим КПК України, навряд чи можна «сліпо» переносити у площину сучасного розуміння клопотання у вітчизняному кримінальному процесі. Водночас, не варто заперечувати наявність окремих ознак клопотань, притаманних сучасному тлумаченню інституту клопотань.

Ознайомлення із науковими поглядами щодо правової природи клопотань у кримінальному процесі дає змогу виокремити спільність у трактуванні їх характерних ознак, що клопотання визначається як прохання, яке у свою чергу наділене низкою ознак (суб'єкт заявлення, суб'єкт розгляду, предмет клопотання, його офіційний характер, мета заявлення, процедура розгляду) [72, с. 26-28; 292, с. 67; 234, с. 6; 25, с. 42; 139, с. 67; 134, с. 180-181].

Заслужовує на увагу науковий аналіз означеної правової категорії, здійснений О.А. Лейбою, яка акцентує увагу на тому, що у тексті КПК України поряд із терміном «клопотання» неодноразово використовується термін «прохання» (ч. 4 ст. 4, ч. 1 ст. 48, п. 4 ч. 9 ст. 100, ч. 3 ст. 276, ч. 3 ст. 358, п. 2 ч. 4 ст. 374, ч. 1 ст. 556, ч. ч. 1, 2, 6 ст. 565, п. 8 ч. 1 ст. 581, ч. 1 ст. 588, ч. 2 ст. 607). Як слушно зазначає науковець, прохання у контексті перелічених правових приписів не наділено всіма ознаками клопотання (суб'єкт заявлення, адресат (суб'єкт розгляду), предмет клопотання, офіційний характер клопотання, мета заявлення, форма), а відтак не є його синонімом. У свою чергу аналіз контексту перелічених законодавчих норм дійсно дає можливість констатувати, що в ряді випадків більш

доцільне використання саме терміну «прохання», що допомагає відмежувати такі ситуації від випадків заявлення та розгляду клопотань [131, с. 119].

Аналіз положень КПК України дав можливість О.А. Лейбі констатувати виправданість використання законодавцем терміну «прохання», коли відповідне звернення адресоване не державному органу, а приватній особі - тобто відсутня така ознака клопотання, як державно-владний адресат (ч. 1 ст. 48; п. 1 ч. 2 ст. 78 КПК України), а також коли йдеться про міжнародні відносини (ч. 4 ст. 4, ч. 1 ст. 556, ч. ч. 1, 2, 6 ст. 565 КПК України), для яких традиційним та усталеним є саме термін «прохання» [131, с. 168]. З огляду на викладене вище, поділяємо точку зору автора, що у тих нормативних положеннях КПК України, де термін «прохання» використано законодавцем як синонім терміну «клопотання» (тобто, для позначення офіційного звернення учасника кримінального процесу до державно-владного суб'єкта, який здійснює кримінальне провадження) (п. 4 ч. 9 ст. 100; ч. 3 ст. 276 КПК України; ч. 3 ст. 358 КПК України; п. 2 ч. 4 ст. 374; п. 8 ч. 1 ст. 581; ч. 1 ст. 588 КПК України; ч. 2 ст. 607 КПК України) слід забезпечити термінологічну уніфікацію шляхом застосування у всіх випадках терміну «клопотання» [131, с. 128-129].

Слід розмежовувати такі правові категорії, як «клопотання» «скарга» та «заява», що подекуди, як свідчить слідча практика, викликає певні труднощі в учасників кримінального провадження, які не наділені владними повноваженнями. А це, у свою чергу, перешкоджає своєчасній та оптимальній їх реалізації. З цією метою визначимо їх спільні ознаки, а також виокремимо відмінності у правовій регламентації.

У правовій регламентації зазначених засобів захисту учасниками процесу своїх процесуальних інтересів, а також публічних інтересів уповноважених суб'єктів, орієнтованих на забезпечення завдань кримінального провадження, простежується певна спільність. Кожне з них спочатку заявляється, потім розглядається і вирішується у визначені КПК строки, а потім результати розгляду звернення доводяться до ініціаторів. Крім того, спільність засобів простежується і в тому, що жодному з них не дається нормативного визначення. У ст. 3 КПК

України «Визначення основних термінів кодексу» поняття «скарга» і «клопотання» не роз'яснюються.

Разом із тим окремі науковці зазначають, що зміст клопотання може містити скаргу, оскільки одночасно з проханням про провадження певних дій чи прийняття рішень у ньому нерідко вказується порушення прав і законних інтересів особи, що заявила клопотання. Даний момент зближає скарги і клопотання з позиції їхнього процесуального значення [111, с. 139-140; 290, с. 16].

В даному випадку погоджуємось із точкою зору Н.А. Власової, що включати до змісту терміна «клопотання» вимогу про обов'язкове його обґрунтування недоцільно, оскільки вимога не може бути складовим елементом даного поняття у зв'язку з тим, що ставить потерпілого в тяжке положення, змушуючи його доказувати необхідність проведення конкретної процесуальної дії чи прийняття конкретного процесуального рішення [25, с. 45].

Законодавець допускає можливість заявлення клопотань та скарг як в усній, так і в письмовій формі. При цьому констатуємо наявність різних підходів в оцінці вимог щодо обґрунтованості зазначених офіційних звернень [82, с. 34].

Отже, істотними ознаками, які характерні для клопотань і скарг під час досудового розслідування є: за своєю суттю вони є зверненнями з певними проханнями; застосовуються для захисту прав та законних інтересів особи; мають усну або письмову форму; адресовані державним органам і посадовим особам (слідчому, прокурору, слідчому судді), приймаються і розглядаються ними; рішення, прийняті за цими зверненнями, повинні бути доведені до учасників кримінального провадження; вимога обґрунтованості поширюється на звернення ініціаторів лише у випадках, визначених законом.

Проте, як слушно зазначає А.Є. Алексєєв, клопотання і скарги, хоча є близькими, але не тотожними формами офіційного звернення до посадових осіб і державних органів, відповідальних за провадження у кримінальній справі [147, с. 17]. Вони є різними засобами захисту, що мають низку істотних відмінностей, визначених місцем і призначенням кожного в системі засобів захисту. Зокрема, якщо клопотання висловлюють певне прохання, то у скарзі особа висловлює свою

незгоду з вже прийнятим рішенням, з виконаною дією або з бездіяльністю, просить скасувати, змінити їх, усунути їх негативні юридичні наслідки. Різними є й строки вирішення звернень [82, с. 36].

Крім того, А.Ю. Строган виокремлює й інші критерії розмежування клопотань та скарг: предметом клопотань є провадження процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, якщо ці дії або рішення ще не були проведені або прийняті, а предметом скарги є вже проведені дії й прийняті рішення (бездіяльність); якщо право на звернення із клопотанням мають учасники процесу, а також інші нечисленні названі у законі особи, то правом подання скарг наділене більш широке коло суб'єктів; суб'єктами, що мають право на розгляд і вирішення скарг, є вищестоящі державні органи та посадові особи щодо тих органів і осіб, процесуальні дії та рішення яких оскаржуються [232, с. 113-114]. При цьому скарга має ретроспективний характер, клопотання - перспективну спрямованість.

І.А. Насонова, виокремлюючи істотні ознаки, характерні для клопотань, відводів, скарг, зазначає, що такі звернення відрізняються за своїм характером. Клопотання виражають певне прохання. Скарга – це заперечення на виконання тих чи інших процесуальних дій, прийняття тих чи інших рішень у справі. Відвід – заперечення проти участі у кримінальному процесі тієї чи іншої особи; різні строки вирішення звернень; відмінності у порядку вирішення звернень; відмінності у частоті застосування вказаних засобів захисту [161, с. 37].

Варто відрізнити й клопотання від такої, на перший погляд, схожої правової категорії, як заява. З цього приводу В.П. Тарануха висловлює точку зору, що клопотання – це письмове звернення більш вузького змісту, воно є конкретизованим підвидом заяви [246, с. 18-19].

На наше переконання, заяви, на відміну від клопотань, містять вимоги не в зв'язку з правовим інтересом особи-ініціатора, а в зв'язку з володінням нею будь-якою інформацією. У разі якщо інформацією, яка має правові наслідки, володіє незаінтересована особа (наприклад, особа, яка виявила факт вчинення кримінального правопорушення), вона має право на звернення із заявою, в той час

як клопотання заявляється тільки для досягнення правового інтересу особи, яка звернулася з ним.

Отже, поряд зі скаргою, клопотання є основним правовим засобом захисту учасниками процесу своїх прав та законних інтересів, що дозволяє своєчасно виправляти помилки, допущені при провадженні досудового розслідування. Воно є юридичною формою вираження волевиявлення учасника кримінального провадження, який вступає в процесуальні відносини з іншим уповноваженим суб'єктом.

Аналіз положень чинного КПК України, а також точок зору науковців щодо розуміння сутності клопотань у кримінальному провадженні та їх співвідношення з іншими інститутами та правовими категоріями, спонукав до виокремлення характерних ознак клопотань, заявлених у сучасному досудовому кримінальному процесі, які умовно можна розділити на загальні та спеціальні.

До загальних ознак інституту клопотань слід віднести такі: є гарантією реалізації прав учасниками кримінального провадження, важливим засобом їх відновлення; є правозастосовним актом; є різновидом звернень у кримінальному провадженні; чіткий процесуальний порядок; є носієм процесуальної інформації; визначене коло суб'єктів подання, розгляду та вирішення; характеризується відповідними правовідносинами між ініціатором і суб'єктом розгляду (вирішення); настання відповідальності у разі його невиконання.

Водночас, слід виділити такі спеціальні ознаки інституту клопотань у досудовому кримінальному провадженні: визначена КПК України форма залежно від виду клопотання; перспективна спрямованість; двосторонній, а в окремих випадках багатосторонній характер; є наслідком волевиявлення як посадової особи, так і особи, прав та законних інтересів якої воно стосується; право на його законне і обґрунтоване вирішення гарантується правом на повторне звернення із ним, а також правом на оскарження рішення про відмову в задоволенні клопотання.

З'ясувавши словникове та законодавче значення терміну «клопотання», визначивши мету заявлення клопотання та відмінність від інших правових

категорій, вважаємо доцільним і логічним перейти до аналізу його розуміння у доктрині кримінального процесу, яке характеризується відсутністю єдиного підходу до його трактувань.

Досліджуючи поняття клопотання у положеннях КПК України 1960 р., А.Ю. Строган визначає клопотання, як письмове чи усне прохання учасника процесу, що звернене до органів і осіб, які здійснюють провадження в справі, про вчинення ними певних процесуальних дій чи прийняття процесуального рішення з метою встановлення обставин, що мають значення для справи, забезпечення прав і законних інтересів особи, що звернулася з клопотанням або особи, інтереси якої захищають (представляють), за винятком прохань, що заявляються за спеціальною процедурою (відводи, подання, скарги, зауваження на протокол судового засідання тощо) [233, с. 8-9].

Д.В. Смагіна визначає клопотання як офіційне письмове або усне прохання суб'єктів кримінального процесу, звернене до органів дізнання, слідчого, прокурора та суду про проведення певних процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень або відмову від цього, з метою повного, всебічного та об'єктивного розгляду справи, встановлення обставин, які мають значення для кримінальної справи, забезпечення реалізації прав та законних інтересів особи - заявника, її представників та інших осіб, права та законні інтереси яких стосуються дій чи рішень в кримінальному процесі [222, с. 501].

О.В. Єні під клопотанням розуміє офіційне звернення до уповноваженого суб'єкта особою, яка наділена таким правом, викладене в усній чи письмовій формі, про виконання певної процесуальної дії чи прийняття рішення з усіх питань, які мають значення для справи, з метою забезпечення прав та свобод особи у кримінальному судочинстві [70, с. 4].

Доцільним вважаємо окреслити позицію науковців щодо розуміння поняття та сутності клопотання після набуття чинності у 2012 році новим КПК України.

Так, Л.М. Лобойко під клопотанням розуміє виражене у письмовій чи усній формі звернення заінтересованого учасника досудового розслідування до посадової особи, яка його веде, з метою домогтися виконання певних

процесуальних дій [134, с. 195]. Є.А. Безкровний схиляється до визначення клопотання у кримінальному процесі як форми звернення до слідчого, прокурора, слідчого судді та суду учасників кримінального провадження у вигляді офіційного прохання про здійснення конкретних процесуальних дій, спрямованих на реалізацію їх процесуальних прав і законних інтересів, або прийняття відповідних рішень [13, с. 160]. Досить влучним вважаємо тлумачення цієї категорії О.Ю. Татаровим, який визначає поняття клопотання як обґрунтоване звернення учасника процесу до уповноваженої посадової особи або органу стосовно провадження якої-небудь процесуальної дії або про утримання від її провадження, подане в установленому законом порядку в усній або письмовій формі [250, с. 301-302].

У науково-практичних коментарях КПК України клопотання трактується як звернення у письмовій чи усній формі зацікавленого учасника досудового розслідування до посадової особи, яка його веде, з метою домогтися виконання певних процесуальних дій на свою користь [95, с. 466]. У контексті розгляду клопотань під час досудового розслідування у порядку ст. 220 КПК України, вченими-процесуалістами клопотання теж розглядається як звернення в письмовій або усній формі сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника до слідчого, прокурора з метою виконання певних процесуальних дій у провадженні на свою користь [261, с. 143].

Існує у процесуальній літературі й дещо відмінна позиція, відповідно до якої, клопотанням є виключно письмове звернення сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, з проханням про виконання будь-яких процесуальних дій у кримінальному провадженні (ст. 220 КПК України) [260, с. 166]. Спільним для усіх поданих вище визначень є те, що характеризують вони відповідні правовідносини, визначені змістом ст. 220 КПК України, та породжені приватними інтересами.

Особливість регулятивності процесуального права проявляється у визначенні чіткого порядку, послідовності виконання суб'єктами кримінального

процесуального права процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. А це означає, що кримінальне процесуальне право закріплює відповідні процедурні правила, які визначаються поняттям «кримінальна процесуальна форма» [306, с. 18, 21]. Така процесуальна форма є різною для подання, розгляду та вирішення тих чи інших клопотань у кримінальному провадженні, хоча й передбачає обов'язкове прийняття відповідного рішення уповноваженим суб'єктами як кореспондуючого обов'язку праву заявлення клопотання, та направлена на задоволення приватного чи публічного інтересу.

З аналізу ст. 220 КПК України можна зробити висновок, що законодавець до суб'єктів заявлення клопотання під час досудового кримінального провадження відніс: 1) сторону захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України); підозрюваного (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України); особу стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування (ст. 506 КПК України); їх захисників та законних представників (ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46 КПК України); 2) потерпілого, його представника чи законного представника (п. 4 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58 КПК України); 3) представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 7 ч. 3 ст. 64-1 КПК України). В інших положеннях КПК України також визначаються права інших учасників кримінального провадження: цивільний позивач (ст. 61), цивільний відповідач (ст. 62), представник цивільного позивача й цивільного відповідача (ст. 63), законний представник цивільного позивача (ст. 64), свідок (ст. 66), перекладач (ст. 68), експерт (ст. 69), спеціаліст (ст. 71) [121].

Узагальнивши позиції науковців щодо розуміння клопотання, поданого в порядку ст. 220 КПК України, та з'ясувавши його характерні ознаки, вважаємо, що під таким клопотанням слід розуміти визначене КПК України офіційне звернення уповноважених суб'єктів, сторін або інших учасників кримінального провадження до інших уповноважених посадових осіб з проханням про вчинення конкретних процесуальних дій, утримання від їх здійснення, або про прийняття відповідних рішень, спрямованих на реалізацію їхніх, чи представлених

процесуальних прав і законних інтересів.

Формуючи таке визначення, ми свідомо у його тлумаченні не вказали вимоги щодо обґрунтованості та вмотивованості, адже, на відміну від клопотання слідчого, прокурора до слідчого судді, їх наявність не є обов'язковою умовою задоволення клопотання. З цього приводу Д.Ю. Кавун наголошує: «Про яке обґрунтування може йти мова, наприклад, при розгляді слідчим чи прокурором поданого потерпілим клопотання щодо внесення до постанови про призначення експертизи додаткового запитання експерту?» [87, с. 79-80].

Клопотання учасника кримінального провадження, визначеного ст. 220 КПК України, що має у ньому власні, або представлені процесуальні права і законні інтереси, варто відрізняти від клопотання, яке складається слідчим, прокурором та розглядається в судовому порядку слідчим суддею разом з іншими матеріалами (приміром, при обранні запобіжного заходу, або при проведенні окремих НСРД).

У таких випадках, клопотання за своєю суттю є ні чим іншим, як проміжним процесуальним рішенням слідчого, прокурора, яке, хоча, й прямо не передбачене у ст. 110 КПК. Адже навіть й формулювання самого клопотання та обґрунтування певних його аспектів (прохань) вимагає від слідчого, прокурора проведення певної аналітичної роботи (за своєю суттю фактично це є оцінкою доказів) та формування відповідних висновків. При цьому вибір вказаними уповноваженими суб'єктами правильного процесуального рішення забезпечується наявністю у них необхідних професійних знань та особистого досвіду [65, с. 33].

Так, А.О. Побережник, надає авторське визначення клопотання слідчого, прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які обмежують право на свободу та особисту недоторканність, як офіційного звернення з проханням слідчого, прокурора до слідчого судді, суду, викладене в письмовій формі, про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, пов'язаного з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність, що повинно відповідати вимогам та порядку подання, встановлених КПК України [65, с. 177-178].

Такі клопотання ініційовані слідчим за погодженням з прокурором, або прокурором з власної ініціативи, можуть стосуватись й інших процесуальних дій, які суттєво обмежують права та законні інтереси осіб – слідчих (розшукових) дій, НСРД, заходів забезпечення кримінального провадження. Враховуючи вказане, таке клопотання, подане під час досудового розслідування, слід розглядати, як визначене КПК України, офіційне вмотивоване та обґрунтоване звернення з проханням слідчого, прокурора до слідчого судді, викладене в письмовій формі, про прийняття відповідного процесуального рішення, пов'язаного з суттєвим обмеженням права та інтересів особи.

Так чи інакше, більшість сучасних наукових точок зору щодо правової природи клопотання у кримінальному процесі зводяться до такого: це офіційне звернення, сторін або інших учасників кримінального провадження до уповноваженого суб'єкта кримінального провадження; воно повинно бути мотивованим та обґрунтованим і стосуватись прав та законних інтересів особи, або прийняття відповідних рішень; вирішується у передбаченому КПК України порядку.

Спільність окремих ознак, що характеризують клопотання, як право учасників кримінального провадження, та клопотання, як складову процедури здійснення окремих процесуальних дій уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, дають можливість сформулювати загальне визначення клопотання у кримінальному провадженні.

Отже, з урахуванням викладеного, а також відповідно до положень чинного КПК України та окремих правових інститутів, у яких клопотання виступають формою реалізації відповідних законодавчих приписів, ми вважаємо, що клопотанням у кримінальному провадженні є визначене КПК України офіційне звернення уповноважених суб'єктів, сторін або інших учасників кримінального провадження до інших уповноважених посадових осіб з проханням про вчинення конкретних процесуальних дій, утримання від їх вчинення, або про прийняття відповідних рішень, спрямованих на реалізацію його, чи представлених процесуальних прав і законних інтересів [242, с. 87].

У процесуальній літературі неодноразово наголошувалось на важливій ролі інституту клопотань, що у свою чергу відображає внутрішні зв'язки останнього із іншими кримінально-процесуальними інститутами. Так, Є.А. Безкровний вказує, що клопотання учасників кримінального процесу до слідчого та прокурора на стадії досудового розслідування є дієвим засобом захисту ними своїх процесуальних прав і законних інтересів [13, с. 160]. Р.В. Єдин, зазначає, що клопотання є вагомим в аспекті реалізації принципу змагальності; охорони прав та законних інтересів особи; повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин справи; попередження та виправлення слідчих і судових помилок [69, с. 1074]. Важливим вказаний інститут видається й в частині забезпечення конституційних прав, свобод та законних інтересів людини у кримінальному провадженні, попередження та виправлення слідчих і судових помилок; повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження; реалізації принципу змагальності; охорони прав та законних інтересів особи [132, с. 114]. Аналогічну позицію у цьому питанні займає й А.Ю. Строган [234, с. 9]. В цілому з таким підходом науковців варто погодитись.

Варто також зазначити, що реалізація конституційних положень, які відображені у ст. ст. 7-29 КПК України та йменуються засадами кримінального провадження, перебуває у взаємозв'язку з його положеннями, що визначають процесуальні права учасників кримінального провадження, які можуть подати клопотання, а також окремі правові підстави та умови їх розгляду та вирішення, що у свою чергу створює механізм їх реалізації у конкретних правових ситуаціях [240, с. 100-104]. Розглянемо основні засади кримінального провадження, регламентовані Главою 2 КПК України, та з'ясуємо їх співвідношення з інститутом клопотань.

У ч. ч. 2 та 3 ст. 29 Конституції України та в нормах КПК України, однією із загальних засад кримінального провадження визначено засаду забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (п. 5 ч. 1 ст. 7 КПК України) [121]. Особливого значення набувають положення КПК України, які визначають межі допустимості та законну процедуру взяття і тримання під вартою особи, яка не

засуджена на підставі вироку суду до позбавлення волі, а лише підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення [116, с. 43].

Для забезпечення реалізації права особи на свободу і особисту недоторканність у кримінальному провадженні КПК України передбачає можливість заявити відповідне клопотання та доводити / спростовувати його обґрунтованість під час змагальної судової процедури на стадії досудового розслідування. Зокрема, КПК України містить вимогу щодо з'ясування слідчим суддею під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність підстав для обрання конкретного запобіжного заходу. обов'язкових підстав для застосування запобіжного заходу слід віднести наявність ризиків неправомірної процесуальної поведінки, перелік яких визначено у ч. 1 ст. 177 КПК України [121].

Слід зазначити, що процедури ініціювання та розгляду питання про проведення обшуку у кримінальному провадженні обумовлені та прямо корелюють майже зі всіма загальними засадами кримінального провадження, визначеними ст. 7 КПК України, основною з яких у цьому напрямі є засада недоторканості житла чи іншого володіння особи, адже кримінальний процесуальний закон установлює, що допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України [243, с. 141].

Наявність у національному законодавстві таких положень, як недоторканність житла, таємниця спілкування, невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя (ст. ст. 13-16 КПК України) та ін. [121], свідчить про можливість їх активного використання у кримінальному процесі, зазвичай, з дотриманням складної правової процедури ухвалення відповідних рішень, складовою якої є звернення ініціатора з відповідним клопотанням.

На наше переконання, до необхідного мінімального обсягу прав особи, яка є найменш захищеною під час кримінального переслідування, а саме – в процесі

затримання або в процесі взяття (поміщення) під варту, слід відносити: право на захист, право отримати безоплатну медичну допомогу, право користуватися рідною мовою тощо. Наділення учасників кримінального провадження такими правами дає змогу реалізувати їх шляхом заявлення відповідних клопотань до уповноваженої особи, обов'язком якої є їх розгляд та вирішення по суті.

Інститут клопотань тісно пов'язаний із засадою забезпечення права на захист (ст. 20 КПК України; п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України). Під правом на правничу (правову) допомогу слід розуміти передбачену Конституцією та законами України особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, можливість отримати завдяки діяльності спеціально уповноважених суб'єктів гарантовану державою допомогу правового характеру у реалізації прав, свобод і законних інтересів таких осіб, ефективному їх захисті, а також відновленні у разі порушення [115, с. 20]. Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона заявила клопотання про це (ч. 9 ст. 206 КПК України) [121].

Право на захист складається з ряду передбачених законом конкретних процесуальних прав підозрюваного, серед яких – право заявляти клопотання, яке, зокрема, може бути реалізоване ним, а також його захисником на стадії досудового розслідування. У розрізі нашого наукового дослідження важливим є забезпечення права учаснику кримінального провадження у визначених КПК України випадках брати участь у судовому розгляді заявленого ним клопотання та користуватися належними йому правами. За відсутності такої можливості інша, не менш важлива засада кримінального судочинства - забезпечення права на захист, також буде порушена [9, с. 32].

Засада змагальності відображена у п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України [112]. У ст. 22 КПК України вона тлумачиться дещо ширше – як засада змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [121]. У контексті предмету дослідження

можливість обстоювати свої права та законні інтереси, свою позицію під час судового порядку розгляду відповідного клопотання учасника кримінального провадження, є процесуальною гарантією ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення слідчим суддею.

Аналізуючи засаду змагальності сторін у кримінальному провадженні, Л.Д. Удалова вказує на те, що доцільним та прогресивним є закріплення у чинному КПК України додаткових гарантій реалізації цього принципу, у тому числі під час досудового розслідування. Наприклад, сторонам гарантуються рівні права щодо збирання та подання до суду клопотань, скарг, речей, документів, інших доказів, а також реалізації інших процесуальних прав (ч. 2 ст. 22 КПК України), а при вирішенні слідчим суддею клопотань слідчого, прокурора, зокрема щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачено участь сторони захисту [263, с. 8-9]. При цьому, право на справедливий суд у кримінальному провадженні варто розуміти не тільки в загальному значенні, а й з точки зору відповідної «реакції» на заявлене клопотання – у вигляді судової процедури ухвалення відповідного процесуального рішення на стадії досудового розслідування. Такими повноваженнями наділений саме слідчий суддя, який ухвалює відповідні рішення у під час змагальної судової процедури (наприклад, при обранні запобіжного заходу, при проведенні негласної слідчої (розшукової) дії тощо).

Відповідно до визначеної у ст. 28 КПК України засади розумності строків у кримінальному провадженні, кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [121]. Законодавець надає можливість підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому, іншим особам, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, звертатись до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені у КПК (ч. 6

ст. 28 КПК України) [121].

В аспекті нашої проблематики необхідно відзначити, що інститут клопотань може використовуватися несумлінними учасниками кримінального провадження як засіб затягування самого провадження. На противагу таким діям у КПК України визначено відповідний механізм, який під час досудового розслідування реалізується, зокрема, шляхом відмови: слідчим, прокурором, слідчим у задоволенні клопотання; прокурором у погодженні клопотання, поданого слідчим.

Сутність передбаченої ст. 29 КПК України засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження, полягає у тому, що слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право заявляти клопотання рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача. Водночас, судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються визначеним КПК України учасникам кримінального провадження у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють, а переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено КПК України (наприклад, ухвали про надання дозволу на проведення обшуку), здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб [121].

Засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК) під час досудового розслідування є підґрунтям для додержання рівності громадян перед законом і судом, забезпечення повноти і всебічності дослідження обставин кримінального правопорушення, належної реалізації учасниками процесу своїх прав і виконання ними процесуальних обов'язків під час заявлення, розгляду та вирішення клопотань.

Слід також зазначити, що у проекті Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» №9055 від 06.09.2018 р. пропонується доповнити систему засад, визначених КПК такою, як «неприпустимість зловживання процесуальними правами». Відмітимо, що аналогічна засада є у текстах інших процесуальних кодексів (ст. 45 КАС України, ст. 44 ЦПК України, ст. 43 ГПК України). Так, у тексті ст. 221 КПК України з-поміж іншого передбачається, що в залежності від

обставин справи слідчий суддя, суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, які суперечать засадам кримінального судочинства, зокрема: подання клопотання для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин чи доказів; повторне його подання до вирішення клопотання того самого змісту; звернення до суду із завідомо безпідставним клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або накладення арешту на майно. Якщо подання такого клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, слідчий суддя, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути його [285].

Не заглиблюючись у суть запропонованих змін, зазначимо лише, що підтримуємо позицію І.В. Гловюк, що запровадження цієї засади кримінального провадження у сучасних умовах призведе до розбалансування змагальності кримінального провадження. Її існування взагалі у кримінальному провадженні можливо лише за умови «зразкового» виконання своїх процесуальних обов'язків усіма учасниками кримінального провадження, у тому числі тих, які мають владні повноваження [38].

Наведені вище засади кримінального провадження, на нашу думку, найбільш повно відображають застосування інституту клопотань у кримінальному провадженні. Відповідні кореляційні зв'язки інституту клопотань у кримінальному провадженні із такими його засадами, як: забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя; забезпечення права на захист; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; розумності строків; мови, якою здійснюється кримінальне провадження - становлять необхідну складову для функціонування ефективного кримінального провадження.

Через положення про забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, у процесуальній літературі досліджується й питання правових гарантій на подання клопотань. Зокрема, окремі вчені до них відносять відповідні процесуальні права та обов'язки, які визначають процесуальний статус

окремих учасників кримінального судочинства, а саме: а) обов'язок посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, роз'яснити його учасникам їх право на заявлення клопотань і забезпечити можливість здійснення цього права; б) обов'язок посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, розглянути кожне заявлене клопотання в установленій законом строк, мотивувати повну чи часткову відмову в його задоволенні; в) право учасників процесу на ознайомлення з усіма (чи з окремими) матеріалами кримінальної справи; г) право учасників процесу знати мотиви відмови в задоволенні клопотання; д) право учасників процесу оскаржувати відмову в задоволенні клопотання, а також повторно заявити клопотання [234, с. 9].

Такі взаємні права учасників та кореспондуючі їм обов'язки уповноважених суб'єктів, формують окремі інститути кримінального провадження, які так чи інакше формують позицію законодавця до процедури подання, розгляду та вирішення клопотань, у т. ч. на стадії досудового розслідування. Зокрема, особливий взаємозв'язок клопотань проявляється з інститутом судового контролю, адже слідчий суддя як суддя суду першої інстанції відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК за своїм функціональним призначенням здійснює контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. На таку функціональну обумовленість у своїх дослідженнях неодноразово звертали увагу вчені-процесуалісти [149, с. 137-138; 83, с. 36; 20, с. 36]. Фактично у кожному із визначених видів судового контролю, у тому чи іншому аспекті йде мова про розгляд та вирішення клопотань учасників кримінального провадження.

Мета діяльності слідчого судді в рамках реалізації повноважень із судового контролю, полягає в тому, щоб засобами правосуддя забезпечити права та законні інтереси особи. При цьому, як слушно зазначає В.О. Бурлака, на стадії досудового розслідування саме слідчий суддя під час застосування відповідних процедур – обрання заходів забезпечення кримінального провадження, застосування окремих слідчих (розшукових) дій та інших повинен брати до уваги пріоритет приватних інтересів окремих осіб перед інтересами державних [23, с. 78], у тому числі у разі їх звернення з відповідним клопотанням у кримінальному провадженні.

Клопотання є свого роду інструментом, вмiле використання якого вказує на належне функціонування системи кримінального судочинства.

Розглядаючи взаємозв'язок інституту клопотань з окремими елементами діяльності прокурора на стадії досудового розслідування у процесуальній літературі справедливо стверджується, що закон наділив прокурора важливим для реалізації правозахисної функції повноваженням – розглядати клопотання суб'єктів досудового розслідування про проведення процесуальних дій, проте клопотання, яке надійшло до прокурора, повинно бути розглянуто ним особисто, тому переадресовувати його слідчому, який розслідує кримінальне правопорушення, не можна [307, с. 219-220].

Варто також акцентувати увагу на тому, що права і свободи людини в кримінальному провадженні, будучи першорядним об'єктом охорони з боку держави, додатково забезпечуються механізмами відновлення в разі їх порушення за допомогою розгляду клопотань і скарг, заявлених учасниками процесу, чії права і законні інтереси були порушені [81, с. 24]. Вказане свідчить про тісний зв'язок інституту клопотань із таким суміжним інститутом кримінального процесу, як інститут оскарження, на чому нами наголошувалось вище.

Проте, слід зазначити, що під час досудового розслідування в апеляційному порядку можуть бути оскаржені не усі ухвали слідчого судді. До таких законодавець, зокрема, відносить ухвалу про: відмову у наданні дозволу на затримання; застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні; продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні; продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні; поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні; продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні; направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні; арешт майна або відмову у ньому; тимчасовий доступ до речей і документів, яким

дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність; відсторонення від посади або відмову у ньому (ст. 309 КПК України) [121]. За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право: залишити ухвалу без змін; скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу (ст. 407 КПК України) [121].

Невіддільним від процедури заявлення, розгляду та вирішення клопотань є кримінально-процесуальне доказування. Зважаючи на те, що питання особливостей доказової діяльності у кримінальному провадженні є предметом окремого наукового дослідження, лише зауважимо, що процесуальна можливість учасників кримінального провадження заявляти клопотання та приймати участь в обґрунтуванні / спростуванні аргументів, наведених у клопотанні під час змагальної судової процедури забезпечує їхню можливість активно приймати участь у процесі доказування під час досудового розслідування.

Отже, приходимо до висновку, що законодавчі положення щодо подання, розгляду та вирішення клопотань являють собою самостійний інститут кримінальному провадженні. Він має в своїй основі конституційні норми і норми кримінально-процесуального права, які спрямовані на гарантування реалізації учасниками кримінального процесу прав для відстоювання законних інтересів (приватних та публічних), та є виразом співвідношення диспозитивності та публічності в кримінально-процесуальному регулюванні.

Таким чином, проаналізувавши фундаментальні положення теорії кримінального процесу в аспекті механізму правового регулювання інституту клопотань та проблем, що виникають при його функціонуванні, наголошено на його важливості та значенні у досудовому кримінальному провадженні, оскільки він сприяє: встановленню фактичних та інших обставин вчинення кримінального правопорушення; забезпеченню належної охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; правильному застосуванню норм кримінального закону і дотримання належної правової процедури; усуненню

слідчих і судових помилок.

1.3. Загальні умови реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування

Сьогодні майже жодне кримінальне провадження не обходиться без клопотань, значна частка яких заявляється саме у досудовому розслідуванні. Стадія досудового розслідування має свою специфіку щодо кола осіб, які мають право подавати заявляти клопотання, строків та порядку вирішення їх по суті тощо.

Для з'ясування питання щодо сутності та значення інституту клопотань у кримінальному провадженні, важливо проаналізувати визначені КПК України загальні умови реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування, виокремивши та дослідивши при цьому проблеми, породжені слідчою та судовою практикою. Як свідчать результати проведеного опитування, певні труднощі під час досудового розслідування у слідчих, прокурорів, слідчих суддів та адвокатів викликає: визначення суб'єктів наділених процесуальними правами на заявлення клопотань (41 %); з'ясування підстав для подання відповідних клопотань (23 %); дотримання вимог щодо обґрунтування та мотивування клопотань (67 %); визначення адресата (2 %) та предмету клопотання (6 %) (Додаток А).

З огляду на предмет підрозділу, зосередимо увагу на вказаних питаннях, які є складовою реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування. Натомість, окремим питанням, які визначають специфіку проведення тієї чи іншої процесуальної дії, прийняття рішення, ініційованих (прийнятих) під час досудового розслідування, ми приділимо увагу у наступних підрозділах роботи.

Перш за все, обґрунтуємо доцільність використання нами такої термінологічної конструкції, як «загальні умови реалізації права на заявлення

клопотань на стадії досудового розслідування», адже подекуди, неточність у вживанні окремих термінів, довільність у їх трактуванні, подекуди тільки ускладнює розуміння процедури подання клопотань, їх розгляду та вирішення на стадії досудового розслідування. Одним з таких питань є визначення умов, за яких можлива реалізація права на заявлення клопотань учасниками досудового кримінального процесу, розмежування цієї категорії із поняттям «підстави».

Так, в юридичній енциклопедії під «підставою» розглядають сукупність передбачених правом обставин, умов, фактів і передумов, що забезпечують настання юридичних наслідків [305, с. 552], як «те головне, на чому базується, засновується що-небудь або те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка тощо кого-небудь» [96, с. 505]. У разі подання клопотань на стадії досудового розслідування, підстави визначаються законодавцем залежно від мети процесуальної дії, ступеня можливого обмеження прав та законних інтересів особи, щодо якої вони застосовуються, тощо.

Словник української мови визначає «умову», як необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь та ін. [96, с. 441]. У філософії умова – це сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), що необхідні для виникнення, існування або зміни даного об'єкта [288, с. 286]. У кримінологічному аспекті умова – це явище, яке формує причину або створює можливість її дії, і цей зв'язок з наслідком обумовлений [3, с. 202].

У контексті досліджуваного питання вважаємо доцільним проаналізувати позиції науковців щодо підстав і умов застосування запобіжного заходу, оскільки окремі з них можуть бути використані в обґрунтування висловлених нами аргументів.

Як вказує А.О. Побережник, умови – це те, від чого залежить реальне існування підстав. Такий поділ підстав і умов застосування запобіжних заходів вбачається із змісту деяких норм КПК України. Так, відповідно до ст. 184 КПК України, яка визначає зміст клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів, зазначається, що необхідним елементом його є правова

кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону про кримінальну відповідальність, тобто основна умова, а потім підстави обрання запобіжного заходу. Крім того, у ст. 196 КПК України, яка визначає зміст ухвали про застосування запобіжних заходів спочатку зазначається правова кваліфікація кримінального правопорушення, а потім обставини, які свідчать про існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, тобто фактично підстави обрання того чи іншого запобіжного заходу [175, с. 87]. Однак, як слушно зазначає науковець, дотримання всіх умов застосування запобіжних заходів не усуває їх відмінності від підстав: умови самі по собі не можуть викликати необхідний наслідок [175, с. 87].

Окремими науковцями зазначені категорії ототожнюються. Зокрема, О.І. Тищенко розглядає поняття «умови» та «підстави» застосування запобіжного заходу як аналогічні за смисловим значенням [253, с. 13]. З такою позицією ми не погоджуємось, адже, як слушно зазначає М.І. Дерев'янка, «підстави», на відміну від «умов», за своїм змістом є категорією імовірнісного характеру, оскільки застосовуються у випадку можливості настання наслідків шляхом імовірного прогнозування неналежної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого [61, с. 9-10].

Як наголошує Е.Г. Коваленко, підстава – це безпосередня, необхідна передумова застосування будь-якого заходу процесуального примусу. Нею зумовлюється обґрунтованість чи необґрунтованість застосування примусових заходів [99, с. 147]. В свою чергу, Е.Ф. Кузнецова визнає, що підставами застосування запобіжних заходів, зокрема, є: припущення, імовірність того, що обвинувачений ухилиться від слідства, перешкодить встановленню істини, продовжить злочинну діяльність, ухилиться від виконання вироку тощо [124, с. 152]. У контексті досліджуваної проблеми слушно вважаємо позицію В.В. Рожної, яка вказує: якщо підстава, яка є фактичним приводом примусового впливу заходу процесуального примусу, характеризує його з точки зору обґрунтованості, то умова як сукупність певних вимог юридичного характеру служить гарантією законності його застосування [5, с. 11-12].

Загалом, аналіз наукових позицій щодо розуміння підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, як обставин, умов, фактів та передумов, що забезпечують їх застосування [175, с. 87], а також словникових та доктринальних трактувань зазначеної категорії, дав можливість прийти до висновку, що про підстави слід говорити не в контексті звернення з клопотанням, а в контексті прийняття відповідного рішення, вчинення певної дії, яка ініціюється. До прикладу, наявність самого клопотання про проведення НСРД, слугуватиме правовою підставою для прийняття рішення за результатами його розгляду. Іншими словами, реалізацію права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування слід пов'язувати з таким терміном, як умова, і аж ніяк не підстава.

Умови реалізації права на заявлення клопотань під час досудового розслідування, на відміну від підстав проведення процесуальної дії, прийняття рішення, супроводжують усю процедуру подання, розгляду та вирішення по суті заявлених клопотань. Вони являють собою обставини, з настанням яких законодавець пов'язує можливість звернення із клопотанням її ініціатора, розгляду та вирішення його по суті у передбаченому КПК порядку. До таких слід віднести: наявність у особи відповідного процесуального статусу; компетентність органу, до якого звертається ініціатор клопотання; предмет клопотання; процесуальний порядок (форма) звернення. Зупинимось на їх аналізі в умовах чинного КПК.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство наділяє учасників кримінального провадження широким колом прав, спрямованих на захист і охорону їх особистих інтересів, а також надає їм можливість брати участь і впливати на хід кримінального процесу [139, с. 320]. Одним з таких прав є право заявляти клопотання, яке реалізується під час досудового розслідування шляхом офіційного звернення до уповноважених суб'єктів кримінального провадження про вчинення певних процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень, утримання від них. Наявність в особи відповідного процесуального права, гарантованого КПК України, слід вважати необхідною умовою для звернення з

відповідним клопотанням.

Право на подання клопотань, як і інші суб'єктивні права, встановлюється законодавцем для того, щоб за допомогою юридичних засобів можна було задовольнити і захистити права та законні інтереси особи. Відтак подання суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності клопотання завжди переслідує мету – задоволення певного конкретно визначеного інтересу [69, с. 1076].

Як слушно зазначає О.А. Максимов, загальною процесуальною умовою для звернення учасника кримінального провадження з клопотанням до відповідного уповноваженого суб'єкта кримінального процесу є наявність у нього процесуального статусу, отриманого в установленому законом порядку, або залучення його до кримінального процесу та обмеження в результаті цього прав, свобод та законних інтересів особи, яка не має процесуального статусу [147, с. 13].

Зазначимо, що законодавець у диспозиції ст. 220 КПК України вказує на таких суб'єктів, які наділені правом звернення з клопотанням досудового розслідування, як сторона захисту, потерпілий і його представник чи законний представник, при цьому, визначаючи таке право й за іншими учасниками цієї стадії кримінального процесу у інших положеннях КПК України: цивільний позивач (ст. 61), цивільний відповідач (ст. 62), представник цивільного позивача й цивільного відповідача (ст. 63), законний представник цивільного позивача (ст. 64), представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64-1), третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2), свідок (ст. 66), перекладач (ст. 68), експерт (ст. 69), спеціаліст (ст. 71) [121].

Як видається, наявність таких контраверсійних законодавчих положень у КПК України спричиняє численні труднощі у механізмі обстоювання правової позиції окремими учасниками досудового кримінального процесу на основі процесуальної рівності. Наша точка зору підтверджується й відповідними емпіричними дослідженнями: 70 % опитаних слідчих, 74 % прокурорів, 90 % суддів та 79 % адвокатів вказали на таку практичну проблему (Додаток А).

Вважаємо доцільним обґрунтувати висловлені нами міркування,

проаналізувавши зміст діяльності учасників досудового кримінального процесу щодо можливості звернення їх із відповідним клопотанням до уповноваженої посадової особи.

У контексті порушеного питання звернемося до п. 25 ч. 3 КПК України, відповідно до якого учасниками кримінального провадження є: сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник [121]. За логікою, окремі обставини кримінального провадження у досудовому розслідуванні можуть стосуватись й інтересів деяких із вказаних учасників кримінального провадження.

Слід зазначити, що у порядку ст. 220 КПК України клопотання найчастіше заявляються сторонами кримінального провадження, тому логічним буде розпочати аналіз суб'єктного складу заявлення клопотань зі сторони захисту, як одного з основних ініціаторів клопотань на стадії досудового розслідування.

Підозрюваний поряд з потерпілим виступає головною фігурою з позиції інтересу даного правового інституту. Стаття 42 КПК України визначає право підозрюваного: заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо. За ініціативи підозрюваного можуть бути застосовані окремі заходи забезпечення кримінального провадження. Зокрема, сторона захисту вправі клопотати про застосування тимчасового доступу до речей і документів (ч. 1 ст. 160 КПК України), правом подати на розгляд слідчого судді клопотання про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову наділений і цивільний

позивач (ч. 1 ст. 171 КПК України) та ін. [121].

Перебування захисника серед учасників кримінального провадження, які наділені правом на заявлення клопотання, сприяє забезпеченню конституційного права підозрюваного (ч. 1 ст. 59 Конституції України) [112]. Варто однак зазначити, що захисник у досудовому розслідуванні виконує також функцію доказування. Захисник має право отримувати докази шляхом ініціювання проведення слідчих (розшукових) та НСРД. Відповідно до ч. 4 ст. 93 КПК України, ініціювання стороною захисту проведення таких дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань у порядку, визначеному ч. 1 ст. 220 КПК України [129, с. 45].

Одним з елементів статусу потерпілого в кримінальному провадженні є наявність його прав (ст. 56 КПК України), які він реалізує в т. ч. під час досудового розслідування. Право потерпілого заявляти клопотання має важливе значення для забезпечення повного та всебічного досудового розслідування та судового розгляду. Приміром, клопотання потерпілого про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язаний розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав (ст. 220 КПК України). Право потерпілого на забезпечення безпеки передбачає такі складові: подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування [226, с. 46].

Відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливило подання нею відповідної заяви, положення частин першої-третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа із числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілим може бути визнано кілька осіб [121].

Як слушно зазначає В.П. Божьєв, близьких родичів і членів сім'ї померлого потерпілого не можна визнавати ні потерпілими, ні цивільними позивачами, ні представниками потерпілого, бо права цивільного позивача є набагато вужчими

від прав потерпілого, а в основі представництва «повинна бути угода сторін, а цього немає в даному випадку» [19, с. 96]. Наведені аргументи свідчать на користь надання близьким родичам чи членам сім'ї особи, загиблої від вчиненого кримінального правопорушення або померлої після його вчинення, процесуального статусу – самостійного учасника кримінального провадження під назвою « правонаступник потерпілого », оскільки до правонаступника завжди переходять ті права, які особа мала при житті [113, с. 26]. правонаступник у кримінальному провадженні повинен визначатися в порядку черговості, визначеному Цивільним кодексом України, або за домовленістю між ними один із них.

Поділяємо з цього приводу точку зору Д.Ю. Кавуна, що внесення відповідних змін до ч. 6 ст. 55 КПК України сприятиме зміцненню механізму забезпечення прав і законних інтересів осіб, потерпілих від кримінальних правопорушень чи суспільно небезпечних діянь неосудних. Правильно сформована система кримінальних процесуальних понять, пов'язаних з діяльністю потерпілого у кримінальному провадженні, покращить ще й роботу державних органів, які ведуть боротьбу з кримінальними правопорушеннями специфічними кримінальними процесуальними засобами [87, с. 24-25].

Самостійним учасником кримінального провадження, діяльність якого полягає у забезпеченні відстоювання прав і законних інтересів потерпілого, є представник-адвокат потерпілого. Така його діяльність, визначена ст. 58 КПК України, є важливою складовою правозабезпечувального механізму під час досудового розслідування. Науковцями вказується, що кримінальний процесуальний інститут представництва дозволяє потерпілому відстоювати свої права і законні інтереси у кримінальному провадженні як особисто, так і через вільно обраного ним на власний розсуд представника-адвоката з поміж професійного адвокатського корпусу України, який може надавати йому ефективну правову допомогу [88, с. 206-209].

Відповідно до ст. 44 КПК України, якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною

чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник [121]. За змістом ст. ст. 44, 59 КПК України законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, і не може бути доручена представнику. Права представника-адвоката, як і права законного представника, є похідними від процесуальних прав потерпілого, якого вони представляють (ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України) [121].

З вказаного стає зрозумілим, що діяльність законного представника направлена виключно на охорону та реалізацію законних прав та інтересів особи, інтереси якої він представляє, через неможливість нею у зв'язку з відповідними обставинами, самотійно, в повному обсязі використовувати свої юридичні права. Зазначена сутність законного представника, процесуальний інтерес, а також наявність процесуальних прав та обов'язків для його реалізації підкреслює його безсумнівну правомочність на звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням.

Інтереси цивільного позивача (ст. 61 КПК України), який обумовлений зацікавленістю у повному / частковому задоволенні цивільного позову, та цивільного відповідача (ст. 62 КПК України), який полягає у зацікавленості у відмові в задоволенні цивільного позову або, імовірно, частковому задоволенні, зосереджені виключно на результаті розгляду позову. На нашу думку, у зв'язку із наявністю такого інтересу, зазначені суб'єкти можуть скористатись правом заявлення клопотань у порядку ст. 220 КПК України.

Аналіз законодавчих положень в частині регламентації прав заявника, як фізичної або юридичної особи, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення (ст. 60 КПК України) [121] засвідчив відсутність будь-якої згадки про можливість заявлення ним клопотання. На нашу думку, правом на заявлення клопотань, поряд з іншими, визначеними ч. 2. ст. 60 КПК України, варто наділити й заявника, однак лише в тій частині, яка стосується його інтересу, тобто поданої ним заяви.

У зв'язку із цим до пункту 3 частини 2 статті 60 КПК України «Заявник» слід внести такі зміни: «2. Заявник має право: ... 3) *заявляти клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою отримання додаткової інформації, яка обґрунтовує заяву*». Відповідно, п. 3 стане п. 4.

Особами, які залучаються до кримінального процесу є також: свідок, перекладач, експерт та спеціаліст, які відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 66, п. 4 ч. 2 ст. 68, п. 7 ч. 3 ст. 69, та п. 6 ч. 4 ст. 71 КПК України наділені правом заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. Крім того, експерт має право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи (п. 2 ч. 3 ст. 69 КПК України) [121].

Окремими науковцями відстоюється доцільність введення такого окремого поняття, як «спеціальний свідок», обсяг процесуальних прав якого буде наближений до процесуальних прав підозрюваного шляхом наділення свідка так званими «активними» процесуальними правами для реалізації права на захист, а саме правом подачі клопотання про визнання останнього підозрюваним, правом заявляти клопотання про залучення експерта, спеціаліста, про долучення доказів, оскарження слідчих (розшукових) дій тощо [202]. На нашу думку, положення КПК України у чинній редакції, у т. ч. в частині реалізації прав свідка, який у подальшому може набути статусу підозрюваного, на звернення з відповідними клопотаннями, достатньо законодавчо врегульовані та подальшої формалізації не потребують.

З'ясування наукових позицій вчених-процесуалістів (А.С. Кобліков, Л.Д. Кокорєв, Л.М. Лобойко, В.М. Шпільов та ін.) [98, с. 74; 102, с. 11; 134, с. 14; 299, с. 14-15] дає змогу небезпідставно стверджувати про віднесення до учасників кримінального провадження й осіб, які мають у кримінальному провадженні власний інтерес.

Як наголошує А.О. Чернієнко, у даному випадку вкрай важливим є використання юридичної термінології, яка адаптована до чинного кримінального

процесуального законодавства нашої країни адже чинний КПК України взагалі не виокремлює такі поняття, як особистий або власний інтереси. Замість цього відбувається активне використання «законного інтересу» (ст. 2, ч. 1 ст. 22, ч. 1 ст. 47, ч. 3 ст. 223, ч. 1 ст. 236, ч. 3 ст. 255, ч. 1 ст. 539 КПК України). Вказана позиція є цілком виправданою, оскільки далеко не завжди власний інтерес відповідає нормам права [293, с. 138].

До правового інституту клопотань звертаються як учасники досудового кримінального провадження, так і інші особи, для того, щоб реалізувати свої права і законні інтереси. При цьому законодавець ставить під охорону інтереси як фізичних, так і юридичних осіб. Проте, це не означає, що юридична особа усвідомлює спонукання до дій чи бездіяльності, оскільки має штучну природу, не здатна володіти волею у її біологічному, психологічному розумінні [101, с. 34]. Не здатна юридична особа й мати свої інтереси в психологічному розумінні [101, с. 34], тому її «інтереси» є виключно правовим явищем. При цьому, як слушно наголошує О. В. Шпотаківська, для визнання інтересу законного важливо, щоб він не був протиправним, не суперечив закону [300, с. 9].

Аналіз положень КПК України та слідчої практики засвідчує що правом заявлення клопотань наділені й юридичні особи, перебуваючи у досудовому розслідуванні у статусах: потерпілого (ст. 55), заявника (ст. 60) цивільного позивача (ст. 61), цивільного відповідача (ст. 62), заставодавця (ст. 182) [121]. Вони можуть займати приміщення, де проводяться слідчі (розшукові) дії; володіти майном, на яке накладається (накладено) арешт за клопотанням слідчого, прокурора та ін.

Також відповідно до КПК України, під час досудового розслідування представник юридичної особи має право: 1) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку,

передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України [23, с. 62]. Реалізовані такі права юридичної особи можуть бути шляхом звернення з відповідними клопотаннями, наслідком чого є наявність відповідних обов'язків у уповноважених осіб щодо їх розгляду та вирішення по суті.

КПК України визначено також права представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. При цьому, прямо вказується на право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо (п. 7 ч. 3 ст. 64-1 КПК України) [121]. Однак, за логікою, реалізація інших прав (приміром, користуватися правовою допомогою; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази; брати участь у проведенні процесуальних дій (п. п. 2-4 ч. 3 ст. 64-1 КПК України) [121]) у разі висловлення представника юридичної особи відповідної ініціативи, можлива лише шляхом заявлення відповідного клопотання. Як видається, право на звернення з відповідним клопотанням повинно впливати із загальної норми, якою у даному випадку слід вважати ст. 220 КПК України.

Такі ж висновки щодо означеного права третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, напрошуються з аналізу ст. 64-2 КПК України, у п. 6 ч. 3 якої зазначається, що такий суб'єкт, користується процесуальними правами третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інтереси якої він представляє [121].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» № 2213-VIII від 16.11.2017 р. [185] внесено зміни до ст. 3, 28 КПК України, згідно з якими особа, щодо якої (в тому числі її майна) здійснюються процесуальні дії, та яка не є стороною кримінального провадження, має право заявляти клопотання про здійснення кримінального провадження у розумні строки. Проблема була в тому, що не маючи статусу учасника

кримінального провадження, до внесення змін в КПК України, суб'єкти господарювання щодо яких фактично проводилось досудове розслідування, були позбавлені в рамках КПК України можливості впливати на хід розслідування, захищати свої права та законні інтереси [6].

Водночас, слід зауважити, що коло осіб, яких можна віднести до поняття «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», є загальним і неконкретизованим. Поділяємо точку зору А.В. Мельниченка, що у п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України слід визначити, що інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування - особа, щодо якої здійснюється досудове розслідування; особа, щодо якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії; власник житла чи іншого володіння, де проводиться обшук; особа, яка перебуває в житлі чи іншому володінні під час обшуку, але не є його власником; володілець тимчасово вилученого майна; володілець тимчасово вилучених речей та документів; третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, за умови відсутності у них іншого процесуального статусу в кримінальному провадженні» [154, с. 29-30]. Як видається, внесення таких змін, запропонованих науковцем, у тому числі сприятиме реалізації вказаними учасниками досудового розслідування права на заявлення клопотань.

Систематизувавши та проаналізувавши положення КПК України, а також позиції дослідників з означеної проблематики, необхідно вказати, що вказані нами суб'єкти, з урахуванням наведеного обґрунтування, мають бути наділені правом під час досудового розслідування ініціювати питання про розгляд уповноваженими особами відповідних клопотань, що стосуються їх прав та законних інтересів. При цьому, законність такого інтересу уповноважені посадові особи повинні визначати у кожному конкретному випадку, керуючись наданими їм повноваженнями.

З огляду на те, що ст. 220 КПК України у чинній редакції викликає труднощі у трактуванні її приписів на практиці, подекуди спричиняє невиправдане обмеження прав учасників досудового кримінального процесу, а також інших

осіб, які мають у ньому законний інтерес, вказану статтю «Розгляд клопотань під час досудового розслідування» слід подати у такій редакції: *«Клопотання учасників кримінального провадження інших осіб, інтересів яких воно стосується, про виконання будь-яких процесуальних дій та прийняття рішень, слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав»*.

Врахування запропонованих нами законодавчих ініціатив у КПК України сприятиме однаковому розумінню суб'єктного складу ініціаторів заявлення клопотання під час досудового розслідування і однаковому застосуванню процесуального закону всіма учасниками кримінального провадження.

Вищевказаний аналіз учасників досудового кримінального провадження щодо процедури заявлення клопотань в порядку ст. 220 КПК України, дає можливість стверджувати, що вони обґрунтовано посідають своє місце серед тих, хто має право звернутись з клопотанням до слідчого, прокурора з метою захисту власних, або представлених прав та законних інтересів.

Говорячи про право особи заявляти клопотання, не можна не відзначити кореспондуючий даному праву обов'язок іншої уповноваженої посадової особи розглянути заявлене клопотання. Залежно від виду процесуальної дії, такими суб'єктами під час досудового розслідування є слідчий та прокурор, повноваження яких становлять основу кримінального процесу, визначають його структуру і принципи побудови [133, с. 106]. Цілком логічно, що зазначені владні суб'єкти так чи інакше залучаються до процесу заявлення, розгляду та вирішення клопотання під час досудового розслідування. Наявність відповідних повноважень (прав та обов'язків) таких суб'єктів кримінального процесу, складає одну із умов подання клопотань на стадії досудового розслідування. Розглянемо їх детальніше.

Чільне місце у забезпеченні прав і законних інтересів особи належить слідчому, як ключовому владному суб'єкту досудового розслідування [224, с. 98], на якого покладається обов'язок в строк не більше трьох днів розглянути і прийняти рішення по будь-якому клопотанню, заявленому в порядку ст. 220 КПК

України [121]. За статистикою найбільш часто клопотання під час досудового розслідування заявляються особою, яка здійснює кримінальне провадження. За деякими даними їх частка складає близько 90 % випадків [159].

Чинним КПК України значно розширено перелік процесуальних дій, які здійснюються за ініціативи слідчого, прокурора. З-поміж визначених ст. 40 КПК України процесуальних прав слідчого можна виокремити ті, які так чи інакше пов'язані із заявленням / вирішенням клопотань: звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; за результатами розслідування складати клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження [121].

Окремими вченими пропонується розширити сферу можливості подання клопотань слідчим прокурором. Зокрема, О.О. Кіпер пропонує врегулювати у КПК України порядок офіційного звернення та отримання рішення прокурора про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування, закриття кримінального провадження з відповідних підстав, проведення слідчих (розшукових) дій, які проводяться за рішенням прокурора, шляхом звернення слідчого з клопотанням про прийняття відповідного рішення або проведення відповідної слідчої дії до прокурора, який невідкладно або протягом доби повинен його вирішити та винести відповідну постанову [97, с. 8]. Також поділяємо позицію О. О. Лисецького щодо доцільності наділення слідчого правом виносити клопотання, спрямованого на вжиття заходів щодо виявлення обставин, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення [133, с. 107].

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи НСРД слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед

прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні [79, с. 92].

Якщо говорити про відношення діяльності оперативних підрозділів до процедури заявлення, розгляду та вирішення клопотань, то вони згідно з приписами ст. 41 КПК України, мають право здійснювати слідчі (розшукові) дії та НСРД у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора [121]. Водночас, вони не наділені повноваженнями здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [141, с. 90].

Саме прокуратура шляхом реалізації наглядових повноважень забезпечує законність дій правоохоронних органів і органів досудового розслідування у вирішенні питань кримінального судочинства забезпечує [18, с. 87]. Частина 1 ст. 36 КПК України та інші його положення передбачають широкий комплекс повноважень, якими наділений прокурор при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва останнім [89, с. 141].

Клопотання, що надійшло безпосередньо до прокурора в порядку ст. 220 КПК України, повинно бути розглянуто ним особисто. Переадресувати його слідчому, який розслідує кримінальне правопорушення, не можна. Прокурор також постійно перевіряє своєчасність розгляду клопотань, які надійшли до слідчого, та законність прийнятих за ними рішень. У разі виявлення незаконного рішення слідчого про відмову у частковому або повному задоволенні клопотання, прокурор своєю постановою негайно скасовує рішення (постанову) слідчого і дає вказівку про виконання вимог особи, викладених у її клопотанні або безпосередньо сам провадить означену у клопотанні процесуальну дію (п. п. 4, 6 ч. 2 ст. 36 КПК України) [121]. Вважаємо, що за допомогою участі прокурора у процедурі подання, розгляду та вирішення клопотання, здійснюється сприяння прийняттю слідчим, ним особисто, або слідчим суддею законного та обґрунтованого рішення.

Безумовним індикатором якості діяльності прокурора, як процесуального

керівника, є активність реалізації ним повноважень з погодження або відмови у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення передбачених КПК України процесуальних дій [294, с. 94]. Перераховувати усі такі процесуальні повноваження прокурора вважаємо недоцільним, однак зазначимо, що їх переважна більшість так чи інакше пов'язана із заявленням / вирішенням клопотань: погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, чи самостійно подавати такі клопотання слідчому судді; приймати процесуальні рішення щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування; затверджувати чи відмовляти у затвердженні клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складених слідчим клопотань, самостійно складати зазначені клопотання; звертатися до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням [121].

Отже, без сумніву, чітке і послідовне виконання прокурором своїх правозабезпечувальних повноважень під час досудового розслідування суттєво впливає на підвищення ступеню активності як учасників кримінального провадження, так і слідчого у розслідуванні кримінального правопорушення, чим забезпечується встановлення його обставин.

Характерною рисою повноважень слідчого судді є те, що реалізованими вони можуть бути лише на стадії досудового розслідування, тобто з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до моменту закриття кримінального провадження, або до моменту направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [23, с. 86-87].

Науковцями також наголошується, що діяльність слідчого судді відноситься лише до розгляду письмових клопотань слідчого і прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження і виконання ними певних слідчих (розшукових) дій, НСРД, з тим, щоби не допустити можливого обмеження конституційних прав учасників досудового розслідування, а також до розгляду скарг цих же учасників досудового розслідування [87, с. 155]. Таким чином процесуальна діяльність слідчого судді обмежується виключно стадією досудового розслідування і носить суто правозабезпечувальний (правозахисний) характер [1, с. 68-71].

Кримінальне процесуальне призначення діяльності слідчого судді у досудовому розслідуванні полягає у тому, що він, зокрема, наділений повноваженням вимагати, щоб клопотання слідчого чи прокурора про застосування запобіжного заходу, щодо проведення слідчої (розшукової), НСРД відповідало вимогам закону відповідно до ст. 184, ч. 3 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 5 ст. 240, ст. 244, ч. 3 ст. 245, ч. 2 ст. 248 КПК України [121]. При розгляді клопотання слідчий суддя перевіряє, чи відображено в ньому всі необхідні дані для їх розгляду, чи підписано воно слідчим і чи узгоджене з прокурором у випадках, передбачених законом, вивчає копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовують доводи клопотання, у випадках, передбачених законом, заслуховує учасників кримінального провадження і виносить умотивовану ухвалу про задоволення клопотання чи скарги або відмову в такому задоволенні [255, с. 41-42].

Вказані положення свідчать про те, що слідчий суддя є ключовою фігурою в досудовому кримінальному процесі, на якого покладений широкий спектр обов'язків, спрямованих на захист та реалізацію прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Отже, аналіз характеру повноважень слідчого судді дозволяє стверджувати, що вони реалізуються у межах функції судового контролю у досудовому провадженні та, зазвичай, ініціюються лише особами, які мають у ньому приватний чи публічний інтерес (за виключенням окремих повноважень,

визначених ст. 134, ч. 2 ст. 144, ч. 2 ст. 140, ч. 4 ст. 151, ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 172, ч. 4 ст. 193, ст. 206 КПК України). В інших випадках юридичним фактом для виникнення правовідносин щодо заявленого клопотання є ініціатива заінтересованого суб'єкта. Загалом, прийняття слідчим суддею відповідного рішення за результатами розгляду відповідного клопотання, являє собою сукупність об'єктивного і суб'єктивного суддівського пізнання, на основі якого він обирає найбільш доцільний варіант дій в конкретній ситуації. При цьому, він повинен керуватись не тільки вимогами закону, але й своїм внутрішнім переконанням.

Підводячи проміжний висновок, зазначимо, що необхідною умовою для подання клопотань на стадії досудового розслідування є перебування учасника кримінального провадження у відповідному статусі, зважаючи на який законодавець визначає перелік прав, коло процесуальних можливостей, якими наділений відповідний суб'єкт звернення з таким офіційним проханням до уповноваженої особи. При цьому, положеннями КПК України визначено кореспондуючі цим правам повноваження уповноважених посадових осіб (слідчого, прокурора, слідчого судді) щодо розгляду та вирішення відповідних клопотань.

Окрім наявності у особи відповідного процесуального статусу, необхідною умовою для реалізації нею права на заявлення клопотання учасником кримінального провадження, науковцями виокремлюються такі, як: предмет клопотання [81, с. 25]; компетентність органу, до якого звертається ініціатор клопотання; дотримання процесуального порядку (форми) звернення [147, с. 18]. Зупинимось на їх аналізі в умовах дії чинного КПК України.

За змістом ст. 220 КПК України, предмет розгляду клопотання, заявленого стороною захисту, потерпілим і його представником чи законним представником слід трактувати розширено, адже відповідно до положень цієї статті, поданий він може бути щодо «виконання будь-яких процесуальних дій» (ч. 1 ст. 220 КПК України). Такими можуть, зокрема, бути клопотання зазначених осіб про: здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш

короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України (ч. 6 ст. 28); проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 93); зміну запобіжного заходу (ст. 201); допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225); проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК); проведення експертизи до слідчого судді у разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 244); доступ до відомостей, які були видалені з матеріалів досудового розслідування, що були в розпорядженні сторони обвинувачення (ч. 5 ст. 290) та ін.

Якщо ж говорити про інших учасників кримінального провадження, права та законні інтереси, яких зачіпаються, то за логікою законодавця предмет клопотання щодо вказаних осіб слід трактувати, відштовхуючись від конкретних положень КПК України, які визначають таке право. Тобто, вужче, ніж щодо учасників кримінального провадження, визначених ст. 220 КПК України. Наприклад, як впливає з прямого тлумачення законодавчих положень, предмет клопотання, заявленого представником юридичної особи, становить забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо (п. 7 ч. 3 ст. 64-1) [121]. Водночас, як наголошувалось нами вище, реалізація інших прав (приміром, користуватися правовою допомогою; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази; брати участь у проведенні процесуальних дій (п. п. 2-4 ч. 3 ст. 64-1 КПК України) [121], теж може бути предметом клопотання, заявленого представником юридичної особи.

Аналогічні доводи на користь означеної нами позиції можна навести й стосовно предмету клопотання інших учасників досудового кримінального провадження - свідка, перекладача, експерта, спеціаліста та ін., які окрім прямо визначених у КПК випадків заявлення клопотання (див., зокрема, п. 8 ч. 1 ст. 66, п. 4 ч. 2 ст. 68, п. п. 2, 7 ч. 3 ст. 69, та п. 6 ч. 4 ст. 71 КПК України) [121], можуть ініціювати розгляд клопотання щодо вчинення інших процесуальних дій, які прямо не передбачені КПК України, але впливають з трактування його положень.

На нашу думку, предмет клопотань, заявлених учасниками досудового кримінального провадження, які не визначені загальною нормою – ст. 220 КПК України, слід трактувати ширше, ніж це виливає із положень КПК. Адже, як видається, у КПК України неможливо, та й недоцільно, визначити вичерпний перелік питань, щодо яких може бути заявлено клопотання у кримінальному провадженні. Такий предмет обумовлюється правами та законними інтересами учасників досудового кримінального провадження, які є ініціаторами відповідного клопотання. Визначення їх наявності – обов'язок уповноважених посадових осіб, якими на стадії досудового розслідування є слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Крім того, аналіз положень КПК України дозволяє дійти висновку, що клопотання можуть містити як прохання про виконання процесуальних дій, а й прийняття процесуальних рішень. Зокрема, якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання (ч. 4 ст. 286 КПК України) [121].

Отже, викладене є додатковим аргументом щодо внесення відповідних змін до тексту ст. 220 КПК України у частині розширення суб'єктного складу ініціаторів клопотання та уточнення змісту предмету клопотання – виконання не тільки дій, а й прийняття рішень.

З'ясуємо особливості дотримання процесуального порядку (кримінальної процесуальної форми) звернення з відповідним клопотанням, як умови реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування. Адже належна регламентація подання і розгляду клопотань має надзвичайно важливе значення як для теорії кримінального процесу, так і для практичної діяльності у зазначеній сфері, оскільки сприяє неухильному дотриманню конституційних прав і свобод людини.

Як видається, кримінальну процесуальну форму реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування варто розглядати у двох

аспектах: 1) у частині дотримання форми та змісту клопотання, як процесуального документа та 2) щодо процедури подання, розгляду та вирішення клопотання по суті.

Насамперед зауважимо, що будь-яке рішення у кримінальному провадженні має відповідати вимогам законності. У сучасній доктрині зазначається, що законним є процесуальне рішення, ухвалене компетентною посадовою особою з дотриманням умов та спеціальної процедури його прийняття (якщо такі встановлені в законі), вимог до його форми та змісту, що містить всі обов'язкові реквізити та в якому правильно застосовані належні норми матеріального та процесуального права, що встановлюють процесуальний порядок, умови та підстави його ухвалення, а в певних випадках - застосовані норми, що регулюють подібні правовідносини (у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини) чи загальні засади кримінального провадження (у разі відсутності відповідних та аналогічних норм чи їх неоднозначності) [35, с. 328].

Якщо говорити про форму клопотання, то її КПК України щодо клопотань учасників кримінального провадження (окрім уповноважених осіб) не визначає. З цього приводу Я.П. Зейкан слушно зазначає, що перевагу необхідно надати письмовій формі клопотань, адже у такому разі від них «не відмахнешся» [80, с. 152]. Приєднуємось до науковців, які зазначають, що усне клопотання має бути занесене до протоколу слідчої чи іншої процесуальної дії [55, с. 418; 8, с. 183]. Вважаємо, що матеріалізоване у такий спосіб у відповідному процесуальному документі офіційне звернення учасника кримінального провадження спонукатиме уповноважену посадову особу до обов'язку розглянути таке клопотання у визначені КПК строки.

Слідчій практиці відомі випадки заявлення клопотань поза межами слідчої чи іншої процесуальної дії (наприклад, прохання свідка про застосування заходів безпеки). Слушною вважаємо позицію, висловлену науковцями щодо доцільності в такому випадку складення окремого протоколу про заявлене клопотання [8, с. 183], однак з одним суттєвим уточненням – таке клопотання повинно мати письмовий вираз.

Різноманітними у теорії кримінального процесу є точки зору щодо пред'явлення відповідних вимог до змісту клопотання, визначення до його обов'язкових реквізитів.

Дискусійною вважаємо пропозицію О.В. Малахової щодо закріплення в КПК України вимог, яким має відповідати клопотання сторони захисту про проведення процесуальних дій у досудовому розслідуванні, що на думку науковця, забезпечить уникнення труднощів при проведенні процесуальних дій щодо збирання чи перевірки виправдувальних доказів, сприятиме реалізації змагальності у досудовому розслідуванні [148, с. 46]. Виникає логічне запитання: чому у даному питанні упускається потерпілий, як сторона кримінального провадження, яка у ньому має протилежний інтерес? Недостатньо обґрунтованими слід вважати такі доводи науковця з огляду на ймовірність обмежень його прав слідчим, якого законодавець відносить до сторони обвинувачення.

В даному випадку погоджуємось з позицією О.О. Лисецького, який відносить слідчого до «нейтральних» учасників кримінального провадження [133, с. 18], адже в законі зазначено, що слідчий відповідає лише за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України), тобто не за обвинувачення, захист, вирішення кримінального провадження, а виключно за всебічне, повне й неупереджене розслідування всіх обставин кримінального правопорушення. Функцію досудового розслідування слідчий реалізує, зокрема, через розгляд клопотань під час досудового розслідування [133, с. 110], не протиставляючи себе стороні захисту.

Крім того, на наше переконання, право на визначення ініціатором клопотання, який не є уповноваженою посадовою особою (слідчим, прокурором), форми подання впливає з вимоги диспозитивності (ч. 1 ст. 26 КПК України), сутність якої полягає у свободі у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК України [121]. Отже, засада диспозитивності має розповсюджуватись і на свободу у способі обґрунтування та мотивування клопотання, поданого у порядку ст. 220 КПК України.

Певні зауваження викликає твердження окремих науковців, що право на заявлення клопотань виникає в тієї чи іншої особи з моменту визнання її відповідним учасником кримінального провадження, а можливість реалізації права залежить від того, наскільки своєчасно це право було учаснику процесу роз'яснено [18, с. 184]. Хоча погоджуємось, що у кримінально-процесуальному законодавстві не завжди чітко визначається цей момент [18, с. 184].

Обґрунтуємо свою позицію. Дійсно, без набуття певною особою відповідного процесуального статусу у більшості випадків розгляд та задоволення заявленого клопотання є неможливим. Наприклад, без набуття статусу підозрюваного, щодо особи не може бути обрано запобіжний захід (ч. 5 ст. 176 КПК України), потерпілий може звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді (ч. 1 ст. 244 КПК України) лише у разі визнання його таким у порядку ч. 2 ст. 55 КПК України.

На нашу думку, можливість звернення особи з клопотанням не у всіх випадках повинна ставитись у залежність від офіційного визнання його ініціатора відповідним учасником кримінального провадження. До прикладу, закон не прописує процедури визнання суб'єкта іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Для цього передбачене здійснення щодо такої особи (в тому числі щодо її майна) процесуальних дій, визначених КПК України (п. 16-1 ст. 3 КПК України). Більше того, далеко не завжди таким учасникам кримінального провадження роз'яснюється право на заявлення відповідного клопотання. Однак, допустимим буде прийняття і розгляд такого клопотання у разі, коли уповноважена посадова особа (слідчий, прокурор, слідчий суддя) визнає наявність у зазначеного суб'єкта законного інтересу, обмеження його прав.

На практиці мають місце відхилення клопотань як невмотивованих, необґрунтованих, що призводить до обмеження процесуальних прав заявників. Факти неправильної і «псевдомотивованої відмови» [166, с. 44] при розгляді клопотань є наслідком помилкового рішення, усунути які згодом дуже важко [278].

Відсутність вимоги обґрунтованості клопотання не означає, що допускається звернення без приводу, під яким слід розуміти наявність об'єктивної необхідності вчинення відносно заявника певних дій або прийняття рішення посадовою особою, що здійснює кримінальне переслідування. У разі якщо особа звертається з клопотанням без приводу, це може свідчити про його несумлінні мотиви, незаконний інтерес, бажання перешкоджати здійсненню досудового розслідування [74, с. 176].

У зв'язку з цим виникає необхідність визначення оптимальних вимог до розпорядження правом на заявлення клопотань, які враховуватимуть не тільки інтереси заявника, а й третіх осіб, суспільства, держави, а отже, забезпечать ефективну реалізацію зазначеного права. Серед таких вимог можна виділити наступні. По-перше, обґрунтованість клопотань, під якою розуміється наявність відповідних фактичних і юридичних даних, необхідних для вирішення прохання заявника [91, с. 77]. При цьому фактичні дані становлять відомості, які дозволяють говорити про необхідність здійснення тих дій, прийняття рішень, про які клопоче особа, а юридичні дані являють собою посилення на підтверджуючі докази норми матеріального та процесуального права [68, с. 135].

Зовнішнім виразом обґрунтованості визнається вмотивованість [92, с. 11]. Саме через вмотивованість досягається така ознака як обґрунтованість [304, с. 51]. Вимога мотивувати своє прохання або рішення передбачає необхідність відобразити учасником кримінального провадження хід своєї розумової діяльності з обґрунтування виявлених висновків, а також проаналізувати всі наявні у провадженні докази, що стосуються конкретного питання.

Внаслідок тісного взаємозв'язку вимог обґрунтованості і вмотивованості представляється можливим розгляд їх в єдності щодо змісту клопотань. Однак виникає питання, чи кожне клопотання, що заявляється учасниками досудового кримінального провадження, має відповідати зазначеним вимогам. З цього приводу в доктрині склалося декілька позицій. Відповідно до першої будь-яке клопотання приватної особи повинно бути обґрунтованим, оскільки її прохання спрямоване не просто на те, щоб його розглянули, а щоб переконати владних

суб'єктів у необхідності задовольнити клопотання, що надійшло [84, с. 67]. Тобто для реалізації власних інтересів суб'єкт повинен якомога чіткіше і повно викласти своє прохання.

Згідно з іншою позицією вимоги обґрунтованості і вмотивованості необхідно дотримуватися тільки у разі заявлення деяких видів клопотань, пов'язаних з участю особи в процесі доказування або з прийняттям щодо неї остаточного рішення [258, с. 26]. Виняток становлять лише ті випадки, коли особливого обґрунтування клопотання не потрібно, оскільки воно впливає з самого його змісту, наприклад, клопотання підозрюваного про призначення захисника. Хоча й у такому випадку слідчий, прокурор можуть запропонувати учаснику процесу обґрунтувати або уточнити заявлене ним клопотання.

Слід зауважити, що у зв'язку з відсутністю певних професійних навичок, ресурсів для отримання підтверджуючих фактичних даних окремими приватними особами, вимога обґрунтованості і вмотивованості може стати нездійсненною, що зумовить рішення посадової особи, а значить, істотно обмежить право учасника кримінального провадження. У зв'язку з цим вважаємо, що обґрунтованість клопотання не є обов'язковою властивістю для звернень приватних осіб-ініціаторів клопотання.

Крім того, необґрунтованість клопотань далеко не завжди є свідченням незаконності інтересів його ініціатора та його несумлінних мотивів - навпаки, в деяких випадках відхилення клопотання і відмова в його задоволенні за таким критерієм можуть свідчити про надмірний розсуд посадової особи, про зловживання ним дискреційними повноваженнями. З цього приводу, М.С. Строгович слушно вказує, що якщо обвинувачений (підсудний) заявить клопотання, але не вкаже, для чого потрібен той доказ, про отримання якого він клопоче, і суд на цій підставі відхилить клопотання, — це буде свідчити про не дотримання процесуальної форми, а порушення її, перетворення форми в порожню формальність [237, с. 88].

На наше переконання, прийняття такого рішення є неприпустимим, адже незалежно від ступеня обґрунтування клопотання рішення слідчого, прокурора,

слідчого судді, суду щодо відповідного звернення повинно бути: 1) законним, що свідчить про дотримання встановленого законом порядку (процедури) прийняття рішення і дотриманні його процесуальної форми; 2) обґрунтованим, що передбачає відповідність викладених в рішенні висновків про фактичні обставини кримінального правопорушення доказам, які є в справі і які отримані в результаті попереднього рішення; 3) мотивованим, тобто що містить аргументи, що пояснюють причини прийнятого рішення [108, с. 42-47].

Перераховані вимоги до процесуального рішення уповноваженої посадової особи слугують межами для її можливого розсуду, який повинен залежати не від сформованого упередження або поведінки окремих осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, а від установлених у ньому обставин, а також загальних та спеціальних правових приписів.

Поділяємо позицію Ю.Є. Зеленської, що уповноважені суб'єкти не можуть відмовити у задоволенні клопотання про з'ясування будь-яких обставин кримінального провадження з огляду на те, що ці обставини вже достатньо встановлені, оскільки ініціатор клопотання може мати на увазі не тільки підтвердження, а й спростування раніше досліджених обставин або їх уточнення, а також додаткове підкріплення їх новими доказами [81, с. 25-26].

Відсутність вимоги обґрунтованості клопотання не означає, що допускається звернення без приводу, під яким слід розуміти наявність об'єктивної необхідності вчинення щодо ініціатора клопотання певних дій або прийняття процесуальних рішень. Наявність клопотань без приводу може свідчити про несумлінні мотиви такої особи, незаконний інтерес, бажання перешкоджати встановленню обставин кримінального провадження. У таких випадках слідчий, прокурор, слідчий суддя, як суб'єкти, уповноважені у досудовому розслідуванні на вирішення клопотань по суті, вправі відмовити в задоволенні клопотання. Якщо ж особа звернеться з аналогічним клопотанням, їй має бути відмовлено в його прийнятті без фактичного розгляду.

Іще однією вимогою до розпорядження правом на заявлення клопотань є належність викладених у клопотанні тверджень, тобто наявність зв'язку між

змістом прохання і кримінальним провадженням. Іншими словами, зміст клопотання, що забезпечує участь особи в процесі доказування, має мати властивість належності і містити інформацію, необхідну для правильного його вирішення.

Як видається, окреслена вимога однаково стосується як клопотань, проданих у порядку ст. 220 КПК України, так і клопотань уповноважених осіб щодо процесуальних дій, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав та свобод людини. При цьому, слід зазначити, що вказівка у зверненні на обставини, що мають значення для кримінального провадження, не означає, що на учасників кримінального провадження, що не є уповноваженими посадовими особами, перекладається тягар доказування в тому значенні, яке адресується посадовим особам.

Вимога відносності змісту клопотання є необхідною, насамперед, тому, що стає бар'єром для несумлінних звернень, наприклад, про допит невідомих осіб, про допит померлої людини та ін. Заявлення таких клопотань, як слушно зазначає О.В. Желева, можна вважати зловживанням суб'єктивним правом, що є способом введення слідства в оману і затягування досудового розслідування. Наслідком даного поведінки стає відмова в задоволенні клопотань, які не вказують на обставини, що стосуються справи [74, с. 177]. Однак категорії «мають / не мають значення для кримінального провадження» є оціночними, в зв'язку з чим випадки псевдомотивованих відмов, коли уповноважені посадові особи вказують на недоцільність проведення відповідних процесуальних дій, повторне звернення з відповідним клопотанням [57, с. 45].

Якщо говорити про можливість повторного звернення учасником кримінального провадження до уповноваженої особи з відповідним клопотанням, то, на нашу думку, така можливість повинна бути передбачена ст. 220 КПК. Адже повторність звернення з клопотанням не завжди свідчить про наявність у особи незаконного інтересу. У ряді випадків подача аналогічного клопотання є добросовісною і не може тягти за собою застосування будь-яких заходів впливу щодо ініціатора.

Виокремимо випадки, які, на нашу думку, дають можливість учаснику досудового кримінального провадження звертатись з відповідним клопотанням до уповноваженої особи: визнання у встановленому законом порядку незаконним (необґрунтованим, невмотивованим, винесеним з порушенням відповідної процедури тощо) рішення слідчого, прокурора з приводу попередньо заявленого клопотання; невстановлення окремих обставин в результаті попереднього вирішення клопотання по суті; виникнення нових обставин, що мають значення для кримінального провадження, які можна встановити шляхом проведення тієї ж процесуальної дії.

Виходячи з цього, впливає, що для відмови у задоволенні клопотання за критерієм повторності необхідні його фактичний розгляд і з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення, інакше таке довільне звуження прав ініціатора клопотання може суттєво обмежити права та законні інтереси учасників кримінального провадження, вплинути на його хід, позбавити їх можливості брати участь у доказуванні, свідчитиме про формальний підхід посадових осіб до вирішення клопотань.

Отже, до тексту статті 220 КПК України «Розгляд клопотань під час досудового розслідування», доповнивши її частиною третьою у такій редакції:

«3. Особа, яка заявила клопотання, може повторно звернутись до слідчого, прокурора з клопотанням у разі: 1) визнання у встановленому законом порядку незаконним рішення слідчого, прокурора з приводу попередньо заявленого клопотання; 2) невстановлення окремих обставин в результаті попереднього вирішення клопотання по суті; 3) виникнення нових обставин, що мають значення для кримінального провадження, які можна встановити шляхом проведення тієї ж процесуальної дії».

Вважаємо, що законодавче визначення критеріїв допустимої повторності звернень з клопотанням у порядку ст. 220 КПК стане важливою складовою механізму реалізації права на заявлення клопотань. Таку точку зору поділяють 87 % опитаних слідчих, 85 % прокурорів, 90 % суддів та 79 % адвокатів. (Додаток А). Натомість, недоцільним вважаємо встановлення у КПК обов'язкових

вимог до змісту клопотань (обґрунтованості і вмотивованості) учасників досудового кримінального провадження, адже часто у них відсутні професійні навички, ресурси для отримання підтверджуючих фактичних. У таких випадках вимога обґрунтованості і вмотивованості може стати нездійсненною, що зумовить рішення посадової особи, а значить, істотно обмежить право учасника кримінального провадження. Зазначені висновки автора співпадають з позицією 82 % опитаних слідчих, 74 % прокурорів, 83 % суддів та 72 % адвокатів (Додаток А).

В контексті досліджуваної проблеми окрему увагу слід звернути на вимоги до клопотань, що породжують у процедурі їх ініціювання та вирішення правовідносини між уповноваженими владними учасниками досудового кримінального процесу, а саме – про проведення процесуальних дій, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав та свобод людини. Так, В.Н. Глинська зазначає, що у загальному переліку документів, у формі яких можуть бути прийняті рішення, не зазначений такий специфічний вид кримінально-процесуального рішення, як клопотання слідчого або прокурора, які під час досудового розслідування ініціюють перед іншими владними суб'єктами кримінального провадження (прокурором чи слідчим суддею) розгляд правових питань, пов'язаних із можливістю суттєвого обмеження прав особи [36, с. 54].

Погоджуємось з позицією науковця, що такий акт-документ слідчого, прокурора за своєю владно-розпорядницькою природою є нічим іншим, як різновидом кримінально-процесуального-рішення (спонукальним, ініціюючим), адже його прийняття тягне певні правові наслідки як для іншого суб'єкта кримінального провадження, зобов'язаного розглянути таке клопотання і прийняти одне з передбачених у законі рішень, так і можливі (потенційні) несприятливі наслідки для особи, щодо якої подібне клопотання порушується [36, с. 54]. Водночас, варто зауважити, що не кожне клопотання слід вважати кримінально-процесуальним рішенням, адже їх ініціаторами можуть бути й інші учасники кримінального провадження – потерпілий, підозрюваний, цивільний позивач, цивільний відповідач та ін., на чому ми наголошували вище.

Окремої уваги в межах предмету дослідження потребує питання визначення слідчим, прокурором компетенції суду, до якого вони звертаються з відповідним клопотанням, що часто на практиці викликає певні труднощі. Науковцями неодноразово вказувалось на неврегульованість питань, пов'язаних з територіальною юрисдикцією судового органу, для осіб, які мають інтерес у кримінальному провадженні, або приймають участь у інтересах інших осіб, може стати тією правовою або практичною перешкодою у зверненні до суду, що порушує доступ до правосуддя та правову визначеність [51, с. 128–131; 83, с. 36–37].

У п. 201 розд. XI «Перехідні положення» (втратив чинність 27.11.2018 р. – з моменту початку діяльності ДБР) КПК України передбачено, що клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування суд розглядає за правилами підсудності, установленими в ст. 32 КПК України. Так, з ухвали слідчого судді Дружківського районного суду від 22.09.2017 р. №229/3376/17 вбачається: порушення вимог ст. 32 КПК України щодо визначення територіальної підсудності провадження за клопотанням про здійснення досудового розслідування є підставою для висновку про доцільність відмови слідчому в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування [276].

Зважаючи на предмет дослідження підрозділу, а також на вимоги до його обсягу, процедурні питання, які стосуються вирішення клопотання по суті, ми розглянемо у наступних підрозділах у логічному зв'язку із питаннями, які будемо висвітлювати. Лише зазначимо, що загальний порядок розгляду та вирішення клопотань учасників кримінального провадження визначений ст. 220 КПК України, яка передбачає обов'язок слідчого, прокурора розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій і задовольнити заявлені клопотання за наявності відповідних підстав [121].

Якщо ж говорити про процедуру вирішення клопотання слідчого, прокурора

у разі їх звернення з клопотанням до слідчого судді щодо виконання процесуальних дій, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав та свобод людини, то законодавець передбачає судовий порядок розгляду такого клопотання за участі інших осіб, визначених КПК України залежно від конкретної процесуальної дії.

З точки зору дотримання / забезпечення умов розгляду клопотання учасникам досудового кримінального провадження по суті, то за загальним правилом, визначеним ч. 5 ст. 27 КПК України, у передбачених КПК випадках, під час досудового розслідування забезпечується повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів [121]. Таке фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, крім вирішення питання про проведення НСРД, та в суді під час судового провадження є обов'язковим (ч. 4 ст. 107 КПК України) [121; 37].

На переконання І. В. Гловюк та М. М. Стоянова, консенсуальний режим наслідків незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим та тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення (ч. 6 ст. 107 КПК України), слід поширювати лише на випадки проведення відповідної процесуальної дії. Зокрема, зазначається, що цей режим не може поширюватися на розгляд клопотань та скарг слідчим суддею, враховуючи, по-перше, що такий розгляд являє собою комплекс процесуальних дій, по-друге, те, що у ст. 107 КПК України він поіменований не «процесуальною дією», а «розглядом питань слідчим суддею» [37]. Не погоджуємось із доводами науковців, адже, на наше переконання, процесуально врегульовану у КПК України процедуру розгляду клопотання апріорі слід розглядати як процесуальну дію, навіть якщо вона являє собою комплекс відповідних, визначених КПК дій, подібно до слідчих (розшукових) дій, НСРД. Тому внесення відповідних уточнень до тексту ст. 107 КПК України вважаємо недоцільним [48, с. 82-83].

Отже, приходимо до висновку, що необхідною умовою реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування є: наявність у особи відповідного процесуального статусу; компетентність органу, до якого звертається ініціатор клопотання; предмет клопотання; процесуальний порядок (форма) звернення, розгляду та вирішення клопотання. Реалізація учасником досудового кримінального провадження права на заявлення клопотань є гарантією захисту його прав та законних інтересів, забезпечує можливість участі у процесі доказування.

Висновки до розділу 1

1. Констатуючи вагомий науковий внесок у розроблення проблематики інституту клопотань у кримінальному провадженні на монографічному рівні, визначено комплекс проблем у питаннях реалізації прав учасників досудового кримінального провадження на заявлення, розгляд та вирішення клопотання: узгодження вимог до змісту клопотання слідчого, прокурора про обрання окремих заходів забезпечення кримінального провадження, зміну запобіжного заходу, проведення НСРД; доцільність участі потерпілого під час розгляду клопотань слідчого, прокурора; недосконалість окремих правових конструкцій, які регламентують порядок продовження строків заходів забезпечення кримінального провадження; з'ясування моменту, з якого особа набуває прав на звернення до суду з відповідним клопотанням та ін.

2. Для з'ясування питання щодо поняття та значення інституту клопотань у кримінальному провадженні, визначено правову природу цього явища, що вдалось досягнути завдяки дослідженню його юридичного змісту та ознак, які характеризують вказаний інститут. Встановлено його співвідношення з іншими схожими за змістом формами звернення у кримінальному провадженні – скаргами та заявами.

3. Виділено такі спеціальні ознаки інституту клопотань у досудовому

кримінальному процесі: передбачає визначену КПК України форму залежно від виду клопотання; має перспективну спрямованість (заявлення клопотання передбачає обов'язкове його вирішення по суті); має двосторонній, а в окремих випадках багатосторонній характер (ініціатор, з одного боку, і уповноважена особа (особи) – з іншого); є наслідком волевиявлення як посадової особи (слідчого, прокурора), так і особи, прав та законних інтересів якої воно стосується (підозрюваного, потерпілого, захисника та ін.); право на його законне і обґрунтоване вирішення гарантується правом на повторне звернення із ним, а також правом на оскарження рішення про відмову в задоволенні клопотання.

4. Наведено аргументи щодо недоцільності відображення у положеннях КПК України визначення клопотання та вимог до нього, що спричинить тільки зайву плутанину на практиці, адже, клопотання, подані в порядку ст. 220 КПК України, та клопотання слідчого, прокурора мають різну правову природу й різні вимоги до їх оформлення, обґрунтування, мотивування, процедури, строки розгляду та рішення за результатами їх вирішення.

5. Спільність окремих ознак, що характеризують клопотання, як право учасників кримінального провадження, та клопотання, як складову процедури вчинення окремих процесуальних дій уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, дали можливість сформулювати поняття клопотання у досудовому кримінальному провадженні, як визначеного КПК України офіційного звернення уповноважених суб'єктів, сторін або інших учасників кримінального провадження до інших уповноважених посадових осіб з проханням про виконання конкретних процесуальних дій, утримання від їх виконання, або про прийняття відповідних рішень, спрямованих на реалізацію їхніх, чи представлених процесуальних прав і законних інтересів.

6. З метою з'ясування ролі інституту клопотань, визначено відповідні його кореляційні зв'язки із такими засадами КПК України, як: забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя; забезпечення права на захист; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх

переконливості; розумності строків; мови, якою здійснюється кримінальне провадження, які становлять необхідну складову для функціонування ефективного кримінального провадження.

7. Реалізацію права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування слід пов'язувати з таким терміном, як умова. Умови реалізації права на заявлення клопотань під час досудового розслідування, на відміну від підстав проведення процесуальної дії, прийняття рішення, супроводжують усю процедуру подання, розгляду та вирішення по суті заявлених клопотань. Умови являють собою обставини, з настанням яких законодавець пов'язує можливість звернення із клопотанням його ініціатора, розгляду та вирішення його по суті у передбаченому КПК України порядку. До таких умов віднесено: наявність у особи відповідного процесуального статусу; компетентність органу, до якого звертається ініціатор клопотання; предмет клопотання; процесуальний порядок (форма) звернення, розгляду та вирішення клопотання.

8. Запропоновано внесення редакційних змін до ст. 220 КПК України, що усуне суперечності щодо можливості заявлення клопотань учасниками досудового кримінального провадження, законні інтереси, яких обмежуються. Законність такого інтересу уповноважені посадові особи повинні визначати у кожному конкретному випадку, керуючись наданими їм повноваженнями. Крім того, вказується на доцільність розширення таких процесуальних можливостей не тільки щодо процесуальних дій, а й щодо рішень уповноважених посадових осіб.

9. Кримінально-процесуальну форму реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування варто розглядати у двох аспектах: 1) у частині дотримання форми та змісту клопотання, як процесуального документа та 2) щодо процедури подання, розгляду та вирішення клопотань.

10. Можливість звернення особи з клопотанням не у всіх випадках повинна ставитись у залежність від офіційного визнання його ініціатора відповідним учасником кримінального провадження. Допустимим буде прийняття і розгляд такого клопотання у разі, коли уповноважена посадова особа (слідчий, прокурор, слідчий суддя) визнає наявність у зазначеного суб'єкта законного інтересу,

обмеження його прав. У зв'язку із цим, зокрема, обґрунтовано доцільність наділення заявника правом на заявлення клопотань у частині його законного інтересу, тобто поданої ним заяви. Запропоновано внесення відповідних змін до пункту 3 частини 2 статті 60 КПК України.

11. Обґрунтовано доцільність визначення критеріїв допустимої повторності звернень з клопотанням у порядку ст. 220 КПК України, що стане важливою складовою механізму реалізації права на заявлення клопотань. Натомість, вказано на недоцільність встановлення у КПК України обов'язкових вимог до змісту клопотань (обґрунтованості і вмотивованості) учасників досудового кримінального провадження, адже часто у них відсутні професійні навички, ресурси для отримання підтверджуючих фактичних даних.

12. Клопотання слідчого, прокурора про проведення процесуальних дій, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав та свобод людини, на відміну від клопотань інших учасників кримінального провадження, за своєю владно-розпорядницькою природою є різновидом кримінально-процесуального рішення.

РОЗДІЛ 2

ПОДАННЯ, РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРОДОВЖЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Подання, розгляд та вирішення клопотань про застосування та продовження окремих заходів забезпечення кримінального провадження

Гуманізація вітчизняного кримінального судочинства та його наближення до європейських правових стандартів у сфері захисту прав і свобод людини [59, с. 40-41] відобразились і на регламентованій КПК України процедурі подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Відповідні зміни безсумнівно позначилися й на правозастосовній практиці, а також на рівні гарантування прав учасників кримінального провадження [262, с. 34].

Водночас, не втрачає актуальності судження, висловлене В.І. Фаринником, що незважаючи на концептуальну зміну правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження у вітчизняному кримінальному процесі, імплементацію європейських стандартів захисту прав і свобод людини, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не повною мірою забезпечує належний рівень гарантованості прав, передбачених ст. ст. 3, 5 та 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [284, с. 11].

Положення КПК України не містять самостійного загального поняття заходів забезпечення кримінального провадження, конкретизуючи при цьому загальну мету їх застосування – досягнення дієвості кримінального провадження. Водночас, у ст. 131 КПК України визначає вичерпний їх перелік. При цьому, більшість заходів забезпечення кримінального провадження, зважаючи, що під час їх застосування має місце суттєве тимчасове обмеження прав та інтересів осіб, проводяться лише на підставі ухвали слідчого судді: привід (ч. 2 ст. 140 КПК

України); накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 144 КПК України); тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 148 КПК України); відсторонення від посади (ч. 2 ст. 154 КПК України), окрім тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя; тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 2 ст. 159 КПК); арешт майна (ч. 2 ст. 170 КПК України); запобіжні заходи (ч. 4 ст. 176 КПК України); затримання з метою приводу (ст. 190 КПК України) [282, с. 43-47].

За загальним правилом заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК (наприклад, виклик слідчим, прокурором) (ст. 132 КПК України). Крім того, такі заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватись: із власної ініціативи слідчого судді (судовий виклик, привід, накладення грошового стягнення); за ініціативи сторін кримінального провадження (судовий виклик, привід, тимчасовий доступ до речей і документів); за ініціативи сторони обвинувачення (привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна та запобіжні заходи) за ініціативи інших учасників кримінального провадження (арешт майна) [23, с. 141-142].

Порівняно незначний досвід застосування заходів забезпечення кримінального провадження свідчить про недосконалість правової регламентації цього інституту, відсутність ефективних механізмів їх реалізації, що в цілому створює підґрунтя для неправильного тлумачення законодавчих приписів, формування неоднозначної правозастосовної практики [284, с. 1] та актуалізує дослідження проблемних питань, породжених практикою подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Питання з'ясування мети, підстав і процесуального порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження неодноразово піддавались аналізу у теорії кримінального процесу. Однак значна частина таких робіт не

повною мірою визначає особливості подання, розгляду та вирішення по суті клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування. Зважаючи на обмежений обсяг роботи, зацентруємо увагу на найбільш важливих та проблемних питаннях у контексті предмету дослідження, пов'язаних з окремими заходами забезпечення кримінального провадження.

Подекуди слідчі та прокурори під час складання клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження припускаються у них помилок, які можуть спотворити інформацію щодо об'єкта застосування, призвести до порушення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Саме тому, як вказує І.В. Рогатюк, прокурору необхідно відповідально перевіряти зміст зазначених клопотань відповідно до закону та усувати недоліки і порушення, які можуть призвести до негативних наслідків [207, с. 240].

За чинним КПК України слідчий не має повноважень на самостійне вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а відмова в погодженні клопотання означає, що прокурор не вбачає наявності фактичних підстав для постановки перед слідчим суддею питання про обмеження конституційного права особи на працю. Поділяємо точку зору К.О. Завади, що відмову в погодженні клопотання слідчого про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, у тому числі й відсторонення від посади, слід оформлювати постановою з викладенням мотивів прийняття такого рішення, (приміром, як це передбачено для випадків відмови в задоволенні клопотань слідчого про проведення негласних слідчих (розшукових) дій). Отримавши таку постанову, слідчий буде мати можливість ознайомитися з правовою позицією прокурора, його аргументами, що лежать в основі прийняття рішення про відмову в погодженні клопотання, визначитися з доцільністю звернення до керівника органу досудового розслідування для ініціювання питання про погодження цього клопотання прокурором вищого рівня [76, с. 183-184].

Доведення існування законних підстав для застосування чи скасування

заходів забезпечення кримінального провадження КПК покладає на особу, що звернулася із відповідним клопотанням, якими зазвичай є слідчий, прокурор. Саме ж клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого загального суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [121].

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватись з моменту початку досудового розслідування, тобто після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Тому, відповідно до ч. 6 ст. 132 КПК України, до клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання, вимоги до якого визначені у Наказі Генеральної прокуратури «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» № 139 від 06.04.2016 р. [193].

Долучення до клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження витягу з ЄРДР дозволяє слідчому судді пересвідчитися у наявності відповідної правової підстави для його розгляду у судовому засіданні [283, с. 349]. Недотримання слідчим, прокурором приписів ч. 6 ст. 132 КПК України унеможливорює судовий розгляд клопотання про застосування цих заходів [16, с. 260].

За загальним правилом закріплення у ч. 5 ст. 132 КПК України положення, відповідно до якого під час розгляду питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються, фактично вказує на активний процес доказування під час розгляду відповідних клопотань, що відбувається в межах змагальної судової процедури [77, с. 1].

За змістом ч. 2 ст. 140 КПК України, рішення про здійснення приводу під час досудового розслідування може прийматись слідчим суддею як з власної ініціативи, так і за клопотанням слідчого, прокурора. Вимоги до такого

клопотання передбачені у ст. 141 КПК України. У ньому з-поміж іншого зазначаються: процесуальний статус особи, про здійснення приводу якої заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; процесуальна дія, учасником якої повинна бути особа, про здійснення приводу якої заявлено клопотання; положення КПК, яким встановлено обов'язок особи з'явитися за викликом, та обставини невиконання особою цього обов'язку; відомості, які підтверджують факти здійснення виклику особи у встановленому КПК порядку та отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом [121].

Матеріалами, які підтверджують факт своєчасного отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим способом, відповідно до ст. 136 КПК, є: розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні; відеозапис вручення особі повістки; будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом; підтвердження особою, яка попередньо повідомила слідчого, прокурора про адресу своєї електронної пошти, отримання повістки про виклик відповідним листом [121].

За логікою, до клопотання про здійснення приводу мала б долучатись копія процесуального документа, у якому відображений факт неприбуття особи за викликом слідчого, прокурора. Проте, як видається, далеко не завжди складання такого процесуального документа буде прямим підтвердженням неприбуття особи за викликом, що й засвідчує судова практика застосування означеного заходу забезпечення кримінального провадження[279]. Викладене свідчить про недоцільність формулювання відповідних положень у КПК України.

Натомість переконливими вважаємо аргументи, висловлені М.А. Макаровим про доцільність доповнення ч. 1 ст. 142 КПК України положенням щодо постановлення слідчим суддею ухвали про повернення прокурору клопотання про здійснення приводу для усунення недоліків, якщо воно подано без додержання вимог, встановлених ст. 141 КПК України (за аналогією до клопотань про застосування тимчасового обмеження у користуванні

спеціальним правом, відсторонення від посади та про арешт майна) [144, с. 85].

Слідчий суддя зобов'язаний перевірити клопотання про здійснення приводу на відповідність вимогам ст. 141 КПК та наявність копій матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи; встановити: наявність підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом (ст. 136 КПК України); відсутність в особи поважних причин не з'явитися за викликом та не повідомити про такі причини (ст. 138 КПК України); за необхідності заслухати доводи ініціатора клопотання; постановити ухвалу про застосування / відмову у задоволенні клопотання про привід; визначити орган, на який буде покладено виконання ухвали про привід, негайно надіславши копію ухвали органу, на який покладено її виконання.

Судовій практиці відомі випадки повторного звернення слідчого, прокурора з клопотанням про здійснення приводу, коли з певних причин привід виконано не було. У таких випадках за змістом ч. 4 ст. 143 КПК України, перед прийняттям рішення про здійснення приводу повторно, слідчий суддя повинен розглянути питання щодо причин невиконання попереднього рішення, вивчивши письмове пояснення виконавця приводу, а також вирішити питання про відповідальність осіб, які виконували ухвалу [273].

Процесуальний порядок застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення, визначено ст. ст. 144-147 КПК України. Під час досудового розслідування воно накладається ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора.

У ч. 2 ст. 144 КПК України визначено, що під час досудового розслідування грошове стягнення накладається на особу слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, вимоги до якого регламентовано ст. 145 КПК України. До специфічних, зокрема, слід віднести: процесуальний статус особи, про накладення грошового стягнення на яку заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; обов'язок, який покладено на особу КПК чи ухвалою слідчого судді; обставини, за яких особа не виконала обов'язок; відомості, які підтверджують невиконання особою обов'язку [121].

До клопотання має бути доданий витяг з ЄРДР, у рамках якого подається клопотання, та копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи, тобто процесуальні документи, які підтверджують факт невиконання учасником кримінального провадження відповідного обов'язку. Науковцями такі матеріали умовно поділяються на: ті, що підтверджують факти здійснення виклику особи в установленому порядку та отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом та неприбуття на виклик; матеріали, які підтверджують невиконання поручителями зобов'язань із забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків; матеріали, які підтверджують невиконання батьками, опікунами і піклувальниками обов'язків щодо нагляду за неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим [95, с. 340].

Порядок розгляду клопотання про накладення грошового стягнення врегульовано ст. 146 КПК України. Розгляд клопотання здійснюється не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання. Якщо під час розгляду клопотання слідчий суддя, суд встановить, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин, він накладає на неї грошове стягнення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається особі, на яку було накладено грошове стягнення [121].

Науковцями неодноразово висловлювались пропозиції з удосконалення процедури подання та розгляду клопотання про накладення грошового стягнення. Обґрунтованими вважаємо доводи В.І. Фаринника стосовно доцільності доповнення ст. 146 КПК України положенням, що слідчий суддя, суд, встановивши невідповідність клопотання про накладення грошового стягнення вимогам, повинен повернути його прокурору, про що постановляє ухвалу [284, с. 166]. Недоліком нормативного регулювання вважає М.А. Макаров відсутність у КПК України права учасника кримінального провадження на отримання копії клопотання про накладення на нього грошового стягнення та копій матеріалів

кримінального провадження, якими прокурор обґрунтовує свої доводи [143, с. 104-105], що позбавляє учасника кримінального провадження права надати аргументовані пояснення причин своєї неналежної поведінки.

З огляду на ймовірність застосування певних матеріальних обмежень щодо визначеного у клопотанні учасника кримінального провадження в результаті накладення грошового стягнення, обов'язком слідчого судді є з'ясування наявності підстав та достатності доказів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує подане клопотання.

Варто звернути увагу й на інші процедурні питання, пов'язані із реалізацією учасника кримінального провадження права на заявлення клопотань. Так, особа, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею, має право заявляти клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення. Слідчий суддя зобов'язаний вирішити таке клопотання по суті самостійно або у судовому засіданні за участю прокурора, або слідчого та особи, на яку було накладено грошове стягнення. Неприбуття вказаних осіб не перешкоджає розгляду питання (ст. 146 КПК України) [121].

Розглядаючи клопотання про накладення грошового стягнення в судовому порядку слідчий суддя враховує матеріали, подані слідчим або прокурором щодо неявки певного учасника кримінального процесу за викликом, і причини такої неявки. При задоволенні зазначеного клопотання суд враховує причину неявки і потребує від слідчого лише її встановлення, а не доведення фактів стосовно такої ситуації [207, с. 192].

КПК України визначає процесуальний порядок вирішення клопотання про скасування ували про застосування грошового стягнення. Так, згідно з ч. 2 ст. 147 КПК України, у випадку, якщо слідчий суддя, суд визнає доводи особи, викладені у клопотанні, обґрунтованими, він може самостійно скасувати ухвалу про накладення грошового стягнення (у разі, якщо стягнення накладено безпідставно, тобто якщо особа, щодо якої подано клопотання, виконала покладений на неї процесуальний обов'язок; якщо особа, щодо якої подано клопотання, не виконала

цей обов'язок із поважних причин), а у випадку, якщо у нього є сумніви щодо обґрунтованості доводів особи, він призначає судові засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення, результатом якого може також бути відмова у задоволенні клопотання.

Вважаємо доцільним приділити увагу такому заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148-153 КПК України), сутність якого полягає у забороні особі користуватися наданим їй спеціальним правом (правом керування транспортним засобом або судном, правом полювання, правом на здійснення підприємницької діяльності) шляхом вилучення документів, що посвідчують це право, на строк, визначений ухвалою слідчого судді, з метою припинення кримінального правопорушення, запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [41, с. 361].

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 150 КПК України. У ньому, з-поміж інших загальних відомостей зазначаються: причини, у зв'язку з якими потрібно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; вид спеціального права, яке підлягає тимчасовому обмеженню; строк, на який користування спеціальним правом підлягає тимчасовому обмеженню; перелік свідків, яких прокурор, слідчий вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання [121].

До клопотання мають бути додані: копії матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує його доводи; документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання. Зазвичай вони містять: відомості про суспільну небезпеку підозрюваного (чи притягувався раніше до адміністративної, кримінальної відповідальності, чи надавав активну участь правоохоронним органам у встановленні істини); про негативні наслідки, що можуть настати для близьких родичів унаслідок застосування цього заходу; у справах, пов'язаних із порушення правил безпеки

дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, - відомості про наявність іншого джерела доходів, окрім як від керування транспортом [266]. Приміром, ухвалою слідчого судді Ленінського районного суду м. Харків від 16.11.2017 р. відмовлено в задоволенні клопотання слідчого про тимчасове обмеження у користуванні підозрюваним спеціальним правом, а саме, правом керування транспортним засобом, оскільки це право є єдиним джерелом заробітку підозрюваного В., який є єдиним утриманцем у багатодітній сім'ї [271].

Особливістю розгляду клопотання про застосування зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження є те, що воно може розглядатися лише за участі підозрюваного як суб'єкта, щодо якого приймається рішення про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування, його захисника (ч. 2 ст. 151 КПК України) [121]. Положення КПК України у такій редакції породжує наукові дискусії щодо визначення порядку дій слідчого судді у разі неявки підозрюваного у судові засідання.

У таких випадках М.А. Макаров, вбачає два шляхи вирішення вказаного питання: перший – відкласти судовий розгляд, вжити заходи щодо забезпечення явки особи; другий – розглянути клопотання без участі підозрюваного або його захисника з метою додержання триденного строку, встановленого ч. 1 ст. 151 КПК України [143, с. 105]. Вважаємо, що ініціатор клопотання повинен мати можливість підтримати доводи, висловлені у ньому. У переважній більшості таких випадків, слідчі судді повертають клопотання ініціаторам, залишаючи їх без розгляду. У разі неявки підозрюваного вживаються заходи щодо його явки і забезпечення можливості розгляду відповідного клопотання.

Важливою гарантією прав сторін кримінального провадження вважаємо наділення їх правом клопотати про те, щоб заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 4 ст. 151 КПК України) [121].

Недосконалою вважаємо законодавчу конструкцію ст. 153 КПК України,

яка регламентує порядок продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. У тому, що лише прокурор має право звертатись з клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, В.І. Фаринник та М.А. Макаров вбачають обмеження процесуальної незалежності слідчого, та пропонують наділити слідчого правом звертатись до слідчого судді із відповідним клопотанням, доповнивши ч. 1 ст. 153 КПК України та 5 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідно [286, с. 133; 142, с. 129].

Такий захід забезпечення кримінального провадження, як відсторонення від посади, за загальним правилом, передбаченим КПК, здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог ст. 158 КПК України [121]. Такий захід може бути застосований тільки щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу [121].

Варто зазначити, що однією з особливостей процедури цього заходу забезпечення кримінального провадження є також те, що окрім прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, із клопотанням про відсторонення від посади Директора НАБУ до слідчого судді вправі звернутися тільки Генеральний прокурор України (ч. 3 ст. 154 КПК України) [121]. Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку, встановленому законодавством. Це стосується судді та судді Конституційного суду України, призначення на посаду судді якого здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя (ст. 80 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [198; 121].

Незважаючи на те, що серед клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження частка клопотань про відсторонення

особи від посади, є досить невеликою (станом на 2018 р. – близько 6 %), задоволено відповідних клопотань було 85 % [7], що свідчить про певні недоліки у складенні клопотань слідчим, прокурором та доведенні перед слідчим суддею доцільності застосування саме означеного заходу забезпечення кримінального провадження.

Незалежно від суб'єкта звернення, таке клопотання повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 155 КПК України. Окрім загальних відомостей, у ньому зазначаються: посада, яку обіймає особа; виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного сприяло вчиненню кримінального правопорушення; виклад обставин, що дають підстави вважати, що підозрюваний, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання [121].

Науковцями вказується, що під час розслідування окремих кримінальних правопорушень (наприклад, у сфері службової діяльності) свідки можуть бути взагалі відсутні, водночас у матеріалах, поданих в обґрунтування клопотання, можуть знаходитись докази, що містяться в інших процесуальних джерелах, наприклад, у документах [23, с. 150-151].

Також до клопотання про відсторонення від посади мають бути додані: копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує його доводи; документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання. Невиконання вимоги з надання таких копій позбавить підозрюваного можливості під час розгляду клопотання подавати слідчому судді докази щодо обставин, викладених слідчим, прокурором, а також відстоювати свою позицію, та призведе до порушення засади змагальності сторін та свободи в поданні до суду своїх доказів і доведеності перед судом їх переконливості [66, с. 96].

Під час розгляду клопотання про відсторонення від посади слідчий суддя повинен з'ясувати: достатність підстав підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; чи дійсно перебування на посаді підозрюваного сприяло вчиненню кримінального правопорушення; достатність підстав вважати, що підозрюваний, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином; чи має підозрюваний інший вид доходу.

За наслідками розгляду клопотання про відсторонення від посади слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій відповідно до ч. 3 ст. 157 КПК України зазначає: мотиви застосування або відмови у задоволенні клопотання про відсторонення від посади; перелік документів, які посвідчують обіймання особою посади та які підлягають поверненню особі або вилученню на час відсторонення від посади; строк відсторонення від посади, який не може становити більше двох місяців; порядок виконання ухвали [121].

Однією з основних причин відмови в задоволенні клопотання про відсторонення від посади та подальшого повернення такого клопотання прокурору є відсутність достатньої аргументації слідчим, прокурором, що підозрюваний, перебуваючи на посаді, протидіятиме розслідуванню шляхом знищення чи підроблення речей і документів, які містять доказову інформацію, впливатиме на учасників кримінального провадження або в інший спосіб буде протиправно перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення.

Як зазначає І.В. Рогатюк, суди відмовляють у задоволенні таких клопотань не лише через недостатність підстав для відсторонення підозрюваної особи від займаної посади, а й через недоведеність існування обґрунтованої підозри у вчиненні злочину відповідного ступеня тяжкості, за умови вчинення якого може бути застосовано відсторонення від посади, а також через недоведеність потреб такого втручання у права і свободи особи, про яке йдеться в клопотанні

слідчого [207, с. 195-196].

Спеціальною нормою, тобто такою, що передбачає особливий порядок подання та вирішення по суті клопотання про відсторонення від посади, є ст. 155-1 КПК України, яка визначає, що рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом [121].

Досить детально вказана процедура врегульована у Регламенті Вищої ради правосуддя. Так, відповідно до його п. 19.1 суддю може бути тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя за рішенням Ради: а) у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності; б) при проведенні кваліфікаційного оцінювання; в) у порядку застосування дисциплінарного стягнення. З цією метою Генеральний прокурор чи його заступник звертається до Вищої ради правосуддя з клопотанням стосовно судді, який є підозрюваним [204].

Клопотання має бути вмотивованим і відповідати таким вимогам, а саме містити: а) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; б) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; в) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати суддю у вчиненні кримінального правопорушення, і посилення на обставини; г) назву суду, в якому суддя обіймає посаду; г) виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді судді сприяло вчиненню кримінального правопорушення; д) виклад обставин, що дають підстави вважати, що суддя, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином; е) перелік свідків, яких прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання [204].

Крім того, до клопотання додаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання, та документи, що підтверджують надання судді копій клопотання і матеріалів, які обґрунтовують клопотання. Невідповідність клопотання хоча б одній із зазначених вимог є підставою для його повернення. Ухвала про повернення клопотання оскарженню не підлягає. Однак повернення клопотання не перешкоджає повторному зверненню з ним до Ради в загальному порядку після усунення недоліків [204].

Аналіз КПК України, а також Регламент Вищої ради правосуддя від 24.01.2017 р. (далі – Регламент), дає підстави констатувати певні недоліки, пов'язані з процедурою повернення клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя. Зокрема, не дають вказані нормативно-правові документи відповіді на питання, чи є такі повноваження Вищої ради правосуддя, її правом чи обов'язком. З огляду на значимість для кримінального провадження зазначеної процедури, на нашу думку, вважаємо повернення клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, не інакше як обов'язком Вищої ради правосуддя, який має бути відображений у Регламенті Вищої ради правосуддя.

Також з аналізу п. 19.5 Регламенту не вбачається, у який строк таке клопотання повертається Радою Генеральному прокурору або його заступнику, відсилаючи до п. 18.5 цього ж Регламенту без його конкретизації й там. Не зазначаються такі строки й у КПК України. Таку позицію поділяють 72 % опитаних слідчих, 84 % прокурорів, 67 % суддів та 76 % адвокатів (Додаток А).

Отже, з урахуванням викладеного, п. 19.5 Регламенту Вищої ради правосуддя, слід подати у такій редакції: «Клопотання, подане без дотримання визначених законом вимог, Рада зобов'язана повернути Генеральному прокурору або його заступнику не пізніше десяти днів у порядку, визначеному пунктом 18.5 цього Регламенту».

Крім того, під час розгляду клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя Рада має право заслухати будь-яку особу чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про відсторонення

судді від здійснення правосуддя [204].

Таким чином, врахувавши такі обставини, як правова підстава для відсторонення від здійснення правосуддя, достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення, а також наслідки відсторонення від здійснення правосуддя для інших осіб [121], за результатами розгляду клопотання Рада може ухвалити такі рішення: 1) повернути клопотання у зв'язку з невідповідністю вимогам Закону; 2) про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності; 3) про відмову в задоволенні такого клопотання.

У контексті предмету дослідження слід також вказати, що законодавець у ст. 158 КПК регламентує право прокурора звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади, а також встановлює підстави для такого продовження. Водночас, слід звернути увагу на те, що положення КПК України не містять заборони звернення до слідчого судді з повторним клопотанням про відсторонення від посади в разі закінчення строку, на який було відсторонено особу.

У Главі 13 КПК України закріплено порядок тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, а також тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом.

Незважаючи на те, що за даними статистики питома вага клопотань про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом становить близько 4 % серед усіх клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [7], їх розгляд та вирішення викликає певні труднощі на практиці та вимагає наукового аналізу.

У разі тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням не пізніше двох днів з моменту тимчасового вилучення. Клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом має відповідати вимогам ч. 2 ст. 150 КПК України. Якщо таке клопотання подано з порушенням цих вимог,

слідчий суддя ухвалою повертає його прокурору [121].

Однією з особливостей зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження є те, що його може бути застосовано лише щодо підозрюваного. Водночас, наявність такого статусу не є достатньою для цього підставою. Судовій практиці відомі випадки відмови у задоволенні клопотань слідчими суддями на підставі відсутності обґрунтування фактичних підстав, які виправдовують застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Так, на підставі ухвали слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 28.03.2016 р. у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення за ознаками ст. 364 КК України, слідчому було відмовлено у задоволенні відповідного клопотання через відсутність документів, які підтверджують надання підозрюваному копії клопотання та копій матеріалів, що обґрунтовують клопотання, а саме – відміток на копіях документів про їх отримання [281].

Тимчасовий характер вилучення майна обумовлений тим, що таке вилучення може тривати до вирішення питання про арешт тимчасово вилученого майна чи про повернення тимчасово вилученого майна. Відповідно до аналізу норм КПК України, тимчасово вилученим майно може вважатися не більше чотирьох днів, оскільки, по-перше, клопотання про арешт має бути подано до суду не пізніше наступного робочого дня після вилучення (ч. 5 ст. 171), а, по-друге, ухвала про арешт тимчасово вилученого майна має бути постановлена не пізніше 72 годин з дня надходження клопотання до суду (ч. 6 ст. 173) [121].

З огляду на вказані положення КПК України, слідчий зобов'язаний звернутися до суду з клопотанням, погодженим з прокурором, про арешт тимчасово вилученого майна, або повернути тимчасово вилучене майно особі, у якої воно було вилучене, не пізніше наступного робочого дня після проведення огляду місця події і тимчасового вилучення майна. Якщо ж слідчий або прокурор звертаються з клопотанням про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, якому не передувало тимчасове вилучення майна, обов'язковою при розгляді такого клопотання в суді є участь прокурора та / або слідчого, підозрюваного, його захисника.

Тимчасовий доступ до речей та документів (ч. 1 ст. 159 КПК України) полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення [121].

У клопотанні, згідно з ч. 2 ст. 160 КПК, серед іншого зазначаються такі відомості: речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати; підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження [121].

У науковій літературі слушно вказується, що до змісту цього клопотання відсутня вимога про надання інформації про прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати доступ до речей і документів, оскільки на органи досудового розслідування не покладається обов'язок надавати такі відомості [142, с. 140].

Має свої особливості й зміст такого клопотання у разі необхідності отримати інформацію про абонента та зв'язок щодо декількох осіб або декількох кінцевих обладнань. Так, відповідно до Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. №223-558/0/4-13: «Слідчі судді мають враховувати, що однорідні питання, які потрібно з'ясувати в рамках одного кримінального провадження

шляхом застосування одного або різних видів заходів забезпечення, пов'язаних між собою (при цьому необхідність з'ясування таких питань обґрунтовується однаковими обставинами), можуть ініціюватися слідчим (прокурором) у межах одного клопотання та вирішуватися слідчим суддею в одній ухвалі». Такий підхід доцільно застосовувати для розгляду клопотань про надання тимчасового доступу до документів, які знаходяться в операторів і провайдерів телекомунікацій та містять інформацію про абонента та зв'язок (ст. 159, п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України) [189].

Важко погодитись з висловленою М.І. Соф'їним пропозицією про доповнення ч. 2 ст. 160 КПК України пунктом, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів має містити дані про особу, у володінні якої знаходяться речі і документи [227, с. 9], адже вказівка на це міститься у п. 4 ч. 2 ст. 160 КПК України у дещо іншій інтерпретації – «підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи». Тут радше виникає питання до ініціатора клопотання, який зобов'язаний вказати у ньому дані про особу, у володінні якої знаходяться речі і документи.

З цього приводу слід визнати правильною практику слідчих суддів, які вимагають від слідчого або іншого учасника кримінального провадження, який звернувся із клопотанням, обов'язкового викладення інформації про прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи у клопотанні. Про це наголошується й в Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 17-23 березня 2017 р. [265, с. 16].

Слідчий суддя розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 163 КПК. Неприбуття за судовим викликом цієї особи без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання (ч. 4 ст. 163 КПК України) [121]. Розгляд такого клопотання здійснюється невідкладно [22 січ.

2014].

З цього приводу І.В. Рогатюк наголошує, що при обґрунтуванні зазначених обставин у клопотанні про тимчасовий доступ до інформації про зв'язок без виклику володільця такої інформації необхідно зазначати, що деякі види інформації (наприклад, дані про дзвінки нульової тривалості) зберігаються нетривалий час, а тому її отримання внаслідок загрози знищення потребує оперативного реагування та розгляду клопотань без виклику представника оператора телекомунікацій [207, с. 199-200].

Якщо сторона, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання розглядається слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться [17, с. 429].

Також, як слушно вказує А. Стадник, при визначенні доведеності наявності достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, слідчий суддя повинен досліджувати та оцінювати обставини, на які посиляється сторона кримінального провадження в клопотанні, за своїм внутрішнім переконанням, у кожному конкретному випадку виходячи з належності, достовірності, допустимості та достатності доказів, зібраних на підтвердження вказаних обставин [229].

З означеного питання висловлюються й інші пропозиції. Так, О.Ю. Лань обґрунтовує доцільність внесення змін до ч. 4 ст. 163 КПК України, щодо надання можливості розглядати клопотання без особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, у разі неприбуття нею без поважних причин, неповідомлення нею про причини неприбуття, а також у разі надання нею письмової згоди на розгляд клопотання без її присутності [129, с. 159].

Як свідчить аналіз матеріалів кримінальних проваджень при підготовці відповідних клопотань їх ініціатори не завжди дотримуються положень ч. 2 ст. 160 КПК України, що призводить до ухвалення слідчими суддями рішень про відмову у тимчасовому доступі до речей і документів. До типових порушень можна віднести: ненадання доказів щодо необхідності тимчасового доступу до

речей і документів; відсутність чітко визначеного переліку речей і документів, доступ до яких планується отримати; відсутність інформації щодо ідентифікуючих ознак відповідних речей і документів; незазначення назви, адреси установ, підприємств чи організацій, у володінні яких знаходяться речі і документи, відсутність у них статусу юридичної особи; недостатнє обґрунтування підстав та доведення, що речі і документи можуть знаходитись у володінні особи; речі і документи, зазначені у клопотанні, містять охоронювану законом таємницю (банківську, лікарську тощо); незазначення усіх реквізитів, у тому числі назви оператора зв'язку та ін.

У аналітичних матеріалах вказується й на інші розповсюджені порушення, які допускаються слідчими та прокурорами: не долучення до клопотання належним чином засвідченої копії витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання; не зазначення в клопотанні правової кваліфікації кримінального правопорушення, а лише вказівка на статтю (частину статті) КК України; відсутність повних та конкретних відомостей про речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати [199]. Наслідком виявлення зазначених недоліків під час розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей та документів є відмова слідчого судді в їх задоволенні. Натомість, для ініціатора клопотання прийняття такого рішення може негативно відобразитися на своєчасності отримання відповідної інформації чи взагалі до прийняття рішення, яке призведе до порушення прав та інтересів підозрюваного.

Відомі судовій практиці й окремі порушення слідчих суддів при прийнятті означених рішень, так, у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 ч. 1 КК України, ухвалою слідчого судді Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області було задоволено у повному обсязі клопотання слідчого про отримання тимчасового доступу до документів, які містять охоронювану законом таємницю. Пізніше судом було встановлено, що при складанні тексту ухвали слідчим суддею було допущено описку та невірно викладено зміст першого абзацу резолютивної

частини вказаної ухвали. На підставі вищевикладеного суд виправив вказану опіску, яка перешкоджала виконанню ухвали слідчого судді [275].

Варто також звернути на пропозиції авторів Законопроекту № 9484 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України» від 17.01.2019 р. щодо відмежування електронних пристроїв та електронної інформації – як різних видів речових доказів. Так, електронні пристрої речовими доказами мають визнаватися лише у разі, якщо пристрій сам є знаряддям, засобом або предметом кримінального правопорушення, і у випадку, коли електронна інформація як речовий доказ не може бути копійована без пошкодження чи знищення пристрою [186]. На підставі цього пропонується встановити заборону на вилучення електронних пристроїв або їх складових, якщо знаряддям, засобом або предметом кримінального правопорушення виступає інформація, що в них міститься. Якщо учасник кримінального провадження наполягає на вилученні, то він зобов'язаний на вимогу власника (законного володільця) пристрою або його представника надати письмове обґрунтування можливості заподіяння шкоди кримінальному провадженню, якщо пристрій не буде вилучено. У разі задоволення клопотання про вилучення, власник або законний володілець пристрою має право скопіювати необхідні йому дані під час проведення вилучення [186; 217; 63].

Що стосується процедури розгляду клопотань, які містять охоронювану законом таємницю, то виходячи з положень п. 4 ч. 2 ст. 27 КПК України, слідчий суддя повинен прийняти рішення про розгляд таких клопотань у закритому судовому засіданні. У даному випадку варто наголосити, що відсутність допуску до державної таємниці унеможливорює розгляд клопотання про застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, а отже – й унеможливорює оцінку його обґрунтованості та прийняття відповідного рішення за наслідками розгляду.

Такий захід забезпечення кримінального провадження (Глава 17 КПК України), як арешт майна являє собою тимчасове, до скасування у встановленому КПК порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді права на відчуження,

розпорядження та / або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вимоги, можливої конфіскації майна. Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження (ч. 1 ст. 170 КПК України) [121].

Зупинимось на вимогах до клопотання, складання, затвердження та розгляд якого передуює застосуванню цього заходу забезпечення кримінального провадження. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено: 1) підстави і мету відповідно до положень ст. 170 КПК України та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, третіми особами таким майном; 4) розмір шкоди, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до ч. 6 ст. 170 КПК України [121].

Окремо у ч. 3 ст. 171 КПК України визначено вимоги до клопотання цивільного позивача у кримінальному провадженні про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Такий документ повинен містити дані про: 1) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір позовних вимог; 2) докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди [121]. Так, 22.10.2018 р. слідчий суддя Київського районного суду м. Одеси клопотання слідчого про арешт майна у кримінальному провадженні повернув прокурору для усунення зазначених в ухвалі недоліків, з встановленням відповідного процесуального строку. Своє рішення слідчий суддя мотивував тим, що до матеріалів клопотання постанови про визнання зазначеного у клопотанні майна речовими доказами в

рамках кримінального провадження долучено не було, а відтак, стороною обвинувачення не дотримано вимог п. 1 ч. 2 ст. 171, абз. 2 ч. 2 ст. 171 КПК [211].

Слід зазначити, що законодавець суттєво спростив підстави подання такого клопотання цивільним позивачем, оскільки цивільний позивач, на відміну від слідчого та прокурора, може не мати інформації про наявність і види майна, на яке може бути накладено арешт, та копій документів, що підтверджують право власності підозрюваного (обвинуваченого, юридичної особи чи інших осіб, які за законом несуть цивільну відповідальність за дії підозрюваного (обвинуваченого) [230, с. 150].

З цього приводу, І.А. Коваленко відстоює позицію щодо наділення слідчого, прокурора повноваженнями звертатися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову. Науковець аргументує це тим, що цивільний позивач не має можливості доводити в судовому засіданні наявність для цього підстав, що не узгоджується з принципом публічності кримінального провадження. [100, с. 78]. Вважаємо, що відображення у КПК України такої пропозиції суттєво порушить права цивільного позивача, оскільки слідчий, прокурор не завжди за власною ініціативою вчасно звертаються до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, що дає змогу зацікавленим особам позбутися, привести у несправність, знищити майно тощо, на яке може бути накладений арешт.

Як свідчить практика, під час звернення з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна у слідчого, прокурора виникають проблеми відносно дотримання вимог п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України [121], а також п. 19 Інформаційного листа ВССУ № 223-558/0/4-13 від 5 квітня 2013 р. [189, с. 174-184], а саме щодо документів, які підтверджують право власності на майно, що підлягає арешту. Наслідком цього є відмова у задоволенні клопотання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно.

Водночас, варто зазначити, що неможливість встановити власників цих речей часто є об'єктивною та пов'язана із тим, що на момент звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням такі документи не можуть бути

зазначені у ньому та надані щодо майна, право власності на яке неможливо підтвердити документально (наприклад, на майно, вилучене з обігу, рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації і документи щодо якого відсутні, тощо), а також щодо майна, яке підлягає державній реєстрації, проте всупереч вимогам закону не було зареєстровано. Проте, клопотання слідчого, прокурора часто не містять вказівки на це, тобто не містять відповідної аргументації, що цілком обґрунтовано тягне відмову у накладенні арешту на майно.

Отже, з урахуванням викладеного пункт 3 частини 2 статті 171 КПК України «Клопотання про арешт майна» слід подати у такій редакції:

«2. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено: «3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном. *У разі неможливості підтвердити документально право власності на майно, яке належить арештувати, слідчий, прокурор повинні зазначити причину арешту*».

Зазначену пропозицію підтвердили 68 % опитаних слідчих, 72 % прокурорів, 84 % суддів та 85 % адвокатів (Додаток А).

Під час розгляду клопотання про арешт майна з метою збереження речових доказів, ініціатор клопотання повинен надати докази ризиків знищення або пошкодження відповідного майна. Також, як наголошує В. Мороз, у разі арешту майна з метою забезпечення можливої конфіскації, спеціальної конфіскації або цивільного позову, слід враховувати співмірність вартості арештованого майна та тяжкості злочину, що інкримінується підозрюваному, та завданої відповідним злочином шкоди [156].

Під час розгляду клопотання сторона захисту та інші учасники кримінального провадження (цивільний відповідач, його представник, третя особа, її представник) наділені правом подання слідчому судді доказів обставин, що виключають застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження. Як зазначає з цього приводу І.В. Гловюк, наприклад, якщо при

розгляді клопотання про арешт майна про наявність такого обов'язку для представника третьої особи дозволяє стверджувати ст. 64-2 КПК України, то для цивільного позивача та цивільного відповідача, іншого власника майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, таких вимог немає [42, с. 90].

У доктрині кримінального процесу вказується й на інші, на нашу думку, суттєві недоліки нормативного характеру, пов'язані з розглядом клопотання про арешт майна. Зокрема, М.А. Макаров наголошує на тому, що у КПК України не визначено обов'язку слідчого, прокурора надати підозрюваному, іншому власнику майна копію клопотання про арешт майна та копії цих матеріалів, як це передбачено у положеннях КПК, що регламентують вказану процедуру щодо інших заходів забезпечення кримінального провадження (абз. 2 ч. 2 ст. 150, абз. 2 ч. 2 ст. 155, п. п. 1, 3 ч. 3 ст. 184 КПК України). Тому поділяємо точку зору щодо доповнення ст. 171 КПК України положенням про надання підозрюваному, іншому власнику майна копії клопотання про арешт майна та копій матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи [142, с. 154].

Як свідчить практика ЄСПЛ, має існувати обґрунтоване пропорційне співвідношення між метою та засобами, які застосовуються (Рішення ЄСПЛ від 22.11.2007 р. у справі «Україна-Тюмень» проти України») [206]. Про необхідність дотримання розумних строків у вирішенні про арешт майна свідчать і положення ст. 41 Конституції України та ст. 16 КПК України щодо непорушності права власності [112; 121].

Водночас, слід зазначити, законодавець передбачає можливість розгляду клопотання про арешт майна без слідчого, прокурора. Так, відповідно до ч. 1 ст. 172 КПК України, неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання [121]. На нашу думку, та на переконання 55 % опитаних слідчих, 68 % прокурорів, 82 % суддів та 46 % адвокатів. (Додаток А), участь слідчого, прокурора під час розгляду клопотання повина бути обов'язковою, адже лише в судовому засіданні, де присутні слідчий та/або прокурор, слідчий суддя може заслухати їх позицію щодо надання меншого за 72 години строку на

усунення недоліків клопотання, визначеного частиною 3 цієї статті. Внесення таких змін до КПК України дасть можливість безпосередньо в судовому засіданні дізнатися про ухвалення відповідного рішення слідчим суддею, у т. ч. про повернення клопотання, а значить – оперативніше усунути недоліки, вказані ним.

З урахуванням викладеного, у частині 1 статті 172 КПК України «Розгляд клопотання про арешт майна» слід внести відповідні зміни, замінивши положення «Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання» реченням *«участь слідчого, або прокурора у розгляді клопотання є обов'язковою»*.

В аспекті предмету дослідження вважаємо за необхідне звернути увагу на особливості складання клопотання про арешт за ініціативи цивільного позивача та вирішення його по суті на досудовому розслідуванні, адже з цього приводу слідча та судова практика є неоднозначною. Так, Ухвалою Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 30.01.2017 р. цивільному позивачу Н. було відмовлено у задоволенні клопотання про накладення арешту через відсутність підстав для накладення арешту на майно до притягнення особи до кримінальної відповідальності. Слідчий суддя мотивував своє рішення тим, що у кримінальному провадженні про підозру нікому не повідомлялось, тому підстави для задоволення клопотання відсутні [270].

На наше переконання, у разі якщо фізична особа звернулася до слідчого, прокурора з цивільним позовом у рамках кримінального провадження, з цього моменту її слід вважати такою, що користується правами та обов'язками цивільного позивача та, відповідно, має право на звернення до суду з клопотанням про накладення арешту на майно (ст. ст. 170, 171 КПК України) навіть за умови, коли особа, у власності якої перебувало майно, не має процесуального статусу підозрюваного. Такі наші висновки не суперечать і КПК України, відповідно до ч. 2 ст. 71 якого, права та обов'язки цивільного позивача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду [121].

У разі задоволення клопотання слідчий суддя повинен постановити ухвалу,

у має бути зазначено: перелік майна, на яке накладено арешт; підстави застосування арешту майна; перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, у разі прийняття такого рішення; заборону, обмеження розпоряджатися або користуватися майном у разі їх передбачення та вказівку на таке майно; порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування заінтересованих осіб (ч. 5 ст. 173 КПК України) [121]. При цьому, слідчий суддя застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Він зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб [230, с. 156].

Крім того, арешт майна може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді за клопотанням підозрюваного, його захисника, законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [121].

Необхідність скасування арешту майна можуть обумовити такі обставини: відшкодування підозрюваним завданої шкоди, з метою забезпечення відшкодування якої накладався арешт; зміна кваліфікації дій підозрюваного на статтю КК, санкція якої не передбачає покарання у виді конфіскації майна, якщо арешт на майно накладений з метою її забезпечення; встановлення обставин, що майно, на яке накладено арешт, не відповідає критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України; помилкове накладення арешту на майно осіб, які не мають статусу підозрюваного та не несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії [17, с. 448]. Задоволення або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна [230, с. 156].

Частими у судовій практиці є випадки відмови у задоволенні клопотань про скасування арешту майна. Так, 20.12.2018 р. слідчий суддя Київського районного суду м. Полтави у задоволенні клопотання захисника відмовив, мотивувавши своє

рішення тим, що на даний час триває досудове розслідування, встановлюються особи, причетні до вчинення кримінального правопорушення, призначено проведення економічної експертизи, при цьому тривалий час досудового розслідування обумовлений досить великим обсягом підприємств, які підлягають перевірці, а тому на даний час відсутні будь-які підстави вважати, що в подальшому у застосуванні такого заходу як арешт автомобіля відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано. За таких обставин, слідчим суддею вказано на відсутність підстав, визначених ст. 174 КПК України для скасування арешту в частині відчуження та розпорядження автомобілем [212].

Що стосується процедури розгляду клопотань, які містять охоронювану законом таємницю, то виходячи з положень п. 4 ч. 2 ст. 27 КПК України, слідчий суддя повинен прийняти рішення про розгляд таких клопотань у закритому судовому засіданні. У даному випадку варто наголосити, що відсутність допуску до державної таємниці унеможливорює розгляд клопотання про застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, а отже – й унеможливорює оцінку його обґрунтованості та прийняття відповідного рішення за наслідками розгляду.

Таким чином, процедура подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування являє собою комплекс дій ініціатора клопотання та його рішень (у випадку звернення слідчого, прокурора), а також повноважень відповідних уповноважених посадових осіб – слідчого, прокурора, слідчого судді, спрямованих на розгляд та вирішення клопотання. При цьому, слідчий може бути виключно ініціатором клопотання, прокурор – його ініціатором, особою, що погоджує клопотання, а також суб'єктом, що його вирішує. Відповідні повноваження слідчого судді у цьому напрямку реалізуються шляхом встановлення слідчим суддею обставин, викладених у клопотанні з урахуванням правила пропорційності втручання. Результатом такої діяльності є рішення слідчого судді про задоволення чи відмову в задоволенні клопотання про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження, а

також залишення чи повернення клопотання без розгляду.

2.2. Процесуальний порядок подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування та зміну запобіжних заходів

У науковій періодичній літературі після реформи кримінального судочинства досить ґрунтовно досліджено проблемні аспекти з'ясування підстав та особливостей прийняття рішення про застосування запобіжних заходів. Водночас, окремі питання процедури звернення слідчого, прокурора з відповідним клопотанням та вирішення його по суті усе ще залишаються предметом наукових дискусій, потребують аналізу та детального дослідження.

Насамперед зазначимо, що відповідно до ст. 176 КПК України, запобіжними заходами є: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Тимчасовим запобіжним заходом визначається затримання особи [121]. До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, також може застосовуватися запобіжний захід у вигляді передання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до тих, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Також, крім зазначених запобіжних заходів, ст. 508 КПК України передбачено передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом [121].

Перш ніж перейти безпосередньо до особливостей процедури подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування запобіжних заходів, наведемо окремі статистичні дані. Так, протягом 2018 р. слідчі судді розглянули 50,8 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, із яких задоволено 35,1 тис. (69,1 % від кількості розглянутих). Для порівняння у 2016 р. розглянуто 50,5 тис. клопотань, із яких задоволено майже 34,2 тис. (67,7 %), у 2017 р. цей показник склав 51,6 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, із яких задоволено 35,2 тис. (68,2 %) [7].

Викладене свідчить про тенденцію до зменшення кількості задоволених клопотань про застосування запобіжних заходів. Не варто сумніватись, що однією з таких причин є недостатньо якісне виконання відповідних повноважень слідчими та прокурорами, що полягало у не встановленні слідчим достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Рідше причини таких відмов носять технічний характер: відсутність копій матеріалів, якими обґрунтовуються доводи викладені у клопотанні, відсутність правової кваліфікації, неправильне зазначення прізвищ підозрюваних тощо.

З огляду на обмежений обсяг роботи, ми не зможемо розкрити усі спеціальні правила застосування запобіжного заходу або їх певної групи. Натомість зацентруємо увагу на найбільш важливих та проблемних спеціальних правилах застосування запобіжних заходів, пов'язаних із поданням та вирішенням відповідних клопотань на стадії досудового розслідування.

У всіх без виключення випадках прийняттю рішення про застосування запобіжного заходу передуює регламентована ч. 4 ст. 176 КПК України процедура, відповідно до якої, під час досудового розслідування слідчий за погодженням з прокурором, або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке розглядається у судовому порядку за участю визначених законом учасників.

Як слушно зазначає К.О. Середа, підстави до обрання запобіжного заходу судом одночасно є і підставами до складання відповідного клопотання стороною обвинувачення. Бо саме на них останні орієнтуються, складаючи клопотання і саме ці обставини вони повинні доводити перед судом [215, с. 8; 216, с. 151]. При складанні клопотання та погодженні його слідчий, прокурор мають оцінити співмірність бажаного обмеження прав людини і «судову перспективу» отримання на це судового дозволу з урахуванням вимог КПК щодо пропорційності при прийнятті слідчим суддею, судом процесуального рішення за поданим клопотанням [39, с. 16-17].

До клопотання, поданого в порядку ст. 184 КПК України, стороною

обвинувачення обов'язково додаються: копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу; підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу. При цьому, копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання, а застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

У зв'язку із цим погоджуємось із А.О. Побережник, що завданням прокурора є виключити факти направлення до суду незаконних та необґрунтованих звернень, попередити такі випадки обмеження прав і свобод підозрюваних, що не викликані об'єктивними обставинами справи [176, с. 178]. Оскільки прокурор на стадії досудового розслідування виконує функцію нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням він також має самостійно оцінювати ефективність діяльності слідчого щодо подання клопотань на стадії досудового розслідування, включаючи й випадки подання клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Тобто бути активним учасником кримінального провадження не лише на етапі подання клопотання слідчим, а й у подальшому – під час розгляду такого клопотання слідчим суддею.

Порядок розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу та вирішення питання про його застосування відповідно до положень КПК України є змагальним. За загальним правилом розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу під час досудового розслідування здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, його захисника. Підозрюваному роз'яснюється його право: мати захисника; знати суть та підстави підозри; знати підстави його затримання; відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри; давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою;

досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду (ч. ч. 1, 2 ст. 193 КПК України) [121].

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий, прокурор зобов'язані довести: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні [121].

Отже, своєчасне і належним чином обґрунтоване клопотання слідчого, прокурора про обрання запобіжного заходу може не тільки попередити ризики, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, а й значно спростити усю процедуру розслідування та судового розгляду кримінального провадження у перспективі.

Беззаперечним вважаємо твердження С.О. Гемай про те, що праву слідчого щодо звернення з певним клопотанням відповідає процесуальний обов'язок прокурора розглянути клопотання та залежно від наявності законних підстав задовольнити його або відмовити у задоволенні. Вирішення клопотання є обов'язком прокурора і водночас його винятковим правом, то формула «правообов'язку» і в цьому разі не втрачає свого значення [34, с. 87]. Екстраполюючи таке розуміння «правообов'язку» на правовідносини слідчого та прокурора під час вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу, слід зробити певне уточнення: у прокурора з'являється процесуальний обов'язок у особливій формі прийняти участь у розгляді і вирішенні клопотання про застосування запобіжного заходу. Інакше кажучи, за наявності законних підстав (обґрунтованої підозри та відповідних ризиків неналежної поведінки підозрюваного) прокурор зобов'язаний погодити клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу та звернутися для

слідчого судді для вирішення у судовому порядку питання про обрання запобіжного заходу. У разі відсутності законних підстав для застосування запобіжного заходу, прокурор зобов'язаний відмовити у задоволенні клопотання щодо обрання запобіжного заходу.

Наявність зазначених процесуальних обов'язків прокурора під час досудового розслідування щодо погодження / непогодження клопотання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу є одночасно винятковим його правом у процедурі ініціації обрання цього виду заходів забезпечення кримінального провадження. Такі повноваження прокурора реалізується ним з урахуванням законних підстав застосування запобіжних заходів, що визначених ч. ч. 1, 2 ст. 177 КПК України.

Загалом зазначимо, що існування сукупності відповідних фактичних обставин під час досудового розслідування надає право слідчому, прокурору звернутись із відповідним клопотанням до слідчого судді. Йдеться про визначені КПК підстави застосування запобіжного заходу – наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України.

Під час досудового розслідування розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, його захисника, крім випадків оголошення підозрюваного у міжнародний розшук (ч. ч. 1, 6 ст. 193 КПК України). Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника (ч. 3 ст. 193 КПК України). Крім того, за клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу (ч. 4 ст. 193 КПК

України) [121].

Під час вирішення питання, щодо обрання будь якого запобіжного заходу слідчий суддя на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення; тяжкість покарання; вік та стан здоров'я підозрюваного; міцність соціальних зв'язків у місці його постійного проживання; наявність у підозрюваного постійного місця роботи або навчання; репутацію, майновий стан, наявність судимостей у підозрюваного; дотримання підозрюваним умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення та ін. (ст. 178 КПК України) [121].

Чинний КПК містить вимогу щодо встановлення під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність підстав для обрання конкретного запобіжного заходу. В ухвалі про застосування запобіжного заходу слідчий суддя повинен зазначити, зокрема, і посилання на докази, які обґрунтовують обставини, що свідчать про наявність підстав для його застосування (п. 4 ч. 1 ст. 196 КПК України) [121].

Так, оцінюючи достатність підстав для обрання такого найбільш суворого запобіжного заходу, як тримання під вартою, слідчий суддя під час розгляду клопотання може прийняти рішення про взяття під варту виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України [121]. При цьому, мають бути обов'язково доведені обставини, що дозволяють застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [23, с. 168].

Основним процесуальним документом кримінального провадження, яким підтверджується факт розгляду клопотання на стадії досудового розслідування про вирішення питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала, яка повинна відповідати вимогами, визначеним ч. 2

ст. 369 КПК України [121] та є елементом процедури обрання запобіжного заходу, регламентованої із застосуванням арбітрального методу правового регулювання кримінальних процесуальних відносин [216, с. 16-17]. Сама ж процедура розгляду означених клопотань має за мету створити у сторін та інших учасників кримінального провадження впевненість у тому, що заявлених клопотань здійснювалась належним чином і була вирішена неупереджено, що у свою чергу сприятиме підвищенню авторитету винесених слідчим суддею рішень.

У спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зазначається, що майже у третині випадків (більше 30 %) судді приймали рішення про застосування запобіжного заходу, спираючись виключно на слова прокурора щодо наявності обґрунтованої підозри та ризиків, які обумовлюють необхідність застосування запобіжного заходу, тобто за відсутності будь-яких фактичних даних, що свідчать про обґрунтованість підозри чи / та наявності ризиків від незастосування запобіжного заходу [228, с. 62]. Задовольняючи згадані клопотання слідчих, прокурорів, подекуди суди обґрунтовують свої рішення з посиланням на інші факти та докази, ніж ті, що були наведені слідчим, прокурором (12,4 %). У 32,9 % випадків суд у судовому засіданні взагалі не озвучував підстав, викладених у клопотанні прокурора, для застосування запобіжного заходу [228, с. 62-78].

Частина 1 ст. 193 КПК України визначає обов'язкову участь у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу прокурора, підозрюваного, його захисника [121]. Вимога особистої присутності підозрюваного при вирішенні цього питання має на меті забезпечення йому можливості постати перед слідчим суддею та «надати особисті пояснення щодо предмета судового розгляду та у такий спосіб здійснити захист своїх прав і законних інтересів» [56, с. 306].

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 184 і п. 7 ч. 2 і ч. 4 ст. 193 КПК України, у судові засідання з розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу можуть бути викликані свідки, показання яких можуть мати значення для

вирішення питання про його застосування [121]. Слідчий суддя зобов'язаний проінформувати вказаних учасників кримінального провадження про дату, час і місце розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу шляхом здійснення їх судового виклику [78, с. 106].

Науковцями неодноразово наголошувалось на необхідності передбачення у КПК положення, яке б визначало процедуру участі потерпілого під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Зокрема, С.В. Давиденко, існує потреба у наданні потерпілому права брати участь у судових засіданнях, в яких розглядається питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про продовження строку його дії, а також права наводити свої доводи в обґрунтування перерахованих у законі підстав, умов і обставин для обрання цього заходу з метою доказування факту реальної загрози, яка надходить від підозрюваного або його оточення [58, с. 196]. На переконання Д.Ю. Кавун, потерпілому повинна бути надана можливість ознайомитися з матеріалами, що обґрунтовують клопотання, та висловлювати свою позицію щодо вирішення питань, поставлених у клопотанні слідчого, прокурора [87, с. 157-158], а його думка, буде не більше, ніж додатковим джерелом інформації, яке допоможе слідчому судді у визначенні наявності чи відсутності ризику (К.О. Середа) [216, с. 117].

Варто вказати, що КПК України хоча й не містить прямої вказівки про участь потерпілого у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, проте й не забороняє брати участь у вказаній процедурі. Зокрема, згідно ч. 4 ст. 193 КПК України, за клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу [121].

У процесуальній літературі зустрічаються твердження (А.Ф. Бондюк) про те, що приймаючи участь у цій процедурі, слідчий суддя не здійснює повноцінне та детальне дослідження фактів, наданих стороною обвинувачення, а бере до уваги лише їх наявність, що апріорі мало б створювати уявлення вини

підозрюваного [20, с. 61]. На нашу думку, така наукова позиція в корені розходиться з метою впровадження у вітчизняне законодавство інституту слідчого судді. Саме він є активним учасником досудового розслідування, адже саме він зобов'язаний дослідити докази, надані сторонами кримінального провадження, та прийняти на їх основі рішення.

Як наголошує В.О. Попелюшко, закон зобов'язує слідчого суддю підходити до вирішення питання про обрання запобіжного заходу не механічно, а оціночно щодо кожної окремої підстави, керуючись у цьому разі принципом презумпції невинуватості й правилами, які з цього принципу випливають, у тому числі правилом про тлумачення всіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються обвинувачення та ризики, на користь обвинуваченого [181, с. 6].

В.О. Бурлака наголошує, що мета зміни запобіжного заходу на більш суворий та мета застосування запобіжного заходу співпадають, адже обидва заходи застосовуються для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків. При цьому, для зміни запобіжного заходу на більш суворий притаманною є ще й додаткова мета, яка не характерна для обрання запобіжного заходу, – погіршення правового становища підозрюваного, який порушив процесуальний обов'язок дотримуватися зобов'язань, які покладалися на нього під час обрання запобіжного заходу [23, с. 171].

Якщо під час розгляду клопотання в судовому порядку прокурор не доведе наявності хоча б однієї з підстав, визначених ч. 2 ст. 177 КПК України, то таке клопотання задоволенню не підлягає. До того ж в ст. 184 КПК України зазначається: у клопотанні прокурор має не тільки перерахувати ризики, а й викласти обставини, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох таких ризиків, зазначених у його клопотанні, з посиланням на матеріали, що підтверджують ці обставини. Крім цього, він повинен обґрунтувати неможливість уникнення ризиків, указаних у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів. Наприклад, доказом може слугувати той факт, що особа знімається з реєстрації з постійного місця

проживання, продає майно, придбала квитки для виїзду в іншу країну тощо. Доказом ухилення від явки до органів досудового розслідування може бути, наприклад, рапорт слідчого, який викликав підозрюваного на визначену дату для проведення процесуальних дій, а той не з'явився.

Якщо при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу прокурор доведе обставини, передбачені п. п. 1 та 2 ч. 1 ст. 194 КПК України, але не доведе обставини, передбачені п. 3 ч. 1 ст. 194 КПК України, слідчий суддя, суд має право застосувати більш м'який запобіжний захід, ніж той, який зазначений у клопотанні, а також покласти на підозрюваного, обвинуваченого обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України, необхідність покладення яких встановлена з наведеного прокурором обґрунтування клопотання [121]. До прикладу, 16.02.2017 р. слідчий суддя Лозівського міськрайонного суду Харківської області застосував більш м'який запобіжний захід щодо підозрюваного Н. – особисте зобов'язання, хоча прокурор звернувся з клопотанням про обрання до підозрюваного домашнього арешту [280]. Так, 04.01.2019 р. слідчий суддя Галицького районного суду м. Львова, розглянувши клопотання прокурора, ухвалив рішення про продовження строку дії обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Враховуючи те, що складання ухвали слідчого судді вимагає значного часу, слідчий суддя задовольнив клопотання, зобов'язавши підозрюваного А.: прибувати до відповідного слідчого або іншого слідчого, в провадженні якого перебуватиме кримінальне провадження, прокурора та суду за першим викликом; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон та інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну [162].

Також позитивним вважаємо внесення змін до ст. 194 КПК України в частині визначення переліку обмежувальних заходів, які можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні більш м'якого запобіжного заходу, ніж той, який зазначений у клопотанні слідчого, прокурора про обрання запобіжного заходу в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім

наси́льством: 1) за́борона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) за́борона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) за́борона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників [188].

Процедура зміни запобіжного заходу також передбачає процедуру ініціювання клопотання про зміну запобіжного заходу (ст. ст. 200, 201 КПК України). З метою належної реалізації засади змагальності у кримінальному провадженні, а також належного забезпечення інших засад кримінального провадження, зокрема, таких як забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, законодавець у ст. 201 КПК України, передбачив процесуальну можливість подання клопотання підозрюваним про зміну запобіжного заходу.

Варто звернути увагу на те, що клопотання слідчого, прокурора про зміну запобіжного заходу відрізняється за змістом від клопотання про обрання запобіжного заходу. Зокрема, у клопотанні про зміну запобіжного заходу обов'язково зазначаються обставини, які: виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу; існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати. При цьому, до клопотання мають бути додані: копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне

допитати під час розгляду клопотання, із зазначенням відомостей, які вони можуть надати, та обґрунтуванням значення цих відомостей для вирішення питання; підтвердження того, що підозрюваному надіслана копія клопотання та копії матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

У контексті предмету дослідження визначимо особливості законодавчих конструкцій окремих положень КПК України з метою з'ясування проблемних питань під час подання та вирішення клопотань про застосування окремих запобіжних заходів.

Найсуворішим та винятковим запобіжним заходом є тримання під вартою, який, відповідно до ст. 183 КПК України, застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України, крім випадків, передбачених ч. 5 ст. 176 КПК України.

За результатами 2018 р., відсоток клопотань про тримання осіб під вартою в загальній структурі ініційованих запобіжних заходів становить 31,4 % [152]. Як свідчить статистика, у 2018 р. місцевими загальними судами розглянуто 19,8 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, з яких задоволено – 15,3 тис. або 74,5 % (для порівняння, п'ять років тому було заарештовано 21,9 тис. осіб) [7]. Тож, порівняно з 2013 р., кількість випадків його застосування зменшилась на 28 %, що може свідчити про використання слідчими, прокурорами альтернативи у пошуку найбільш доцільного запобіжного заходу у тому чи іншому кримінальному провадженні, а також про більш виважений підхід слідчих суддів до вирішення питання про обрання зазначеного найбільш суворого запобіжного заходу.

Аналіз судової практики окрім типових недоліків (не зазначення слідчим, прокурором точної інформації щодо даних про особу, стосовно якої подається таке клопотання, не розкриваються обставини та не підтверджуються факти необхідності застосування до осіб запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; до клопотання не долучаються копії матеріалів кримінального провадження, які мають істотне значення під час розгляду клопотання і можуть

суттєво вплинути на висновки слідчого судді) [207, с. 239], дав можливість виявити й інші проблеми, як то: звернення з клопотанням про обрання запобіжного заходу, в якому чітко не зазначено дату затримання особи, оголошення в розшук або попереднього тримання такої особи під вартою/застосування до особи іншого запобіжного заходу; відсутній витяг із ЄРДР щодо вчиненого особою кримінального правопорушення, що ускладнює обчислення строків та вирішення питання щодо обґрунтованості підозри й оцінки наявних ризиків; не засвідчено копії долучених до клопотання документів.

За змістом ст. 185 КПК України, якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу та відкликати дозвіл на затримання, якщо такий був отриманий. Водночас, якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу слідчому, прокурору стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, він зобов'язаний доповнити або змінити клопотання, або замінити його новим клопотанням.

Судовій практиці усе ще відомі випадки необґрунтованої відмови слідчими суддями у задоволенні клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, коли не беруться до уваги обставини, які надаються слідчим та прокурором на підтвердження доцільності його застосування. Зокрема, ухвалою апеляційного суду Миколаївської області від скасовано ухвалу слідчого судді відносно П., якою відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу, слідчий суддя не оцінив в сукупності всі обставини, визначені в ст. 178 КПК України та обрав запобіжний захід, який не відповідав фактичним обставинам справи та особі підозрюваного, раніше неодноразово судимого, ніде не працюючого, без постійного законного

джерела доходу, без сім'ї, такого, що вину у вчиненому не визнає. Вищевказані обставини, тяжкість покарання, яке загрожує П. у разі визнання його винуватим, а також відсутність у нього стійких соціальних зв'язків достатньо переконливо свідчать про наявність ризиків, передбачених п. п. 1, 5 ст. 177 КПК України, а саме: здійснити спробу переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, вчинити інше кримінальне правопорушення [135].

Слід мати на увазі, що у разі одночасного подання клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу, обов'язок щодо надання копій клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність затримання, передбачений ч. 2 ст. 184 КПК України, має бути виконано одразу ж після його проведення. Саме ж клопотання про застосування запобіжного заходу повинно перебувати у слідчого судді до моменту виконання ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого або до закінчення строку дії цієї ухвали.

Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 199 КПК України, клопотання про продовження строку тримання підозрюваного під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням з прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Це клопотання подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, та має відповідати вимогам ч. 3 ст. 199 КПК України. Крім відомостей, зазначених у ст. 184 КПК України, дане клопотання повинно містити: 1) виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою; 2) виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою [121].

З цього приводу О.Г. Яновська слушно зазначає, що слідчому судді, суду при розгляді відповідного клопотання слід ретельно перевіряти достовірність підстав для його задоволення, оскільки одним із найбільш частих порушень прав

людини, визнаних ЄСПЛ у справах проти України, є необґрунтоване ухвалення судами рішень про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, а також те, що можливість застосування запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою, у багатьох випадках навіть не розглядалася [308, с. 14].

Беззаперечним вважаємо висновок І.В. Гловюк про те, що ефективність кримінально-процесуального правозастосування у першу чергу залежить від якості кримінального процесуального законодавства, яке повинне бути максимально чітким та несуперечливим для того, щоб обмеження прав людини у кримінальному провадженні здійснювалося із дотриманням принципу правової визначеності [40, с. 176].

Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду передбачає попереднє подання слідчим, прокурором слідчому судді, суду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу (ч. 2 ст. 187, ст. 188 КПК України) та винесення слідчим суддею, судом ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 190 КПК України) або самостійне винесення слідчим суддею, судом такої ухвали (ч. 3 ст. 187 КПК України) [301, с. 64].

За результатами розгляду клопотання сторони обвинувачення про взяття під варту суд вправі звільнити особу. Отже, вітчизняний кримінальний процес характеризується двома моментами, коли на стадії досудового розслідування затриманий може бути звільнений: 1) за рішенням сторони обвинувачення без звернення до суду або 2) за рішенням слідчого судді у разі звернення до нього сторони обвинувачення з клопотанням про обрання запобіжного заходу. Зазначене свідчить про можливість звільнення затриманого й без доставлення його до суду, що по суті суперечить процедурі «*habeas corpus act*».

Слід зауважити, що затриманий наділений правом вимагати перевірки обґрунтованість затримання (п. 6 ч. 3 ст. 42 та ч. 4 ст. 208 КПК України) [121]. З цього приводу науковцями зазначається, що вітчизняним законодавством передбачено доставлення затриманого до слідчого судді, але не з метою перевірки законності і обґрунтованості затримання, а з метою розгляду

клопотання сторони обвинувачення про обрання затриманому запобіжного заходу, що значно послаблює процесуальні гарантії права на свободу і особисту недоторканність, що обумовлює збільшення ризику свавілля з боку органів досудового розслідування [136, с. 92; 216, с. 124]. На етапі від моменту затримання до моменту початку розгляду у суді клопотання сторони обвинувачення про обрання запобіжного заходу у затриманого немає доступу до слідчого судді

Поділяємо позицію К.О. Середи щодо регламентації у ч. 3 ст. 42 та ч. 4 ст. 208 КПК України права і процесуального порядку звернення до суду затриманого і доставленого до органу розслідування з приводу необґрунтованого, безпідставного затримання, а також можливих порушень прав людини в перебігу затримання. [216, с. 124]. У такий спосіб буде забезпечене право затриманого вимагати перевірку обґрунтованості затримання шляхом заявлення відповідного клопотання під час досудового розслідування.

Відповідно до ч. 2 ст. 192 КПК України клопотання про застосування запобіжного заходу до особи, яку затримано без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, має відповідати вимогам, зазначеним у ст. 184 КПК України. До клопотання додаються: 1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання; 2) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу; 3) підтвердження того, що підозрюваному надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу; 4) протокол затримання підозрюваного (ч. ч. 1–3 ст. 184, ч. 2 ст. 192 КПК України) [121].

Загальне правило щодо вирішення клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою виключно слідчим суддею містить виняток, регламентований ст. 615 КПК України, що визначає особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. «Особливість режиму досудового розслідування полягає у тому, що частина повноважень слідчого

судді вимушено та тимчасово передана прокурору» [289, с. 165]. Так, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноваження щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377-379, 437, 444 КК України, це повноваження виконує відповідний прокурор (615 КПК України) [121; 86].

Затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав і в порядку, передбаченому КПК України (ч. 2 ст. 176 КПК України), та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК України). Класичним у науці кримінального процесу є поділ затримання на два види: 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187-191 КПК України); 2) без ухвали слідчого судді, суду (ст. ст. 207, 208 КПК України) [218, с. 200; 23, с. 176]. При цьому науковцями виділяються такі види затримання: 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 190-191 КПК України); 2) законне затримання (ст. 207 КПК України); 3) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК); 4) затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК України). Ці види затримання відрізняються за цільовим призначенням, підставами та порядком застосування, а також суб'єктами, які уповноважені приймати таке рішення [56, с. 68].

З огляду на предмет дослідження, нас цікавлять насамперед ті види затримання, які передбачають процедуру подання, розгляду та вирішення клопотань на стадії досудового розслідування – затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187-191 КПК України).

Як видається, найбільш влучно охарактеризував характерні ознаки затримання на підставі ухвали слідчого судді І.В. Рогатюк, який зазначив, що вказаний вид затримання відрізняється від інших його видів своєю метою (забезпечення явки підозрюваного для розгляду клопотання про застосування

запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою), строком до 36 годин (упродовж цього терміну особа повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який має постановити ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу), а також фактичною (нез'явлення підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутність у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасній явці) та юридичною (ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу) підставами [207, с. 215].

Відповідно до ст. 187 КПК України, слідчий суддя після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик [121]. Під час досудового розслідування прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу розглядається слідчим суддею негайно після одержання цього клопотання (ст. 188 КПК України) [121].

Це клопотання може бути подане: 1) одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою; 2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику; 3) після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю [121].

У разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про існування поважних причин, що перешкоджають його своєчасному прибуттю,

слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

Слідчий суддя відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені в клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави вважати, що: 1) підозрюваний переховується від органів досудового розслідування чи суду; 2) одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені у ст. 177 КПК України [121].

За статистикою підставами для відмови в наданні дозволів на затримання слідчі судді здебільшого є відсутність достатніх доказів, якими обґрунтовувалися відповідні клопотання [264; 207, с. 216].

Домашній арешт відповідно до ст. 181 КПК України, полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Водночас, домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Порівняно з попередніми запобіжними заходами, законодавець окремо вказує на те, що строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК, але сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців [121].

Практика впровадження домашнього арешту в кримінальному процесі України свідчить про досить активне застосування цього інституту. Відповідно до аналітичних даних Генеральної прокуратури України, у провадженні місцевих загальних судів упродовж 2018 р. перебувало загалом 8,3 тис. клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (з них 7,6 тис. або 91,5 % задоволено) [159]. Такий, порівняно незначний відсоток задоволених слідчими суддями клопотань свідчить про те, що у більшості випадків слідчі, прокурори розуміють мету застосування цього запобіжного заходу, загалом дотримуються вимог, які пред'являються до клопотань та матеріалів у підтвердження доводів щодо доцільності обрання до підозрюваного домашнього арешту.

За змістом ст. 182 КПК України, під час досудового розслідування застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків. Розмір застави визначається слідчим суддею з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України та повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього [121].

Особисте зобов'язання, відповідно до ст. 179 КПК України полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ст. 194 КПК України [121].

Клопотання про застосування особистого зобов'язання відповідно до ст. 179 КПК України становлять найбільшу кількість серед клопотань про застосування запобіжних заходів. Всього у провадженні місцевих загальних судів у 2018 р. перебувало 21,8 тис. клопотань про застосування особистого

зобов'язання, із яких задоволено - 20,6 тис., що складає 94,7 % від їх загальної кількості [159].

Особиста порука, як запобіжний захід, полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу (ст. 180 КПК України) [121].

Окрім загальних умов застосування цього запобіжного заходу, науковцями вказується на додаткові умови застосування особистої поруки: поручителями можуть бути особи, що заслуговують на довіру; слідчий суддя має впевнитися, що поручителі дійсно можуть позитивно впливати на поведінку підозрюваного, обвинуваченого та забезпечити його доставлення; застосовується тільки за клопотанням або за згодою поручителів [261, с. 123-124]. При цьому слідчий суддя вправі лише роз'яснити заінтересованим особам можливість застосування особистої поруки, але не обирати цей запобіжний захід на власний розсуд, навіть якщо він ґрунтується на довірі слідчого судді до певних осіб.

Не викликає сумнівів одна з викладених законодавцем у ч. ч. 1 та 2 ст. 180 КПК України умов для застосування особистої поруки – виклик особою перед слідчим суддею, судом довіри, особливої довіри, тобто її спроможність забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

З аналізу положень ст. 180 КПК України, проте, не вбачається, чи повинен поручитель викликати довіру, особливу довіру у підозрюваного / обвинуваченого, адже це питання є надзвичайно важливим з огляду на дієвість та ефективність застосовуваного заходу забезпечення кримінального провадження. Крім того, про відносини взаємної довіри між поручителем (поручителями) та підозрюваним / обвинуваченим, на нашу думку, має свідчити клопотання поручителя (поручителів), яке повинно передувати розгляду його по суті.

Викладене свідчить про доцільність внесення відповідних змін до ч. 1

ст. 180 КПК України відповідного положення про те, що *«особиста порука може застосовуватися за письмовим клопотанням поручителя (поручителів) та за згодою підозрюваного, обвинуваченого»*. Висловлену пропозицію підтримують 65 % опитаних слідчих, 70 % прокурорів, 71 % суддів та 74 % адвокатів (Додаток А).

На стадії досудового розслідування до такої особливої категорії підозрюваних, як неповнолітні, крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Вказана процедура полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. Питання про передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про зміну запобіжного заходу (ч. ч. 1, 2, 6 ст. 493 КПК України) [121].

На нашу думку, з-поміж іншого, обов'язковою умовою при розгляді клопотання про обрання зазначеного запобіжного заходу є наявність у цьому «офіційному проханні» відомостей про наявність згоди батьків (інших осіб) та самого неповнолітнього підозрюваного, який передається під нагляд. Такий висновок впливає зі змісту ч. 3 ст. 493 КПК України, де зазначається, що передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого [121].

Отже, застосуванню будь-якого запобіжного заходу під час досудового розслідування передуює процедура звернення з відповідним клопотанням слідчим, прокурором (а у разі зміни запобіжного заходу – ще й підозрюваним, до якого застосовано запобіжний захід, його захисником), розгляду та вирішення

клопотання по суті слідчим суддею в судовому порядку за участю визначених КПК України осіб.

Підставами для застосування застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування є фактичні дані, які свідчать про наявність ситуації, що зумовлює таку необхідність залежно від обставин кримінального провадження (наявності підозрюваного та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Їх варто відрізнити від підстав до звернення з клопотанням, право на яке породжує право на розгляд та вирішення по суті. Тобто йдеться лише про можливість застосування відповідного запобіжного заходу за наявності до того достатніх підстав та умов, які визначає слідчий суддя шляхом прийняття рішення у вигляді ухвали.

Висновки до розділу 2

1. Обстоюється позиція щодо обов'язкової участі слідчого, прокурора під час розгляду клопотання про арешт майна, адже лише в судовому засіданні, де присутні слідчий та/або прокурор, слідчий суддя може заслухати їх позицію щодо надання меншого за 72 години строку на усунення недоліків клопотання, визначеного частиною 3 цієї статті. Внесення таких змін до ч. 1 ст. 172 КПК України дасть можливість оперативніше усунути недоліки, вказані слідчим суддею.

2. Наведено аргументи на користь того, що у разі неможливості підтвердити документально право власності підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб на майно, яке належить арештувати, слідчий, прокурор повинні у клопотанні про арешт майна в додаток до відповідної аргументації зазначити причину арешту. Запропоновано внесення відповідних змін до п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України.

3. З огляду на відсутність у КПК України та Регламенті Вищої ради правосуддя регламентації окремих процедур розгляду та вирішення клопотання

про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, визначено оптимальний десятиденний строк повернення Радою Генеральному прокурору або його заступнику клопотання, у разі його невідповідності визначеним законом вимогам. З урахуванням викладеного обґрунтовано доцільність внесення відповідних змін до п. 19.5 Регламенту Вищої ради правосуддя.

4. Констатовано недосконалість законодавчої регламентації порядку продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. З метою недопущення обмеження процесуальної незалежності слідчого з цього питання, запропоновано наділити його правом поряд з прокурором звертатись до слідчого судді із відповідним клопотанням, доповнивши ч. 1 ст. 153 та ч. 2 ст. 40 КПК України.

5. Підставами для застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування є фактичні дані, які свідчать про наявність обставин, що зумовлюють таку необхідність (наявність підозрюваного та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України). Їх варто відрізняти від підстав до звернення з клопотанням, право на яке породжує право на розгляд та вирішення по суті. Тобто йдеться лише про можливість застосування відповідного запобіжного заходу за наявності до того достатніх підстав та умов, які визначає слідчий суддя шляхом прийняття рішення у вигляді ухвали.

6. У клопотанні про зміну запобіжного заходу обов'язково зазначаються обставини, які: виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу; існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про них слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

7. З метою підвищення дієвості та ефективності застосування особистої поруки, обстоюється позиція про доцільність внесення змін до ч. 1 ст. 180 КПК України шляхом зазначення, що вказаний захід забезпечення кримінального провадження може застосовуватися за письмовим клопотанням поручителя (поручителів) та за згодою підозрюваного, обвинуваченого. Відображення у відповідних процесуальних документах таких вимог свідчитиме про взаємну

довіру між поручителем (поручителями) та підозрюваним, обвинуваченим.

8. Обов'язковою умовою при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді передання під нагляд батьків та інших осіб (ч. 3 ст. 493 КПК України) слід визначити наявність у клопотанні відомостей про наявність згоди батьків (інших осіб) та самого неповнолітнього підозрюваного, який передається під нагляд.

РОЗДІЛ 3

ПОДАННЯ, РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ІНШИХ КЛОПОТАНЬ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Подання, розгляд та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій

КПК України визначає слідчі (розшукові) дії, як дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 1 ст. 223 КПК України) [121].

Перелік слідчих (розшукових) дій визначено у главі 20 КПК України. До них законодавець відносить: допит (одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб) (ст. ст. 224-226, 232 КПК України); пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК України), речей (ст. 229 КПК України), трупа (ст. 230 КПК України); обшук житла чи іншого володіння особи (ст. ст. 233-236 КПК України); огляд: місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237 КПК України), трупа (ст. 238 КПК України), трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 241 КПК України); слідчий експеримент (ст. 240 КПК України); проведення експертизи (ст. ст. 242-243 КПК України) [121].

З метою захисту прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування окремі слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені за клопотанням сторони лише на підставі ухвали слідчого судді [23, с. 121]. До таких слідчих (розшукових) дій КПК України, зокрема, відносить: допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні за наявності обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань (ст. 225); проникнення до житла або іншого володіння особи (ст. 233); обшук, у тому числі житла або

іншого володіння особи (ст. ст. 234, 235); огляд, у тому числі житла або іншого володіння особи (ст. 237); огляд трупа, поєднаний з оглядом житла або іншого володіння особи (ст. 238); слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи (ст. 240); примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ст. 242); призначення експертизи за клопотанням сторони захисту у разі відмови слідчого, прокурора у задоволенні такого клопотання (ст. 244); примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи (ст. 245) [121].

Виходячи з предмету дисертації, основну увагу зосередимо на дослідженні особливостей подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, які проводяться за клопотанням сторін кримінального провадження.

Насамперед зазначимо, що клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій є одним із найбільш розповсюджених видів клопотань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. У цьому сенсі кримінальний процесуальний закон виокремлює процесуальну форму подання, розгляду та вирішення клопотань щодо отримання дозволу на проведення слідчих (розшукових) та НСРД з огляду на процесуальну діяльність сторони обвинувачення, а за стороною захисту та іншими, визначеними у ч. 1 ст. 220 КПК України, учасниками кримінального провадження визначає процесуальну можливість щодо подання клопотання про виконання будь-яких процесуальних дій, які слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав про що повідомити особу, яка заявила клопотання. Клопотання про проведення або отримання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) у тому числі й НСРД дій вказаними учасниками кримінального провадження можуть бути подані лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування у цілому.

Крім того, однією із загальних вимог проведення слідчих (розшукових) дій є те, що вони здійснюються за клопотанням сторони захисту, потерпілого,

представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. (ч. 6 ст. 223 КПК України) [121].

Єдиною слідчою (розшуковою) дією, яка може бути проведена до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, є огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України). Огляд місця події є ключовою слідчою (розшуковою) дією, повнота та своєчасність якої здебільшого вирішує хід та результати подальшого розслідування [174, с. 70].

Зважаючи на предмет дослідження, доцільним видається з'ясування особливостей заявлення та вирішення по суті клопотань, пов'язаних із проведенням вказаної слідчої (розшукової) дії.

Слід зазначити, що відповідно до Інструкції «Про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України для участі в проведенні огляду місця події» № 1339 від 03.11.2015 р. [85], як спеціалістів для участі в цій слідчій (розшуковій) дії слід залучати інспекторів-криміналістів, старших інспекторів-криміналістів, техніків-криміналістів, з метою надання консультативної допомоги слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку й особливостей виявлення, вилучення, закріплення та пакування слідів, об'єктів-слідоносіїв, окреслення можливостей дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів тощо [85]. Неприпустимими є випадки, коли огляд місця події за таких умов відбувається без залучення спеціаліста.

Зазначена процедура повинна пройти кілька етапів: складання письмового клопотання керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки; реєстрація клопотання у відповідному органі досудового розслідування та подальше надсилання поштою або вручним способом доставки; реєстрація клопотання у відповідному підрозділі Експертної служби МВС України; розгляд клопотання керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС України, прийняття рішення та надання відповідних

вказівок спеціалістам, яких залучатимуть до огляду місця події; прибуття спеціалізованої пересувної лабораторії на місце події [141, с. 127-128].

Доводиться констатувати, що на сьогодні порядок залучення спеціалізованих пересувних лабораторій до огляду місця події за окремими фактами є доволі складним, що подекуди негативно позначається на результативності розслідування. Вимога оформлення письмового клопотанням керівника органу досудового розслідування призводить до втрати стратегічно важливого часу, що так само може призвести до зміни, пошкодження, утрати слідів злочину та іншої доказової інформації. Зазначена в Інструкції виняткова можливість усного клопотання не має обґрунтованих та чітко визначених випадків застосування [174, с. 74]. Таким чином, підрозділи досудового розслідування та Експертної служби МВС утрачають можливість ефективної та швидкої взаємодії у своїй діяльності. Указані особливості фактично обмежують такий принцип взаємодії як оперативність, який полягає у постійній готовності діяти з урахуванням ситуацій, що створюються; швидкому й невідкладному застосуванню криміналістичних прийомів і засобів розслідування; високій активності, безперервності та наступальності розслідування [54, с. 118-119].

Незважаючи на досить значну кількість зауважень науковців щодо тривалості процедури погодження клопотання про залучення спеціалізованих пересувних лабораторій до огляду місця події, конкретні пропозиції з цього приводу не надаються.

Насамперед зазначимо, що ніякого наступу на мобільність, оперативність прийняття рішення про залучення спеціалізованих пересувних лабораторій до огляду місця події ми не вбачаємо, адже вказана Інструкція передбачає звернення з відповідним клопотанням *post factum*. Водночас, спрощенню такого порядку сприятиме визначення в Інструкції алгоритму, відповідно до якого слідчий, який виїхав на місце події, має право особисто звертатись з відповідним клопотанням до керівництва відповідного підрозділу Експертної служби МВС України про необхідність залучення пересувної спеціалізованої лабораторії.

Звернімо увагу й на інші слідчі (розшукові) дії, які містять у собі таку

складову, як звернення з клопотанням та його розгляд по суті. До таких слід віднести допит в порядку ст. 225 КПК України.

Як ввідомо, допит є однією із найбільш поширених слідчих (розшукових) дій та, водночас, є необхідною та обов'язковою у кожному кримінальному провадженні, оскільки є єдиним засобом формування джерела доказів – показання [223, с. 62].

В окремих випадках, з огляду на можливість проведення слідчих (розшукових) дій за клопотанням окремих учасників кримінального провадження, особливу увагу законодавець звертає на можливість на проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України) [121]. Прийняттю рішення про проведення допиту у такому форматі передують ініціатива сторін кримінального провадження, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Їх волевиявлення, відображене у клопотанні, спонукає слідчого суддю до з'ясування достатності підстав для прийняття процесуального рішення – винесення ухвали про проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Як вказують окремі науковці, у цій нормі чітко визначено лише два винятки, які є підставою для звернення сторони кримінального провадження до слідчого судді із клопотанням про проведення допиту: існування небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого та його тяжка хвороба. Вжите в ч. 1 ст. 225 КПК України формулювання «інші обставини» свідчить про невичерпність таких обставин, наголошуючи на існуванні вірогідності унеможливити допит потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність його показань [226, с. 131-132; 223, с. 57; 225, с. 114].

У науковій літературі Т.В. Лукашкіна висловила слушну точку зору, що самостійне збирання доказів стороною захисту здійснюється також шляхом звернення зі клопотанням до слідчого судді про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні [140, с. 23]. У контексті висловленої позиції спірною вважаємо позицію О.В. Малахової, яка зазначає, що

суб'єктом збирання доказів при проведенні такого допиту буде не сторона захисту, а слідчий суддя [148, с. 46], оскільки відповідно до ч. 1 ст. 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК [121]. Отже, слідчого суддю жодним чином не слід вважати суб'єктом збирання доказів, у тому числі під час проведення слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. 225 КПК України.

Поділяємо точку С.І. Смик щодо необхідності законодавчого врегулювання визначення процесуальної форми клопотання слідчого, прокурора, оскільки саме у цьому процесуальному документі виражається не остаточне обов'язкове для всіх рішення, а тільки позиція зазначених суб'єктів щодо вирішення конкретного питання, виходячи з обставин кримінального провадження. Ґрунтується вона на основі внутрішнього переконання слідчого, прокурора, які досліджують відповідні докази у кримінальному провадженні, а виражається у формі клопотання, пропозиції слідчого про прийняття такого рішення суддею [223, с. 88].

Розглядаючи клопотання про допит потерпілого в порядку ст. 225 КПК України, слідчий суддя повинен вивчити його зміст і додані до нього матеріали, оцінити обґрунтованість клопотання і визначити, чи наявні обставини, що зумовлюють допит цього учасника кримінального провадження та унеможливають його проведення під час судового засідання. Він також повинен перевірити, чи відповідає клопотання про допит свідка, потерпілого на стадії досудового розслідування в судовому засіданні вимогам, встановленим у КПК. Водночас, доводиться констатувати, що загальні вимоги щодо такого клопотання законодавчо не визначені, на відміну від аналогічних процесуальних документів, які складаються при здійсненні приводу, застосуванні грошового стягнення, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна (ст. ст. 141, 145, 150, 155, 160, 171 КПК України) [121].

На нашу думку, таке клопотання повинно відповідати таким загальним

умовам: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 2) посада, яку обіймає особа, яка ініціює клопотання; 3) виклад обставин, що унеможливають допит свідка, потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, з посиланням на конкретні обставини; 4) перелік свідків, потерпілих, яких особа, що звернулась із клопотанням, вважає за необхідне допитати у порядку ст. 225 КПК України; 5) вид допиту (допит свідка чи потерпілого; одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб). З огляду на це, відповідні зміни слід запропонувати й до редакції ст. 225 КПК України.

Також слід зазначити, що до клопотання про допит свідка, потерпілого на стадії досудового розслідування в судовому засіданні повинен бути доданий витяг з ЄРДР про реєстрацію кримінального провадження. Слідчий, прокурор вправі долучити й копії матеріалів, які підтвердження доводи, наведені у ньому (приміром, довідку лікаря про тяжку хворобу, відомості, що вказують на небезпеку для життя чи здоров'я свідка чи потерпілого, тощо) [17, с. 469].

Науковцями зазначається, що, сторони кримінального провадження вільні у виборі способу підтвердження своїх доводів, висловлених у клопотанні, однак повинні розуміти, що чим більше доказів ними буде надано слідчому судді, тим більшою буде вірогідність задоволення такого клопотання [223, с. 93]. Натомість, у судовій практиці усе ще трапляються випадки, коли слідчі судді відмовляють у задоволенні таких клопотань. Так, слідчий суддя Київського районного суду м. Харкова відмовив у задоволенні клопотання про допит свідка під час досудового розслідування у судовому засіданні, вказавши на те, що до клопотання слідчому слід було додати матеріали, що характеризують свідка [277], хоча КПК України не встановлює перелік обов'язкових документів, які мають бути долучені до клопотання про проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України.

Особливою слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого за погодженням з прокурором

або прокурора, є обшук (ст. 234 КПК України). Якщо ж проведення обшуку ініціює сторона захисту або ж інші учасники кримінального провадження, вони мають звернутись з відповідним клопотанням до слідчого, прокурора, які у свою чергу ініціюють (готують та подають клопотання) розгляд цього питання перед слідчим суддею.

Узагальнення судової практики [265], дозволило виявити найбільш істотні кримінально-процесуальні порушення, які допускаються при розгляді та вирішенні клопотань про проведення обшуку та є актуальними й сьогодні, зокрема щодо: порядку розгляду клопотання; діяльності слідчого судді в разі недотримання слідчим або прокурором вимог щодо змісту клопотання, встановлених ч. 3 ст. 234 КПК України; необґрунтованості клопотань; недотримання слідчими суддями вимог щодо змісту ухвали, встановлених ст. 235 КПК України, а також процедури розгляду клопотань про проведення обшуку, поданих в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України; розгляду клопотань про обшук щодо окремої категорії осіб [243, с. 143].

Як слушно зазначає О.І. Марочкін, мотивування висновку слідчого щодо житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку (п. 5 ч. 3 ст. 234 КПК України), є необхідним з метою довести «зв'язок» об'єкта обшуку із кримінальним провадженням, і тим самим обґрунтувати необхідність проведення такої слідчої (розшукової) дії в конкретному місці. В будь-якому випадку у клопотанні слідчого повинна бути зазначена точна адреса житла, іншого володіння особи або частина житла, де планується проведення обшуку, а також пояснено, чому саме в цьому місці слідчий вважає за потрібне його провести. Також слідчий повинен конкретизувати у клопотанні про надання дозволу на проведення обшуку характерні риси та ознаки речей і документів (належність речі, її найменування або назва, колір та інші зовнішні ознаки, а документів - їх призначення тощо) [150, с. 150, 152].

Проте, слід зазначити, що конкретизація даних про такі речі та документи повинна бути надана за можливості, а в інших випадках – слід вказати родові ознаки таких речей та документів із уточненням їх зв'язку з кримінальним

правопорушенням та значення для кримінального провадження [107, с. 51; 47, с. 118].

Судова практика свідчить, що іноді клопотання про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи не відповідають ч. 3 ст. 234 КПК України. Разом з тим законодавець не визначає, яким чином повинен реагувати слідчий суддя у разі виявлення порушення даної норми. Слід підтримати пропозицію Л.Д. Удалової та О.В. Білоус про доповнення ч. 4 ст. 234 КПК України положенням, що слідчий суддя вправі повернути клопотання про обшук слідчому чи прокурору для усунення недоліків, якщо воно не відповідає вимогам, вказаним у ч. 3 цієї статті [259, с. 131; 145, с. 210]. Крім того, нами поділяється точка зору О.В. Білоус про необхідність розгляду такого клопотання у закритому судовому засіданні з метою недопущення розголошення таємниці досудового розслідування [259, с. 13].

Клопотання про проведення обшуку складається прокурором особисто, або слідчим за погодженням з прокурором. У такому клопотанні законодавець вимагає викладу наступних відомостей, а саме: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 4) підстави для обшуку; 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням; 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК, а

доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих (розшукових) дій. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу (ч. 3 ст. 234 КПК України) [121].

Відмова в погодженні клопотання означає, що прокурор не вбачає фактичних підстав для постановки перед слідчим суддею питання про обмеження конституційного права особи на недоторканність житла чи іншого володіння та недоторканність права власності. Повертаючи слідчому клопотання без погодження, прокурор має право дати йому вказівки щодо збирання додаткових матеріалів в обґрунтування клопотання. У разі виконання цих вказівок і збирання додаткових матеріалів слідчий вправі знову звернутися до прокурора з відповідним клопотанням [173, с. 54-55].

Із законодавчим приписом, щодо долучення до клопотання оригіналів або копій документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання не погоджується О.В. Комарницька. Вчена зазначає, що відомості є вже в ЄРДР, оскільки слідчий суддя не вирішує справу по суті; його доцільно прибрати з п. 5 ст. 234 КПК України також через те, що він не узгоджується з ч. 3 ст. 234 КПК, яка не вимагає від слідчого, прокурора надавати такі докази [107, с. 48]. Вважаємо запропонований підхід недоречним, оскільки його запровадження на законодавчому рівні зобов'яже слідчого суддю самостійно витребувати відповідний витяг, оскільки мова йде про надання дозволу на обмеження окремих прав і свобод людини у цілому, а не лише окремих учасників кримінального провадження, які знайомі з матеріалами кримінального провадження.

Питання забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, а також забезпечення належного процесуального порядку проведення обшуку завжди були актуальними серед науковців та практиків. Особливої актуальності ці питання набули у зв'язку з внесенням змін до чинного КПК України [45, с. 141].

Здійснюючи розгляд клопотання для ухвалення рішення про проведення

обшуку житла чи іншого володіння особи, що обмежує права та свободи відповідних учасників кримінального провадження, слідчий суддя зобов'язаний з'ясувати, чи відповідають вони вимогам, що до них пред'являються ч. 3 ст. 234 КПК України. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України) [121].

В.М. Юрчишин слушно вказує, що при розгляді клопотань та прийнятті рішень про проведення обшуку слідчий суддя розглядає не всі матеріали, зібрані органами досудового розслідування, а лише окрему їх частину, яка безпосередньо стосується слідчої (розшукової) дії, бо суддя не вирішує кримінальне провадження по суті, а обмежується лише наданням дозволу (санкції) на проведення окремої слідчої дії [307, с. 325].

Саме слідчий або прокурор під час судового розгляду клопотання мають довести, що: було вчинено кримінальне правопорушення; відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування; відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи; за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. В правових інформаційних джерелах констатується, що обов'язок органу досудового розслідування додатково обґрунтовувати свої клопотання про проведення обшуку передбачений у КПК, є корисним та дозволяє на практиці уникнути випадків необґрунтованого проведення обшуків, що є необхідною умовою реалізації принципу законності [203].

У протилежному випадку, слідчий суддя зобов'язаний відмовити у задоволенні відповідного клопотання. Водночас, відповідно до ч. 4 ст. 234 КПК України, слідчий, прокурор має право повторно звертатися до слідчого судді з

клопотанням про дозвіл на обшук того самого житла чи іншого володіння особи, лише у тому разі якщо у наступному клопотанні будуть зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею.

Поділяємо точку зору авторів одного з коментарів КПК України про те, що окрім підстав, які вказані у ч. 5 ст. 234 КПК України, до прийняття рішення про відмову у задоволенні клопотання також можуть привести випадки, якщо суперечливими є відомості, викладені у клопотанні слідчого чи прокурора та документах і інших матеріалах, якими обґрунтовуються доводи клопотання; суддею встановлені порушення закону при оформленні процесуальних документів [17, с. 594].

У слідчій практиці неявка слідчого або прокурора фактично трактується, як невиконання цими суб'єктами обов'язку довести обставини, передбачені ч. 5 ст. 234 КПК України. Крім цього, однією із загальних засад кримінального провадження визначено змагальність сторін (ст. 22 КПК України), яка передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій. При цьому суд лише створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків [265].

Як наголошує В.О. Бурлака, важливим положенням, спрямованим на захист прав, свобод та інтересів учасника кримінального провадження, є те, що відповідно до ч. 1 ст. 235 КПК України ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз. Отже, якщо виникає необхідність повторно чи додатково здійснити обшук, слідчий зобов'язаний скласти відповідне клопотання, погодити його з прокурором, та звернутися до слідчого судді з тим, щоб він надав дозвіл на проведення цієї слідчої (розшукової) дії [23, с. 125].

У разі позитивного вирішення клопотання сторони обвинувачення про проведення обшуку, слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора,

слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз. Яка часова тривалість цього «одного разу» нажаль законодавець не визначає [240, с. 114]. Тому у судово-слідчій та адвокатській практиці зустрічаються випадки коли обшук, який проводиться на підставі однієї ухвали слідчого судді щодо одного місця його проведення може тривати не один день. Фактично йде мова про проведення обшуку з відповідними перервами, наприклад на відпочинок учасників обшуку. Таку проблему, як для сторони обвинувачення, так і для сторони захисту, а також тих осіб права та законні інтереси обмежуються у результаті проведення цієї слідчої (розшукової) дії, нажаль законодавець не розглядає у в положеннях кримінального процесуального закону, навіть у загальних положеннях щодо проведення слідчих (розшукових) дій у ст. 223 КПК України.

Важливим є й те, що під час підготовки до проведення обшуку, слідчий, прокурор мають лише припущення щодо наявності певних речей та документів у приміщенні, що обшукується. Така слідча (розшукова) дія завжди проходить в умовах невизначеності та неочевидності. Слідчий суддя, приймаючи рішення про проведення обшуку, повинен враховувати можливість виникнення ситуації, коли під час обшуку стороною обвинувачення може бути виявлено значну кількість комп'ютерної техніки. Обсяг інформації, який зберігається на ній, може явно перевищувати технічну можливість її скопіювати [23, с. 122]. Як наголошує О.Ю. Татаров, з одного боку, вилучення речей призведе до порушення вимог КПК України, а з іншого, нездійснення вилучення – до втрати доказів причетності осіб до протиправної діяльності [247]. Отже, звертаючись із клопотанням про проведення обшуку, слідчий, прокурор повинен враховувати, що вилучення техніки під час його проведення може зумовити зупинку діяльності підприємства, установи чи організації, обмежити, чи взагалі унеможливити їх діяльність, наслідком чого стане явне порушення права особи.

Законодавчо визначено, що ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім

випадків, установлених ч. 3 ст. 233 КПК (ч. 1 ст. 233 КПК України) [121].

Із матеріалів кримінального провадження № 536/1048/16-к за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України, вбачається, що потерпілі надавали згоду на проведення огляду житла та приміщення, якими вони володіють, із метою фіксації обставин вчинення кримінальних правопорушень. Свідок А. підтвердила, що потерпіла Б. та її дочка В. надали дозвіл на проведення огляду їх домоволодіння за результатами чого були складені відповідні протоколи. Наведені обставини не ставлять під сумнів добровільність такої згоди, оскільки були наявні всі процесуальні гарантії, які захищали здатність потерпілих висловлювати свою позицію з означеного питання [29; 30; 269].

КПК також передбачає випадки, за яких прийняття рішення слідчим суддею автоматично призводить до втрати доказом доказової сили. Так, згідно з ч. 3 ст. 233 КПК України (випадки проникнення до житла чи іншого володіння особи до постанови слідчого судді), якщо слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про обшук, установлені внаслідок останнього докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню [121; 89, с. 161].

Варто також зазначити, що визначений законодавчо порядок призначення експертизи в частині подання та розгляду клопотань її ініціаторами містить низку недоліків, які породжують труднощі у правозастосуванні. Окреслимо їх у межах предмету дослідження.

У контексті предмету дослідження особливу увагу доцільно звернути на процесуальну форму подання, розгляду та вирішення клопотань під час призначення та проведення експертизи, оскільки процедуру проведення цієї слідчої (розшукової) дії було змінено [184]. З одного боку, сторона обвинувачення втратила можливість самостійно адмініструвати питання призначення судових експертиз, залучення експерта, а також обирати відповідні експертні установи, а з іншого – законодавцем було досить формально та обмежено вирішено питання розширення повноважень сторони захисту у цій сфері, наприклад, не вирішено питання щодо можливості витребування

стороною захисту об'єктів щодо яких може бути призначено експертизу, якщо вони вилучались та зберігаються під контролем сторони обвинувачення. Створено й певні передумови правової невизначеності у цьому напрямі, зокрема щодо випадків відмови слідчим суддею у задоволенні клопотання про призначення експертизи, якщо обов'язковість її проведення регламентована ч. 2 ст. 242 КПК України. Слідчий суддя, у свою чергу, отримав повноваження, які значно розширюють межі судового контролю на стадії досудового розслідування.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Тобто, слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо: встановлення причин смерті; встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України; визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням [121].

Водночас, примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду. Доцільність залишення у положеннях ст. 242 КПК України цього припису на наш погляд, не доцільне, оскільки будь-яка експертиза і так проводиться виключно на підставі ухвали слідчого судді. У свою чергу, відповідно до положень ст. 509 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді щодо залучення експерта (експертів) для

проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Такими обставинами, зокрема, є: наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання; поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затямарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо). Зазначені обставини, на наш погляд, мають бути обов'язково відображені у відповідному клопотанні сторони обвинувачення, а у подальшому й в мотивувальній частині ухвали слідчого судді.

У клопотанні сторін кримінального провадження, які звернулись з ним про проведення експертизи до слідчого судді, відповідно до ч. 2 ст. 244 КПК України зазначаються: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом. До клопотання також додаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання [121].

Моніторинг слідчої та судової практики призначення та проведення експертиз під час досудового розслідування засвідчив низку типових порушень ініціаторами відповідних клопотань положень ч. 2 ст. 244 КПК України, які зумовлені: не зазначенням обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; відомостей про експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи; виду експертного дослідження, що необхідно провести, та переліку запитань, які

необхідно поставити перед експертом [129, с. 129-130].

З аналізу положень ст. 244 КПК України вбачається, що сторона, яка звертається з клопотанням про залучення експерта, не зобов'язана надавати слідчому судді інформацію про: наявність уже проведених у кримінальному провадженні судових експертиз та тих, які перебувають на виконанні; щодо яких запитань дано експертний висновок, а щодо яких ні, а щодо яких була відмова від давання висновку; про рух кримінального провадження (зокрема, чи продовжувались строки розслідування та з яких підстав; чи застосовано до підозрюваного запобіжний захід або інші заходи забезпечення кримінального провадження, чи продовжувались їх строки тощо).

Крім того, науковцями та практиками вказується на відсутність у ч. 2 ст. 244 КПК України обов'язку для сторони, що звертається з клопотанням, наводити об'єкти, що надаватимуться для дослідження судовому експерту, а тому слідчий суддя не може оцінити їх з точки зору витрачання часу на експертизу, яка не має жодного значення для даного кримінального провадження [169]. Отже, складається ситуація, за якої слідчий суддя не має можливості перевірити під час розгляду клопотання про залучення експерта той факт, чи не спрямоване воно на затягування досудового розслідування шляхом зловживання учасниками кримінального провадження своїми процесуальними правами.

На наш погляд, з метою надання слідчому судді реальних процесуальних можливостей перевірити доцільність та необхідність проведення судової експертизи, про яку клопоче сторона кримінального провадження, частину 2 статті 244 КПК України «Розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи» слід доповнити пунктом 6 у такій редакції:

«2. У клопотанні зазначаються:

б) наявність уже проведених у кримінальному провадженні експертиз та тих, які перебувають на виконанні; щодо яких запитань дано експертний висновок, а щодо яких ні; про рух кримінального провадження (чи продовжувались строки розслідування та з яких підстав; чи застосовано до

підозрюваного запобіжний захід або інші заходи забезпечення кримінального провадження, чи продовжувались їх строки)».

На доцільність внесення відповідних змін до тексту ст. 244 КПК України вказали 78 % опитаних слідчих, 81 % прокурорів, 95 % суддів та 66 % адвокатів (Додаток А).

Науковцями слушно наголошується, що підхід законодавця, коли контроль слідчого судді розповсюджується тільки на перелік питань, заявлений стороною клопотання, можна визнати виправданим за наявності таких умов, як обізнаність слідчого судді з можливостями й організацією призначення окремих видів судових експертиз і обов'язковою участю при розгляді клопотання про залучення експерта протилежної сторони процесу. Водночас, без глибоких спеціальних знань з галузі судової експертизи відповідних видів слідчому судді практично неможливо проконтролювати доречність та правильність постановки перед експертом того чи іншого запитання [169].

На деструктивність, редакції ст. ст. 242, 243 КПК України, з точки зору дотримання конституційного права особи на захист від звинувачення, вказують В. Фаринник, Н. Головка та Є. Олефіренко. Науковці вказують, що зазначені положення КПК України у такому вигляді значно звужують право особи на захист і створює штучні перешкоди у використанні стороною захисту права самостійно збирати докази. Адже слідчі судді, на жаль, досить часто з формальних або взагалі за відсутності будь-яких причин відмовляють у задоволенні клопотань сторони захисту, особливо у «гучних» справах з політичною складовою [287].

Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою. У свою чергу під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання (ч. 3 ст. 244 КПК України) [121].

Зауважимо, що неприбуття ініціатора клопотання у даному випадку не слід вважати порушенням засади змагальності. Водночас, у сторони кримінального провадження можуть виникнути обґрунтовані сумніви щодо запитань, поставлених експерту, які, на її переконання, не дозволять надати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують сумніви щодо наявності в експерта відповідних знань [46, с. 23-24].

На думку 63 % опитаних слідчих, 66 % прокурорів, 80 % суддів та 82 % адвокатів (Додаток А), яку поділяємо й ми, для більшої об'єктивності та повноцінного забезпечення змагальності сторін, не лише сторони кримінального провадження, а й інші його учасники кримінального провадження, інтересів яких стосується проведення експертизи, повинні бути наділені правом обстоювати / спростовувати обґрунтованість поставлених перед експертом запитань, їх повноту, визначати компетентність та неупередженість експерта тощо.

Вважаємо, що поряд з ініціатором клопотання про проведення експертизи, правом брати участь у розгляді такого клопотання слідчим суддею мають бути наділені й інші учасники кримінального провадження, інтересів яких стосується проведення цієї слідчої (розшукової) дії. На наше переконання, реалізації прав, свобод та законних інтересів таких учасників кримінального провадження сприятиме внесення відповідних змін до тексту ч. 3 ст. 244 КПК України «Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта»: «3. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка звернулась із клопотанням, *сторони кримінального провадження, а також інші учасники кримінального провадження, інтересів яких стосується проведення експертизи, повідомляються про місце та час розгляду клопотання*, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання».

Результатом розгляду слідчим суддею клопотання про проведення

експертизи є винесення ухвали про: 1) повернення його особі, яка його подала, у випадках коли слідчий суддя, встановить, що клопотання подано без додержання вимог ч. 2 ст. 244 КПК України; 2) задоволення клопотання та призначення експертизи, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта [121]. Наприклад, слідчий суддя Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області обґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання слідчого про проведення експертизи наркотичних засобів у кримінальному провадженні, у зв'язку із тим, що слідчий подав клопотання про проведення експертизи наркотичних засобів, в якому не викладено обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання та не додав до нього копій матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання [155].

Судовій практиці відомі й випадки, на наш погляд, необґрунтованої відмови у задоволенні клопотань про призначення експертизи. Наприклад, слідчий суддя Херсонського міського суду Херсонської області відмовив у задоволенні клопотання слідчого про проведення експертизи у зв'язку із неявкою без поважної причини сторони кримінального провадження, якою подано клопотання про призначення експертизи, що, на його погляд, свідчило про фактичне непідтримання клопотання та недоведення вказаних обставин, та було оцінене як підстава для відмови в задоволенні клопотання [152]. Проте, ч. 3 ст. 244 КПК України прямо передбачає, що неприбуття особи, яка подала клопотання не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

У свою чергу, законодавець зобов'язує експерта невідкладно заявити клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомити про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб, у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу відповідного судового доручення (ч. 7 ст. 69 КПК України) [121]. Так, 17.09.2018 р. слідчий суддя Суворовського районного суду м. Одеси розглянувши клопотання судового експерта в

кримінальному провадженні за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України задовольнив його клопотання та ухвалив рішення про доповнення резолютивної частини ухвали слідчого судді цього ж суду про призначення автотехнічної експертизи абзацом наступного змісту: «Надати дозвіл на застосування руйнівних методів дослідження, що може спричинити повне або часткове знищення об'єкта або зміну його властивостей при проведенні експертного огляду автомобіля марки «ГАЗ». Приймаючи таке рішення, слідчий суддя керувався необхідністю врахування методики проведення вищезазначеної судової експертизи, що підтверджували матеріали даного кримінального провадження [214].

Незважаючи на відсутність прямої вказівки у ст. 244 КПК України на можливість відмови в задоволенні клопотання про проведення експертизи, саме наявність таких повноважень спонукає зміст цієї норми, де, зокрема, зазначається, що, крім задоволення клопотання, слідчий суддя наділений також повноваженнями: повернути клопотання особі, яка його подала, встановивши, що воно подано без додержання вимог (ч. 2 ст. 244 КПК України); за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання (ч. 2 ст. 244 КПК України) [121; 23, с. 111].

Законодавчо визначено, що до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені експертові особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Водночас, на наш погляд, положення про те, що слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи (ч. 6 ст. 244 КПК України) [121] не зовсім вкладається у процесуальні функції слідчого судді. Адже, фактично слідчий суддя відходить від реалізації завдань пов'язаних із судовим контролем, а набуває за формою статусу активного учасника кримінального провадження, який формує докази на стадії досудового розслідування, а не лише їх оцінює за внутрішнім переконанням.

З метою забезпечення належного проведення експертизи, відповідно до ч. 8 ст. 244 КПК України, при задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі необхідності має право за клопотанням особи вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до положень ст. 245 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово (ч. 3 ст. 245 КПК України). У подальшому, висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений (ч. 9 ст. 244 КПК України) [121].

У контексті досліджуваної проблематики важливим вважаємо звернення до ще одного питання, яке стосується законодавчої неврегульованості питань, пов'язаних із наділенням слідчого, прокурора правом на звернення з клопотанням про призначення позапланової виїзної ревізії (позапланової перевірки), слідчого судді – розглядати й ухвалювати рішення з цього питання; процесуальної форми клопотання про призначення позапланової виїзної ревізії (позапланової перевірки); процедури розгляду слідчим суддею, судом відповідних клопотань.

Так, слідчий суддя Криворізького районного суду Дніпропетровської області С., у кримінальному провадженні, за ознаками ч. 1 ст. 367 КК України, відмовив у задоволенні клопотання слідчого про призначення перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства України, мотивувавши своє рішення тим, що чинний КПК взагалі не містить норм, які регламентують можливість звернення слідчого, прокурора з клопотанням про призначення перевірки. Крім того, КПК України не передбачено порядку розгляду таких клопотань, обсягу доказування, критеріїв, за якими слідчий суддя повинен визначати достатність підстав для надання дозволу на проведення перевірки. Будь-які докази, які отримані внаслідок такої не передбаченої КПК перевірки, є недопустимими [279].

У постанові Верховного Суду від 06.03.2018 р. (справа № 243/6674/17-к, провадження № 51-499км) вказується, що законодавцем чітко визначено роль слідчого судді у системі кримінального судочинства: забезпечити, аби правоохоронні органи під час здійснення наданих їм повноважень не порушували права, свободи і інтереси особи (п. 18 ст. 3 КПК України) [121]. При цьому, слідчий суддя не наділений правом надавати слідчому, прокурору повноваження «призначати ревізії і перевірки», яких вони були позбавлені законом (п. п. 12 п. 5 Розділу XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про прокуратуру», який набрав чинності 15.07.2015), оскільки це суперечить самій суті судового контролю над діями і рішеннями державних органів з метою захисту прав, свобод і інтересів осіб, а також суперечить завданню суду як інституції в демократичному суспільстві [268].

Варто зазначити, що окремі наукові позиції з означених питань були предметом дослідження В. В. Неганова, які ми загалом підтримуємо. Погоджуємось з достатньо аргументованим судженням науковця щодо віднесення позапланової виїзної ревізії (позапланової перевірки) до заходів забезпечення кримінального провадження [163, с. 15].

Підводячи підсумки окреслених нами питань, варто зауважити, що процесуальний порядок подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій має свою специфіку, обумовлену обмеженням прав, свобод та інтересів особи. Висловлені нами пропозиції в частині внесення змін до КПК України спрямовані на оптимізацію процесуального порядку ініціювання та проведення окремих слідчих (розшукових) дій та, водночас, на можливість реалізації прав та законних інтересів учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

3.2. Подання, розгляд та вирішення клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Особливе місце у системі інституту клопотань у кримінальному провадженні посідають негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), до яких законодавець, зокрема, відносить: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд і виїмку кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) [121].

Законодавцем розглядаються НСРД як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК. За загальним правилом, НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ст. 246 КПК України) [121].

Є.Д. Лук'янчиков та Б.Є. Лук'янчиков зазначають, що НСРД являють собою різновид слідчих (розшукових) дій, порядок проведення яких закріплений у процесуальному законі, мають пізнавальну спрямованість, істотно зачіпають права та законні інтереси осіб, в необхідних випадках забезпечуються державним примусом і проводяться приховано від осіб, які не беруть участь у конкретному кримінальному провадженні. За правовою природою вони є кримінально-процесуальними діями, процесуальна форма провадження яких відрізняється від порядку провадження оперативно-розшукових заходів [138,

с. 150-151].

Зважаючи на те, що система НСРД не є безпосереднім предметом нашого дослідження, питання щодо їх застосування проаналізуємо у контексті з'ясування особливостей подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення зазначених процесуальних дій.

Проведення НСРД допускається тільки під час конкретного кримінального провадження [303]. Рішення про проведення НСРД приймає слідчий, прокурор (контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246 та ч. 7 ст. 271 КПК України) та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 2 ст. 272 КПК України)), а більшості випадків, передбачених КПК – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. У свою чергу, слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних НСРД та отримані результати, а прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення НСРД (ст. 246 КПК України) [121].

Безсумнівним є твердження М.А. Погорецького, що важливим та дієвим засобом забезпечення законності проведення НСРД, передбачених ст. ст. 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 271, 274 КПК України, є судовий контроль, який здійснює слідчий суддя, приймаючи рішення про їх проведення (ст. ст. 247, 248, 249, 250 КПК України) [297, с. 272]. Важливо підкреслити, що слідчий суддя надає дозвіл на проведення НСРД, а не приймає сам рішення про її проведення, оскільки процесуальний документ, в якому визначено таке рішення слідчого судді, має назву «Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії» [104, с. 80]. Тобто, мова йде про відповідну процедуру, яка включає подання, розгляд та вирішення клопотань про проведення НСРД.

У контексті предмету дослідження нас цікавить, насамперед, питання змісту клопотань про проведення НСРД, а також процесуального порядку їх заявлення та вирішення.

Насамперед слід зазначити, що у доктрині кримінального процесу існують різні точки зору щодо суті та змісту клопотання про проведення НСРД, як процесуального документа. Зокрема, сумнівною вважаємо точку зору І.В. Басистої, що клопотання про дозвіл на проведення НСРД, є процесуальним рішенням слідчого [12, с. 219-220], адже не містить такої характерної ознаки, як владно-розпорядчий характер. Натомість, у ч. 3 ст. 110 КПК України визначається, що рішення слідчого приймаються у формі постанови. Іще далі в цьому питанні пішли окремі науковці, помилково йменуючи поданням такий процесуальний документ, як клопотання [10, с. 160; 130, с. 136-137].

Не підлягають сумніву чітко визначені законодавцем положення, які містяться у главі 21 КПК України, що ініціюючи питання про надання слідчим суддею дозволу на проведення НСРД, слідчий, прокурор складають клопотання, яке вимагає прийняття слідчим багатоаспектного рішення, оскільки він має враховувати як усвідомлення обставин кримінального правопорушення та цілей його розслідування, так і формування отриманих у перспективі фактичних даних в належну процесуальну форму доказів [302, с. 78].

Зазвичай, як свідчить практика, виконання вимог п. п. 1, 5, 8 ч. 2 ст. 248 КПК України (найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; відомості залежно від виду негласної слідчої (розшукової) дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо) при підготовці відповідного клопотання про проведення НСРД не викликають складнощів у слідчого, прокурора. Водночас, виконання вимог п. 2 (щодо короткого викладу обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання), а особливо п. 9 (щодо обґрунтування можливості отримання під час проведення НСРД доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили) ч. 2 ст. 248 КПК України вимагає у слідчого та відповідно у прокурора такого обґрунтування процесуального

рішення, яке є багатокритеріальним та характеризується необхідністю синтезу логічних, гносеологічних та психологічних аспектів [302, с. 81].

Перед направленням слідчому судді клопотання щодо проведення НСРД, його має бути погоджено з прокурором-процесуальним керівником, який розглядає його за можливості невідкладно з моменту надходження. При цьому предметом контролю прокурора є наявність законних підстав до проведення (юридична обґрунтованість), наявність фактичних підстав (фактична обґрунтованість), додержання процедури отримання дозволу на її проведення [60, с. 130-135]. У разі відмови погоджувати клопотання прокурор складає мотивовану постанову, яка не виключає повторного направлення йому клопотання після усунення недоліків [207, с. 248].

З врахуванням положень ст. 247 КПК України, розгляд клопотань, у межах повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею відповідного апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Водночас, розгляд клопотань про надання дозволу на проведення НСРД щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів, може здійснюватися слідчим суддею відповідного апеляційного суду поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування. У такому разі слідчий, прокурор звертаються з клопотаннями про надання дозволу на проведення НСРД до слідчого судді апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування (ч. 2 ст. 247 КПК України) [121].

Причинами відмов судом у задоволенні клопотань доволі часто є: невідповідність клопотання вимогам, передбаченим КПК та іншим вимогам (обґрунтованість, вмотивованість, логічність, лаконічність й зрозумілість, грамотність і культура оформлення) [178]; відсутність у матеріалах провадження об'єктивних підстав для проведення НСРД; відсутність відповідної інформації від оперативних підрозділів [160, с. 85]; недоведеність слідчим у клопотаннях

неможливості отримання доказів без проведення зазначених дій; внесення клопотань слідчими, чиї повноваження не підтверджуються матеріалами кримінальних проваджень; неналежне оформлення прокурором погодження клопотання [52, с. 18] тощо.

Як видається, такі порушення мають радше технічний характер, а окремі з них залишились у минулому через відсутність у слідчих, прокурорів досвіду у застосуванні оновленого кримінально-процесуального законодавства. Натомість, на нашу думку, більшу увагу слід приділити питанням дотримання процедури звернення з клопотанням про проведення окремих НСРД, його розгляду та вирішення по суті, адже відповідні проблеми у практичному застосуванні окремих норм КПК України лежать саме у законодавчій площині.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 248 КПК України, у клопотанні про проведення НСРД обов'язково зазначаються: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД; обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; вид НСРД та обґрунтування строку її проведення; обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; обґрунтування можливості отримання під час проведення НСРД доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили. До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання [121]. Це дозволяє слідчому судді пересвідчитися у наявності відповідної правової підстави для його розгляду у судовому засіданні. Невиконання слідчим, прокурором вказаної вимоги унеможливорює судовий розгляд клопотання про

дозвіл на проведення НСРД [191, с. 123].

Законодавець у ч. 2 ст. 248 КПК України обмежується вказівкою, що до клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення НСРД додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого воно подається. Поділяємо позицію науковців про доповнення даної норми положенням, що до цього клопотання мають додаватися матеріали кримінального провадження, що підтверджують необхідність проведення НСРД [262, с. 104; 142, с. 219]. Зазначені приписи регулюються лише на відомчому рівні у п. 2.2. Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», яка затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5 [192].

Певною мірою мають рацію В.І. Галаган та І.Ю. Саліхова, що найбільшою мірою сприяє встановленню, відтворенню або безпосередній фіксації злочинної діяльності аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем, спостереження за особою, річчю або місцем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контроль за вчиненням злочину. Проведення цих та інших необхідних НСРД дає змогу органу досудового розслідування визначити, зафіксувати й довести спосіб вчинення злочину, місце його вчинення та час, що в сукупності утворює подію кримінального правопорушення [62, с. 170].

Зокрема, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому ст. ст. 246, 248 та 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання. У ч. 4 ст. 258 КПК України визначається, що різновидами втручання в приватне спілкування є: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з

електронних інформаційних систем, при цьому, навіть слідчий суддя не може надати дозвіл на втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим або виправданим [121].

Необхідною вимогою до клопотання про проведення НСРД є передбачення у ньому відомостей залежно від індивідуальних особливостей тієї чи іншої НСРД. З цього приводу науковці вказують на врахування та деталізацію таких відомостей при зверненні до слідчого судді з відповідним клопотанням про проведення НСРД:

- аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України) перевіряється місцевість (приміщення), в якому проводитиметься «негласна дія» та належність до неї особи, яка підлягає контролю; встановлюються анкетні дані особи, відносно якої планується провести НСРД і спрогнозувати реальну необхідність проведення НСРД стосовно цієї особи;

- накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмка (ст. 261-262 КПК України) встановлюються відомості про адресатів, місцевість з якої та в яку пересилається кореспонденція, вид кореспонденції, установа, до якої пересилається кореспонденція, її керівник, на якого покладається обов'язок здійснювати відповідний контроль і протягом доби повідомляти про це слідчого [126, с. 189-188; 145, с. 219];

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) встановлюється наявність абонентського номера, IMEI, аккаунта, IP-адреси, електронної адреси, провайдера надання послуг, соціальної мережі, відомості месенджера тощо, що підлягає контролю; спосіб отримання інформації, що передається з допомогою транспортних телекомунікаційних мереж;

- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) ознаки системи, а саме локальної мережі, смартфона, персонального комп'ютера (портативного, стаціонарного, планшетного); спосіб доступу до інформації, що міститься в електронній інформаційній системі [295, с. 149-150].

Отже, погоджуємось, що при вирішенні питання щодо повноти даних, наведених у клопотанні слідчого, прокурора про дозвіл на проведення НСРД слід враховувати специфіку конкретної дії та ту обставину, що у певних випадках неможливо вказати всі відомості, передбачені ч. 2 ст. 248 КПК України [105]. Так, на момент звернення з клопотанням не завжди може бути відома конкретна інформація про особу (прізвище, ім'я, по-батькові), стосовно якої слідчий, прокурор планує провести НСРД, в тому числі відомості про особу, яка користується кінцевим обладнанням телекомунікацій, а також інші дані. У такому разі слідчий (прокурор) у своєму клопотанні повинен обґрунтувати причини ненадання відомостей, а слідчий суддя - переконатися, що вони є об'єктивними. Викладене, зокрема, зумовлено тим, що необхідність проведення НСРД може виникати до встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за наявності обмежених даних та відсутності конкретних відомостей про таку особу [24, с. 31].

Відповідно до ст. 267 КПК України, сторона обвинувачення зобов'язана також звернутись з відповідним клопотанням до слідчого судді у порядку, визначеному ст. ст. 246, 248 та 249 КПК України для отримання дозволу на обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою: виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; виявлення осіб, які розшукуються; встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи [121].

Виняток щодо визначеної законом процедури отримання дозволу на проведення НСРД становлять приписи ст. 615 КПК України [187], яка передбачає, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення АТО, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень,

передбачених ст. ст. 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК України, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377-379, 437-444 КК України, ці повноваження виконує відповідний прокурор [121].

У таких випадках відповідний прокурор уповноважений розглядати клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 163, 164 КПК України), надавати дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ст. ст. 234, 235 КПК України), розглядати клопотання про надання дозволу на проведення НСРД (ст. ст. 247, 248 КПК України), якщо слідчий суддя не може виконувати у встановлені законом строки свої повноваження. Порядок виконання прокурором зазначених повноважень регламентовано п. 3.4. Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення АТО осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО, яка затверджена наказом МВС, ГПУ, СБУ № 872/88/537 від 26.08.2014 р. [86].

Варто вказати на відсутність у КПК України положення, відповідно до якого клопотання про дозвіл на проведення НСРД необхідно розглядати у режимі, який би забезпечив збереження в таємниці факт та результати його розгляду, тобто в закритому судовому засіданні. На таку необхідність слушно, на наш погляд, вказують Л. Д. Удалова та О.В. Білоус, відсилаючи до положення ч. 1 ст. 246 КПК України, де зазначається, що відомості про факт проведення НСРД не підлягають розголошенню [259, с. 155].

Під час судового розгляду клопотання про проведення НСРД слідчий або прокурор повинен довести наявність фактичних підстав для цього, а саме, що: вчинено злочин відповідної тяжкості; під час їх проведення можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили [121]. Також на слідчого, прокурора, покладається обов'язок

довести, що неможливо отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб, ніж як у результаті цих дій [53, с. 23]. Як суб'єкти судово-контрольного провадження, вони можуть надавати пояснення з приводу поданих матеріалів чи клопотання [118, с. 12].

Підставами постановлення слідчим суддею ухвали про дозвіл на проведення НСРД є розглянуті у відповідному судовому засіданні доводи прокурора, слідчого про те, що вчинений злочин відповідної тяжкості, а також про те, що під час проведення НСРД можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

В окремих випадках, щодо проведення НСРД, законодавець визначає також й особливі підстави та умови подання клопотань, наявність яких у свою чергу складає предмет судового розгляду такого клопотання. Приміром, для отримання дозволу на проведення моніторингу банківських рахунків, прокурор під час судового розгляду має довести наявність обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або необхідно здійснити розшук чи ідентифікацію майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ. При цьому слідчий суддя в ухвалі щодо надання дозволу на моніторинг банківських рахунків зобов'язаний повідомити керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 269-1 КПК України) [118].

У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати (ч. 3 ст. 274 КПК України) [118].

З метою забезпечення ефективності та оперативності досудового розслідування, належного збирання доказів у кримінальному провадженні у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та

запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. ст. 201 та 209 КПК України), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України, НСРД може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді (якщо конкретна НСРД проводиться виключно за рішенням слідчого судді), за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої НСРД звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді (ч. 1 ст. 250 КПК України) [118]. Таке клопотання має відповідати вимогам ст. 248 КПК. На наш погляд, у ньому має обов'язково зазначені обставини, передбаченні кримінальним процесуальним законом, а також особливості самого кримінального провадження, які обґрунтовують проведення НСРД до прийняття відповідного рішення слідчим суддею. Якщо ж слідчий суддя за результатами розгляду такого клопотання постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення НСРД, виконання будь-яких дій з проведення НСРД повинно бути негайно припинено, а отримана інформація знищується у порядку, визначеному ст. 255 КПК України, тобто під контролем прокурора [118].

За змістом ч. 3 ст. 248 КПК України слідчий суддя повинен постановити ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення НСРД (ч. 3 ст. 248 КПК України). Таку ухвалу слідчий суддя зобов'язаний постановити і в тому випадку, якщо клопотання про надання дозволу на проведення такої НСРД не відповідає встановленим вимогам [296, с. 137].

Слід зазначити, що постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення НСРД не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу (ч. 5 ст. 248 КПК України). Водночас, положення ч. 5 ст. 248 КПК України не передбачають обов'язку для слідчого, прокурора, який повторно звернувся з клопотанням, враховувати попередні зауваження слідчого судді, які слугували підставою для відмови у задоволенні попереднього клопотання про проведення НСРД.

Як свідчить слідча та судова практика, досить часто ініціатори клопотання, ігноруючи рішення слідчого судді про відмову у задоволенні клопотання,

неодноразово звертаються з аналогічним клопотанням, не усунувши недоліки, які були причиною відмови. Тому, право повторного звернення з тим самим клопотанням про дозвіл на проведення НСРД призводить до зловживань з боку слідчих [200]. Так, слідчим суддею Апеляційного суду Харківської області від 18.02.2016 р. було повторно відмовлено слідчому у встановленні місцезнаходження радіоелектронного засобу шляхом установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), оскільки й при повторному зверненні з відповідним клопотанням, у ньому не були зазначені ідентифікаційні ознаки, які б дозволяли унікально ідентифікувати абонента спостереження [274].

На нашу думку, з метою підвищення якості проведення НСРД у разі попередньої відмови слідчого судді у ч. 5 ст. 248 КПК України слід передбачити обов'язок слідчого, прокурора при повторному зверненні з клопотанням про надання дозволу на проведення відповідної НСРД зазначати нові обставини, які до цього не розглядалися слідчим суддею. Таку ж позицію висловили 62 % опитаних слідчих, 73 % прокурорів, 98 % суддів та 81 % адвокатів (Додаток А).

Враховуючи викладене, частину 5 статті 248 КПК України «Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії», варто подати у такій редакції: «5. Постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню *слідчим, прокурором* з новим клопотанням про надання такого дозволу, *в якому мають бути зазначені нові обставини, що попередньо не розглядалися слідчим суддею*».

Обов'язковим елементом ухвали слідчого судді є зазначення строку дії ухвали. Якщо ж слідчий, прокурор вважає, що проведення НСРД слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК України, зазначивши при цьому додаткові відомості, які дають підстави для продовження НСРД.

В окремих випадках, з метою посилення обґрунтованості та

вмотивованості прийняття процесуальних рішень про надання дозволу на проведення НСРД, законодавець прямо передбачає додаткові інформаційні елементи, які мають обов'язково знайти своє відображення у клопотаннях сторони обвинувачення, а у подальшому – й у відповідній ухвалі слідчого судді.

Зі змісту ч. 2 ст. 263 КПК України вбачається, що в ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж повинно містити ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування [121]. Також ч. 3 ст. 264 КПК України передбачається, що в ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування шляхом зняття інформації з електронних інформаційних систем додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування (ч. 3 ст. 264 КПК України). Логічно припустити, що аналогічні вимоги пред'являються й до відповідних клопотань слідчого, прокурора, з якими вони звертаються до слідчого судді.

Контраверсійною вважаємо точку зору В.А. Колесник, що якщо обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), проводять для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи в публічно недоступних місцях, житлі чи іншому її володінні, то отримання окремої ухвали слідчого судді з дозволом на проведення аудіо-, відеоконтролю особи як окремої НСРД не потрібне, оскільки встановлення таких спеціальних технічних засобів прямо передбачене метою даної НСРД [103, с. 77-78].

Погоджуємось, що слідчий зобов'язаний скласти окремі клопотання, узгодженні з прокурором, про надання слідчим суддею дозволу на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи та про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю особи в середині цих місць [31]. Цілком

логічно, що наявність таких клопотань потребуватиме ухвалення слідчим суддею відповідних самостійних рішень про проведення НСРД.

У контексті реалізації окремих положень інституту клопотань під час проведення НСРД, особливу увагу законодавець звертає на можливість використання результатів НСРД в інших цілях або передання інформації (ст. 257 КПК України) [121]. Зокрема, якщо в результаті проведення НСРД виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Для позитивного прийняття рішення слідчим суддею з цього питання прокурор зобов'язаний довести законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Таким чином, дослідивши правові та організаційні особливості подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення НСРД, можна зробити окремі висновки: однією з передумов прийняття рішення про НСРД є обґрунтованість та вмотивованість відповідного клопотання слідчого, прокурора із достатньою деталізацією необхідних обставин та фактів у ньому в залежності від виду НСРД, а також матеріали кримінального провадження, що підтверджують необхідність її проведення; законодавчого врегулювання потребує передбачення обов'язку слідчого, прокурора при повторному зверненні з клопотанням про надання дозволу на проведення відповідної НСРД зазначати нові обставини, які до цього не розглядалися слідчим суддею.

3.3. Інші види клопотань, які розглядаються та вирішуються на стадії досудового розслідування

Як наголошувалось вище, прийняття у 2012 р. КПК України ознаменувало собою низку змін, пов'язаних як із процесуальним порядком ініціювання

вчинення окремих процесуальних дій, прийняття рішень під час досудового розслідування, так і тих із них, які включають у себе процедуру подання та розгляду клопотання. Зупинимось на науковому аналізі особливостей розгляду та вирішення таких клопотань, охарактеризуємо зміст діяльності уповноважених посадових осіб – слідчого, прокурора, слідчого судді у досудовому кримінальному процесі з огляду на оновлене кримінальне процесуальне законодавство України та практику його застосування.

Нерідкими на практиці є ситуації, коли потерпілі чи свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від вчинення процесуальних дій, змінюють свої попередні свідчення, надають неповні чи недостатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування в ході кримінального провадження до них, членів їхніх сімей, близьких родичів насильства чи інших форм протиправного впливу з боку зацікавлених осіб (безпосередньо злочинців, їх співучасників, членів відповідних організованих злочинних груп тощо) [170, с. 87].

Основним нормативно-правовим актом України у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р, який містить лише загальні положення щодо процедури застосування заходів безпеки, вказуючи, зокрема, що таке рішення приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у ст. 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів [190].

Рішення про застосування заходів безпеки може бути прийнято слідчим суддею у випадках, передбачених статтею 206 КПК України [190]. Водночас, у п. 3 ч. 6 ст. 206 КПК України лише вказується на обов'язок слідчого судді зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та вжити

необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством [121]. Положення, які стосуються застосування заходів безпеки під час досудового кримінального процесу, а отже – заявлення та вирішення відповідних звернень про це, передбачено також в нормах, які містяться в Главах 1, 2, 3, 18, 19, 20, 21, 24, 35 КПК України).

Варто однак визнати, що подальша процедура індивідуалізації рішення про обрання конкретних заходів захисту Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» цілком слушно не регламентована. Передбачається лише, що орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю усунення існуючої загрози (ч. 3 ст. 22) [190].

Як свідчить системний аналіз положень КПК України, окрім заходів забезпечення безпеки, визначених ст. 7 Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (особиста охорона, охорона житла і майна; видавання спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження та ін.) до учасників кримінального провадження можуть бути застосовані: допит слідчим суддею під час досудового розслідування, у т. ч. дистанційно (ч. 1 ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК України); впізнання поза візуальним і аудіоспостереженням особи, яку пред'являють для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України); допит / впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України); відсторонення від посади службової особи, яка в силу службового становища може чинити тиск на особу, взяту під захист (ст. 154 КПК України); запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту або тримання під вартою (ст. 176, п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України); покладення слідчим суддею певних обов'язків на особу при обранні їй запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою (ч. ч. 5, 6 ст. 194 КПК України); аудіо- і відеоконтроль особи, місця, спостереження за особою або місцем, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, заняття інформації з

транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння особи, установлення місця перебування радіоелектронного засобу тощо (ст. ст. 258, 267–270 КПК України) [121].

Крім того, до таких заходів можуть бути віднесені: ненадання доступу до матеріалів кримінального провадження щодо застосування заходів безпеки або видалення таких відомостей з матеріалів кримінального провадження (ч. 1 ст. 221 та ч. 5 с. 290 КПК України); виділення матеріалів кримінального провадження щодо однієї із осіб, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення й погодилась на угоду (ч. 8 ст. 469, ч. 3 ст. 217 КПК України). Приміром, за наявності загрози безпеці особи, яка уклала угоду, слідчий або прокурор у межах своєї компетенції до прийняття рішення про виділення в окреме провадження вживає передбачених законом заходів безпеки щодо особи, котра уклала угоду про визнання винуватості [164, с. 141]. Таке рішення може бути прийняте як за рішенням прокурора, так і з ініціативи інших учасників досудового кримінального провадження у разі загрози безпеці учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родич. Прокурор виносить постанову про застосування заходів безпеки, в якій викладає причини прийняття рішення про збереження в таємниці цих даних, вказує псевдонім особи, котра уклала угоду про визнання винуватості, і, за необхідності, наводить зразок її підпису, що буде надалі використовуватися [16, с. 332–333].

Загалом, не ставлячи собі за мету з'ясувати усі заходи безпеки, які можуть бути застосовані до учасників кримінального провадження, зацентруємо увагу на формі звернення у разі виникнення загрози життю, здоров'ю відповідного ініціатора, членам їхніх сімей, близьких родичів. Так, у ст. 5 згаданого Закону зазначається, що особи, взяті під захист, мають право подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування [190]. Водночас, КПК України не містить загальнозживаного терміну щодо означення такого офіційного звернення учасника кримінального провадження, наслідком чого є відсутність єдино встановленої форми вирішення питань про застосування заходів безпеки –

уповноважені особи «реагують» як на клопотання, так і на заяви та повідомлення.

Отже, доходимо висновку про відсутність єдності у використанні термінології щодо назви письмового документа, з яким повинен звертатись його ініціатор у разі загрози безпеці. На наше переконання, у КПК України слід відобразити, що у разі виникнення загрози безпеці учасника кримінального провадження, членам його сім'ї, близьким родичам, таким документом є саме клопотання, яке підлягає розгляду уповноваженими особами у визначеному Законом порядку. Наслідком заявлення клопотання буде вжиття відповідних заходів безпеки, або винесення уповноваженою особою постанови, ухвали про відмову у задоволенні клопотання. Варто також уточнити, що у разі звернення учасника кримінального провадження про застосування заходів безпеки під час здійснення процесуальної дії, складання окремого клопотання не потрібне. Таке звернення ініціатора повинно бути занесене до протоколу процесуальної дії.

Як видається, заходи забезпечення безпеки, які застосовуються до учасників кримінального процесу за своєю природою є заходом забезпечення кримінального провадження, адже являють собою комплекс передбачених законом заходів, які застосовуються за наявності певних підстав та у встановленому порядку, з метою запобігання або подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження [248, с. 113].

Отже, з урахуванням викладеного, КПК України слід доповнити *статтею 132-1 «Загальні правила застосування заходів забезпечення безпеки»* такого змісту: *«У разі виникнення загрози безпеці учасника кримінального провадження, членам його сім'ї, близьким родичам, він має право звернутись з клопотанням до уповноваженої особи, яке підлягає розгляду у визначеному Законом порядку. У разі відмови у задоволенні клопотання слідчий, прокурор виносять відповідну постанову, а слідчий суддя, суд – ухвалу».*

Варто звернути увагу на наявність у доктрині й інших точок зору щодо наділення учасників досудового кримінального провадження правом на

заявлення клопотань Так, зважаючи на те, що ст. 20 КПК України відносить підозрюваного, до осіб-учасників досудового кримінального провадження, наділених правом на захист, то такий свідок, який фактично розцінюється в якості підозрюваного, позбавлений права на захист. За таких обставин, він не наділений жодними правами щодо відстоювання своєї позиції (право на збір доказів (ст. 93 КПК України), подачі клопотань про здійснення процесуальних дій стороною обвинувачення (ст. 220 КПК України), на оскарження дій слідчого (ст. 303 КПК України)), як, власне, й адвокат, який може представляти його інтереси. Натомість, ст. 66 КПК України наділяє свідка виключно обов'язками. Відповідні права у нього з'являються лише з набуттям статусу підозрюваного, тобто після вручення повідомлення про підозру.

Отже, виникає така ситуація, за якої сторона обвинувачення здійснює розслідування щодо свідка (свідків) без жодної його процесуальної можливості висловити свої контраргументи, що в окремих випадках слід розцінювати, як прояв порушення засади змагальності сторін (ст. 22 КПК України) під час досудового розслідування. Один із варіантів вирішення такої ситуації О. Расторгуєв вбачає у введенні такого окремого поняття, як «спеціальний свідок», та наділення його так званими «активними» процесуальними правами, а саме: правом подачі клопотання про визнання останнього підозрюваним; правом заявляти клопотання про залучення експерта, спеціаліста, про долучення доказів, оскарження слідчих (розшукових) дій тощо. В таких випадках, на думку науковця, особа, відносно якої застосовуються процесуальні дії, логічний зміст яких направлений на подальше переведення особи із процесуального статусу свідка у статус підозрюваного, матиме необхідні «активні» процесуальні права для реалізації права на захист [202].

На наше переконання, введення у кримінальний процес такого суб'єкта, як спеціальний свідок та законодавче закріплення його відповідних прав, тільки ускладнить досудовий кримінальний процес, спричинить труднощі у розумінні учасниками кримінального процесу положень КПК України. Вважаємо, що засобів впливу на слідчого, який зловживає наданими йому повноваженнями, на

сьогодні достатньо – судовий та відомчий контроль, прокурорський нагляд. Тому шляхи вирішення таких проблем варто шукати, насамперед, не у законодавчому полі, а у механізмі реалізації приписів КПК України учасниками кримінального провадження.

Надійний захист учасниками процесу своїх прав і законних інтересів неможливий без знання матеріалів кримінального провадження, це один з дієвих способів перевірки повноти, всебічності й об'єктивності розслідування [117, с. 108]. Окремої уваги потребує процедура розв'язання клопотань заявлених при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження.

Важливим та водночас необхідним аспектом у механізмі забезпечення прав учасників кримінального провадження є визначена КПК процесуальна можливість осіб заявляти клопотання, і, відповідно, обов'язок посадової особи вирішити це клопотання. Аналіз положень КПК України, які регламентують відповідні повноваження слідчого, прокурора, а також ст. ст. 220, 290 КПК України спонукає до висновку, що законодавчо таке право сторонам кримінального провадження, потерпілому, не визначено.

У зв'язку з викладеним, вважаємо, що наділення сторін та потерпілого правом на заявлення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, сприятиме усуненню недоліків розслідування та реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Водночас, надмірне розширення таких прав (приміром, про закриття кримінального провадження в цілому, або у його частині, притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, зміну кваліфікації кримінального правопорушення, про зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження, тощо) вважаємо недоцільним, таким, що може спричинити свідоме затягування досудового розслідування. Такі клопотання, заявлені під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, повинні вирішуватись за правилами ч. 2 ст. 220 КПК України.

Якщо на думку учасників процесу є обставини, що мають значення для провадження, то клопотання про їх з'ясування будуть предметом розгляду вже в

ході судового засідання. Таким чином, законодавець відмовився від того, щоб учасники кримінального провадження мали реальну можливість контролювати повноту, всебічність і неупередженість розслідування шляхом заявлення клопотань про доповнення досудового розслідування. У зв'язку з цим науковцями ставиться питання: який сенс ознайомлення з матеріалами розслідування, якщо ні сторона захисту, ні потерпілий не може клопотати про доповнення досудового слідства, витребування документів тощо. З таким же успіхом сторони могли б ознайомлюватись з матеріалами кримінального провадження у суді [179, с. 89].

Отже, у разі, якщо від сторін кримінального провадження та потерпілого при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження надійшло клопотання, то у КПК України слід передбачити обов'язок слідчого надіслати копію клопотання прокурору, який повинен його вивчити та визначитися чи є необхідність проведення відповідних слідчих розшукових (розшукових) дій та НСРД. Якщо прокурор погодиться з доводами вказаних осіб та визначить необхідність проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, він повинен доручити слідчому їх проведення, керуючись п. 4 ч. 1 ст. 36 КПК України. У такому разі слідчий та прокурор нестимуть персональну відповідальність за дачу вказівки, та вирішення клопотання по суті.

На наше переконання та на думку більшості опитаних нами 52 % опитаних слідчих, 81 % прокурорів, 66 % суддів та 63 % адвокатів (Додаток А), відповідне положення повинно бути відображене у пункті 6-1 статті 40 КПК України «Слідчий органу досудового розслідування»: *«6-1) у разі, якщо сторони кримінального провадження при ознайомленні з його матеріалами звернулись із клопотанням про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, слідчий зобов'язаний надіслати копію клопотання прокурору, який з'ясовує доцільність та межі його задоволення, про що надає вказівки слідчому»*.

За клопотанням сторони захисту слідчий, прокурор зобов'язаний надати матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у

кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається (ч. 1 ст. 221 КПК України) [121]. Вважаємо слушною точку зору О.В. Малахової, що у разі задоволення клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, матеріали мають надаватися для ознайомлення одразу за зверненням особи, яка заявила відповідне клопотання [148, с. 46].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. Так, за змістом п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, підставою для закриття кримінального провадження, пов'язаного з домашнім насильством, не може бути відмова потерпілого, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [188]. Отже, у разі звернення потерпілого, його представника з відповідним клопотанням у порядку ст. 284 КПК України до слідчого, прокурора, цілком логічно, що останні зобов'язані відмовити у його задоволенні.

Однак положення ст. 284 КПК України не містять прямої вказівки на це, визначаючи, зокрема, випадки закриття слідчим, прокурором кримінального провадження. Не зважаючи на те, що відповідне клопотання має бути вирішене у загальному порядку відповідно до ст. 220 КПК України, як видається, такий обов'язок слідчого, прокурора має бути відображений у диспозиції спеціальної ст. 284 КПК України. На необхідності наділення слідчого, прокурора такими повноваженнями вказали 68 % опитаних слідчих, 72 % прокурорів, 81 % суддів та 85 % адвокатів (Додаток А).

Враховуючи викладене, частину 1 статті 284 КПК України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи» слід доповнити положенням, що: *«...у разі відсутності підстав для закриття*

кримінального провадження, слідчий, прокурор відмовляють у задоволенні клопотання».

Як слушно зазначає І.В. Гловюк, таке формулювання ст. 284 КПК України не дає відповіді на запитання: дія цієї норми поширюється лише на злочин, передбачений ст. 126-1 КК України, чи на інші склади злочинів також, виходячи із визначення поняття «домашнє насильство», що міститься у п. 3 ч. 1 ст. 1 закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»? В останньому випадку воно охоплює можливість кваліфікації й за іншими складами злочинів, але залежно від суб'єкта їх вчинення (в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою) [43]. Викладене свідчить про суперечливість окремих новел КПК України, що спричинятиме труднощі у правозастосуванні та породжуватиме нові дискусії у наукових колах.

Однією із форм закінчення досудового розслідування є звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Так, за статистичними даними у 2018 році до суду направлено лише 4735 таких клопотань, що становить 0,5% від проваджень, по яких завершено досудове розслідування [7].

Поділяємо позицію К.Є. Лисенкової, щодо необхідності відображення у положеннях КПК України порядку дій потерпілого у випадку його незгоди з таким клопотанням, хоча й п. 8 ч. 1 ст. 287 КПК України передбачено, що у клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності зазначаються відомості про ознайомлення з ним потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності [137, с. 98]. Адже часто потерпілі не погоджуються зі звільненням підозрюваного від кримінальної відповідальності у кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 286 КК України на підставі ст. 47 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки) [137, с. 98].

Як слушно зазначає Д.Ю. Кавун, досить непросто зрозуміти логіку законодавця, який вимагає від прокурора перед зверненням до суду з клопотанням про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності в обов'язковому порядку з'ясовувати позицію потерпілого з цього питання (ч. 3 ст. 286 КПК України), а в більш складній ситуації – при закритті кримінального провадження обмежуватися лише наданням потерпілому копії відповідної постанови *post faktum*. Науковцем вказується на обов'язковість врахування позиції потерпілого при прийнятті цього рішення, як такого, що стосується прав, свобод і законних інтересів потерпілого [87, с. 145].

Серед іншого, ст. 293 КПК України на прокурора покладено обов'язок одночасно з переданням клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [121].

Звернення до суду з про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру є виключним повноваженням прокурора. А особливістю подання такого клопотання є те, що воно може бути складено і направлено до суду лише за умови, якщо неповнолітній та його законний представник проти цього не заперечують.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 1 ст. 511 КПК України). Крім загальних вимог, визначених ст. 291 КПК України, у клопотанні зазначається про необхідність застосування до особи примусових заходів медичного характеру, має бути відображена інформація про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та висловлена позиція щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я (ч. 2 ст. 292 КПК

України) [121].

Складанням клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру завершується і кримінальне провадження щодо особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 498 КПК України) [121].

На відміну від клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру, яке складає виключно прокурор, клопотання про застосування таких заходів до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, за відсутності підстав для закриття кримінального провадження може бути складене як прокурором самостійно, так і слідчим із наступним його затвердженням прокурором (ч. 5 ст. 499 КПК України) [121].

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру має відповідати вимогам, наведеним у ст. 291 КПК України, щодо обвинувального акта та містити інформацію про пропонований захід виховного характеру.

Продовження строку досудового розслідування прокурором (ст. 295 КПК України) або слідчим суддею (ст. 297-1 КПК України) можливе тоді, коли останні переконуються, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

Підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд (ч. 3 ст. 295 КПК України) [121]. Крім того, слідчий суддя відмовляє у продовженні строку, якщо досліджені під час вирішення цього питання

обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру у разі його протиправності та необґрунтованості [121].

Законодавчі приписи Глави 35 КПК України, які регламентують процесуальний порядок здійснення кримінального провадження на підставі угоди, з-поміж іншого, пов'язані з процедурою заявлення та вирішення клопотань під час досудового розслідування, не можна визнати усталеними. Зокрема, викликають наукові дискусії питання, пов'язані з дотриманням балансу прав та обов'язків сторін при укладенні та затвердженні угод, гарантіями прав та законних інтересів підозрюваного, потерпілого, юридичних осіб у таких кримінальних провадженнях тощо.

Варто наголосити на важливості подання клопотання про укладення угоди саме у письмовій формі, що необхідно для вирішення низки процесуальних питань. Правильною слід визнати практику письмового оформлення такого клопотання із зазначенням умов, на які погодиться сторона захисту, як ініціатор укладення угоди про визнання винуватості. До прикладу, у багатоепізодному кримінальному провадженні сторона захисту може клопотати про зміну кваліфікації (це обов'язкова умова для укладення угоди про визнання винуватості) та одночасно про укладення угоди про визнання винуватості. Інша справа – укладення угоди про визнання винуватості в очевидному одноепізодному кримінальному провадженні, де складання такого клопотання носитиме формальний характер. В даному випадку поділяємо точку зору, що редакцію ч. 2 ст. 469 КПК в цій частині слід залишити без змін, залишивши на розсуд сторін кримінального провадження порядок оформлення клопотання про ініціювання укладення угоди [257, с. 54].

Також з положень гл. 35 КПК України не вбачається чіткої регламентації дій слідчого при зверненні до нього підозрюваного з клопотанням про укладення

угоди про визнання винуватості. У ч. 2 ст. 469 КПК України вказуються лише її сторони – прокурор та підозрюваний (обвинувачений) [121]. Хоча, зазвичай, саме слідчий є особою, якій адресується інформація про бажання підозрюваного піти на компроміс у кримінальному провадженні. З цього приводу аргументовано вважаємо точку зору, висловлену А.С. Трекке, що законодавча регламентація права звернення підозрюваного з письмовим клопотанням про укладення угоди про визнання винуватості слугуватиме запорукою прийняття обґрунтованого процесуального рішення за результатами розгляду такого клопотання, поданого під час досудового розслідування підозрюваним [257, с. 92].

Звертаючись до угод про примирення під час досудового розслідування, зазначимо, що законодавцем обмежено ініціювання таких угод у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством: угода може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника (ч. 1 ст. 469 КПК України) [121]. Як видається, така ініціатива має бути в обов'язковому порядку відображена у відповідному клопотанні зазначених суб'єктів, яке слугуватиме правовою підставою для винесення слідчим суддею відповідної ухвали. Аналогічну позицію займають 68 % опитаних слідчих, 67 % прокурорів, 86 % суддів та 80 % адвокатів (Додаток А).

З урахуванням висловлених пропозицій, до абзацу 2 частини 1 статті 469 КПК України «Ініціювання та укладення угоди» слід внести редакційні правки: «Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за *клопотанням* потерпілого, його представника або законного представника».

Іще однією новелою КПК України є те, що у разі, якщо у кримінальних провадженнях на підставі угод про примирення дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, під час досудового розслідування за рішенням прокурора, слідчого судді, такий законний представник замінюється іншим (ч. 1 ст. 469 КПК України) [121].

Передувати прийняттю такого рішення зазначеними особами теж може відповідне клопотання потерпілого.

У контексті предмету дослідження зосередимо увагу на процедурі подання, розгляду та вирішення клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування. Так, згідно з вимогами ст. 297-2 КПК України, відповідне клопотання вноситься прокурором до слідчого судді або ж слідчим за погодженням із прокурором з дотриманням вимог, визначених ч. 2 ст. 297-2 КПК України щодо його змісту.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя досить чітко проявляється засада змагальності кримінального процесу, оскільки прокурор та слідчий як сторона обвинувачення повинні доводити, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний або міжнародний розшук. Безпосередньо при розгляді клопотання прокурор, перед слідчим суддею, чітко обґрунтовує необхідність ініціації вказаного виду розслідування, конкретно висвітлює обставини справи та ґрунтується на вимогах чинного законодавства. Зазначає відповідність кожній нормі глави 24-1 зібраних матеріалів та оголошує в кінці логічний висновок про необхідність застосування спецрозслідування. Прокурор також повинен враховувати позицію сторони захисту, яка, напевне, висловить бажання отримати клопотання сторони обвинувачення. У цьому випадку захиснику копію клопотання, тому що відповідне право передбачено ст. 20, ч. 4 ст. 46, п. 14, 15 ст. 42, ст. 221 КПК України [207, с. 383].

І.В. Рогатюк акцентує увагу на тому, що погоджуючи відповідне клопотання слідчий суддя, він повинен пересвідчитись, що в документі дотримані всі необхідні вимоги, передбачені КПК. Йдеться про усі формальні реквізити і, звичайно, сутність справи, фабулу злочину з детальним викладенням обставин його вчинення, кваліфікацію, місце та орган розслідування, обґрунтованість підозри та докази, що її підтверджують, повні дані підозрюваного і підстави оголошення його в розшук, перелік осіб, яких, на думку сторони обвинувачення, необхідно допитати. За потреби до клопотання

додаються документи, які, на думку прокурора, підтверджують обставини, викладені у клопотанні [207, с. 384].

Заслухавши доводи сторін, ознайомившись із наявними матеріалами слідчий суддя: 1) задовольняє клопотання; 2) відмовляє в задоволенні; 3) повертає його прокурору та слідчому, що не забороняє стороні обвинувачення, після усунення недоліків, звернутися з ним до судді повторно у разі наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. У разі відмови в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, досудове розслідування здійснюється далі згідно із загальними правилами.

За даними аналізу змісту ЄРДР, слідчі судді відмовляють у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо сторона обвинувачення не доведе наявності сукупності таких обставин: особа є підозрюваним; кримінальне провадження здійснюється щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 297-1 КПК України; досудове розслідування в кримінальному провадженні не є зупиненим; дотримано правил підсудності розгляду клопотання щодо здійснення спеціального досудового розслідування; наявні достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення; підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; підозрюваний ухилився від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді без поважної причини з метою ухилення від кримінальної відповідальності; підозрюваний перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території або в районі проведення антитерористичної операції; підозрюваний оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Обов'язковою умовою здійснення спеціального досудового розслідування та, водночас, важливим елементом захисту від свавільного обмеження прав та законних інтересів громадянина, є перебування відповідної особи у статусі

підозрюваного у кримінальному провадженні (ст. 297-1 КПК України), а також передбачений ч. 2 ст. 297-4 КПК України обов'язок слідчого судді враховувати наявність достатніх доказів для підозри особи, щодо якої подано клопотання, у вчиненні кримінального правопорушення [121].

Такі положення вітчизняного законодавства у згоджуються з міжнародними стандартами врегулювання правовідносин у зазначені сфері. Так, відповідно до п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причину обвинувачення проти нього [109].

Твердження сторони обвинувачення, що повідомлення про підозру направлялося на відому адресу особи поштою, без доказів вручення особі повідомлення про підозру, недостатньо. Відсутність доказів належного вручення особі повідомлення про підозру є підставою для відмови в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування [90]. Так, Апеляційний суд м. Києва в ухвалі від 13.06.2017 р. у справі №11-сс/796/2543/2017 дійшов висновку, що слідчий суддя відповідно до вимог КПК слушно вказав, що особа не є підозрюваним у кримінальному провадженні, оскільки орган досудового розслідування не виконав вимог, спрямованих на вжиття заходів щодо направлення особі повідомлення про підозру, матеріали клопотання не містять підтвердження такого направлення, а тому ухвала слідчого судді про відмову в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування є законною та обґрунтованою [267].

Підставою для відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування є випадки, коли сторона обвинувачення подає клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування щодо кримінального правопорушення, не зазначеного в ст. 297-1 КПК України, або не надає доказів того, що виділення матеріалів стосовно складів злочину, про які йдеться у зазначеній статті, може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду [121].

Ще однією з підстав для відмови слідчого судді в задоволенні клопотання сторони обвинувачення про здійснення спеціального досудового розслідування є подання відповідного клопотання під час зупинення кримінального провадження (ст. ст. 280 та 282 КПК України) [121]. До прикладу, слідчий суддя Михайлівського районного суду Запорізької області в ухвалі від 24.08.2017 р. зазначив, що клопотання про проведення спеціального досудового розслідування було подано під час зупинення досудового розслідування в кримінальному провадженні, до відновлення якого виконувати будь-які процесуальні дії КПК України забороняє. Вказані обставини слугували підставою для відмови у задоволенні клопотання [272].

У ч. 1 ст. 297-4 КПК України передбачено таку підставу для відмови в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, як недоведення стороною обвинувачення того, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності [121]. Йдеться про ухилення від слідства або суду, під яким слід розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за скоєний злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника [183]. При з'ясуванні, які дії особи мають визнаватись юридично значущим (а не просто фактичним) ухиленням від слідства або суду, треба враховувати, крім усього іншого, процесуальний статус особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Це має бути особа, в установленому порядку визнана підозрюваним або обвинуваченим та зобов'язана з'являтися до правозастосовних органів за викликом, перебувати в межах їх досяжності [183].

Варто вказати на тісний зв'язок досудового провадження, що здійснюється у рамках міжнародного співробітництва з інститутом клопотань. Зокрема, слідчий суддя повинен перевірити: чи складено слідчим, прокурором клопотання (запит) про міжнародну правову допомогу; дотримання форми клопотання (запиту), а саме: чи погоджено його прокурором, якщо воно складене слідчим; чи прокурором не повернуто його слідчому з письмовими вказівками (п. 16,

п. 18 ч. 2 ст. 36 КПК України); матеріали провадження, що свідчать про необхідність та є підставою для надіслання клопотання (запиту); чи вчинено центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги дії, спрямовані на скерування клопотання (запиту) компетентному органу іноземної держави, чи не повернене його слідчому, прокурору [122, с. 79].

З огляду на те, що КПК України не встановлює вичерпного переліку клопотань, які можуть стосуватися всіх питань, що мають значення для забезпечення їх прав та законних інтересів, а також всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин учиненого [167, с. 113], викладене нами не вирішує усього спектру проблем, які виникають під час заявлення, розгляду та вирішення клопотань під час досудового кримінального процесу.

Викладене у підрозділі дало можливість прийти до певних висновків, спрямованих на оптимізацію процедури звернення учасників досудового кримінального провадження з клопотанням, його розгляду та вирішення по суті. До таких, зокрема, слід віднести пропозиції щодо удосконалення окремих положень КПК України щодо: 1) віднесення заходів безпеки учасників кримінального судочинства до заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких має вирішуватись на підставі відповідного клопотання учасника кримінального провадження; 2) наділення сторін та потерпілого правом на заявлення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування; 3) закріплення у ч. 1 ст. 284 КПК України обов'язку слідчого, прокурора у разі відсутності підстав для закриття кримінального провадження виносити постанову про відмову в задоволенні відповідного клопотання; 4) визначення у абз. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України обов'язку відображення ініціативи потерпілого, його представника або законного представника у клопотанні про укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Висновки до розділу 3

1. Визначена у відомих нормативно-правових документах процедура залучення спеціалізованих пересувних лабораторій до огляду місця події є доволі складною, що подекуди негативно позначається на результативності розслідування. Спрощенню такого порядку сприятиме визначення в Інструкції «Про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України для участі в проведенні огляду місця події» права слідчого, який виїхав на місце події, особисто звертатись з відповідним клопотанням до керівництва відповідного підрозділу Експертної служби МВС України про необхідність залучення пересувної спеціалізованої лабораторії.

2. Обстоюється позиція законодавчого визначення загальних вимог щодо клопотання сторони кримінального провадження, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні в порядку ст. 225 КПК України, за аналогією до клопотань, які складаються при проведенні інших слідчих (розшукових) дій.

3. З метою надання слідчому судді реальних процесуальних можливостей перевірити доцільність та необхідність проведення експертизи, про яку клопоче сторона кримінального провадження, обґрунтовано доцільність внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 244 КПК України щодо обов'язкового зазначення у клопотанні: наявності уже проведених у кримінальному провадженні експертиз та тих, які перебувають на виконанні; щодо яких запитань дано експертний висновок, а щодо яких ні; про рух кримінального провадження. Поряд з ініціатором клопотання про проведення експертизи, правом брати участь у його розгляді слідчим суддею мають бути наділені й інші учасники кримінального провадження, інтересів яких стосується проведення цієї слідчої (розшукової) дії. З цього приводу запропоновано внесення відповідних змін до ч. 3 ст. 244 КПК України.

4. З метою підвищення якості проведення НСРД у разі попередньої відмови слідчого судді у ч. 5 ст. 248 КПК України обґрунтовано доцільність передбачення обов'язку слідчого, прокурора при повторному зверненні з

клопотанням про надання дозволу на проведення відповідної НСРД зазначати нові обставини, які до цього не розглядалися слідчим суддею.

5. Наголошено, що за своєю природою заходи забезпечення безпеки, які застосовуються до учасників кримінального процесу, є заходами забезпечення кримінального провадження, загальні правила щодо застосування яких слід визначити у ст. 132-1 КПК України із наданням права звертатись з відповідним клопотанням учаснику кримінального провадження у разі виникнення загрози безпеці, членам його сім'ї, близьким родичам.

6. Наведено аргументи щодо відображення у диспозиції ст. 284 КПК України обов'язку слідчого, прокурора відмовляти у задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження у разі відсутності на те достатніх підстав. На необхідності наділення слідчого, прокурора такими повноваженнями вказали 68 % опитаних слідчих, 72 % прокурорів, 81 % суддів та 85 % адвокатів.

7. Обґрунтовано точку зору щодо визначення у абз. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України обов'язку відображення ініціативи потерпілого, його представника або законного представника у клопотанні про укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено наукові положення, що в комплексі розв'язують наукове завдання щодо подання, розгляду і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування, з урахуванням положень чинного кримінального процесуального законодавства, сучасної правозастосовної практики. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки та пропозиції:

1. Під час вивчення сучасного стану наукових досліджень інституту клопотань у кримінальному провадженні, наголошено на вагомому науковому внеску у розроблення його проблематики на монографічному рівні. Водночас, констатується відсутність у вітчизняній кримінально-процесуальній науці сучасних монографічних робіт з досліджуваного питання під час дії чинного КПК України. Визначено комплекс проблем у питаннях реалізації прав учасників досудового кримінального провадження на заявлення, розгляд та вирішення клопотання: узгодження вимог до змісту клопотання слідчого, прокурора про обрання окремих заходів забезпечення кримінального провадження, зміну запобіжного заходу, проведення НСРД; доцільність участі потерпілого під час розгляду клопотань слідчого, прокурора; недосконалість окремих правових конструкцій, які регламентують порядок продовження строків заходів забезпечення кримінального провадження; з'ясування моменту, з якого особа набуває прав на звернення до суду з відповідним клопотанням та ін.

2. Клопотання у досудовому кримінальному провадженні, як право учасників кримінального провадження, та як складова процедури здійснення окремих процесуальних дій уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, – це визначене КПК України офіційне звернення уповноважених суб'єктів, сторін або інших учасників кримінального провадження до інших уповноважених посадових осіб з проханням про виконання конкретних процесуальних дій, утримання від їх виконання, або про прийняття відповідних рішень, спрямованих на реалізацію їхніх, чи представлених процесуальних прав і законних інтересів.

Значення права на заявлення клопотань у кримінальному провадженні обумовлене тим, що воно сприяє: встановленню фактичних та інших обставин вчинення кримінального правопорушення; забезпеченню належної охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; правильному застосуванню норм кримінального закону і дотримання належної правової процедури; усуненню слідчих і судових помилок.

3. Реалізацію права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування слід пов'язувати з умовами реалізації права на заявлення клопотань під час досудового розслідування, які, на відміну від підстав проведення процесуальної дії, прийняття рішення, супроводжують усю процедуру подання, розгляду та вирішення по суті заявлених клопотань. Загальні умови реалізації права на заявлення клопотань на стадії досудового розслідування являють собою обставини, з настанням яких законодавець пов'язує можливість звернення із клопотанням його ініціатора, розгляду та вирішення його по суті у передбаченому КПК України порядку. До таких умов слід віднести: наявність у особи відповідного процесуального статусу; компетентність органу, до якого звертається ініціатор клопотання; предмет клопотання; процесуальний порядок (форма) звернення, розгляду та вирішення.

4. Порядок подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування та продовження окремих заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування являє собою комплекс дій ініціатора клопотання та його рішень (у випадку звернення слідчого, прокурора), а також повноважень відповідних уповноважених посадових осіб – слідчого, прокурора, слідчого судді, спрямованих на розгляд та вирішення клопотання. Аргументовано внесення змін до КПК України щодо надання слідчому повноважень звертатись до слідчого судді з клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 1 ст. 153 та ч. 2 ст. 40), обов'язкового зазначення у клопотанні про арешт майна причини арешту у разі відсутності документального підтвердження права власності особи на майно (ст. 171), обов'язкової участі слідчого, прокурора під час розгляду клопотання про арешт

майна (ст. 172), застосування особистої поруки за письмовим клопотанням поручителя (поручителів) та за згодою підозрюваного, обвинуваченого (ст. 180); а також до п. 19.5 Регламенту Вищої ради правосуддя в частині визначення оптимального десятиденного строку повернення Радою Генеральному прокурору або його заступнику клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у разі його невідповідності визначеним законом вимогам.

5. Застосуванню будь-якого запобіжного заходу під час досудового розслідування передують процедура звернення з відповідним клопотанням слідчим, прокурором, розгляду та вирішення клопотання по суті слідчим суддею в судовому порядку за участю осіб, визначених КПК України. Особливістю клопотання про зміну запобіжного заходу є те, що воно відрізняється від клопотання про його обрання за суб'єктним складом (його ініціатором поряд зі слідчим, прокурором, є ще й підозрюваний, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник) та за змістом (у ньому обов'язково зазначаються обставини, які: виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу; існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про них слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати).

6. Процесуальний порядок подання, розгляду та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій має свої особливості, обумовлені обмеженням прав, свобод та інтересів особи. Оптимізації процесуального порядку ініціювання та проведення окремих слідчих (розшукових) дій та, водночас, можливості реалізації прав та законних інтересів учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування сприятиме: законодавче визначення загальних вимог щодо клопотання, поданого в порядку ст. 225 КПК України; наділення слідчого, який виїхав на місце події, правом особисто звертатись з відповідним клопотанням до керівництва відповідного підрозділу Експертної служби МВС України про необхідність залучення пересувної спеціалізованої лабораторії; розширення процесуальних можливостей слідчого

судді з перевірки доцільності та необхідності проведення експертизи, про яку клопоче сторона кримінального провадження.

7. Процесуальний порядок проведення НСРД являє собою комплекс процесуальних дій, пов'язаних із поданням, розглядом та вирішенням по суті клопотань про проведення вказаних процесуальних дій. Фактичними підставами проведення НСРД під час досудового розслідування є встановлені в процесі розслідування та відображені у відповідному клопотанні його ініціатора відомості, які можуть бути отримані лише у визначений процесуальним законом спосіб. Правовою підставою проведення НСРД є відповідне рішення уповноваженої особи (ухвала слідчого судді за клопотанням прокурора, або слідчого, погодженого з прокурором; постанова прокурора за клопотанням слідчого). Необхідним є передбачення та деталізація у клопотанні відповідних відомостей залежно від індивідуальних особливостей тієї чи іншої НСРД.

8. Окремі процедури подання, розгляду та вирішення клопотань під час досудового розслідування потребують удосконалення в частині: віднесення заходів безпеки учасників кримінального судочинства до заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких має вирішуватись на підставі відповідного клопотання учасника кримінального провадження; наділення сторін та потерпілого правом на заявлення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування; закріплення у ч. 1 ст. 284 КПК України обов'язку слідчого, прокурора у разі відсутності підстав для закриття кримінального провадження виносити постанову про відмову в задоволенні відповідного клопотання; визначення у абз. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України обов'язку відображення ініціативи потерпілого, його представника або законного представника у клопотанні про укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашева Ф. А., Зинатуллин З. З. Правосудие по уголовным делам: может ли оно быть досудебным? *Российская юстиция*. 2008. № 12. С. 68–71.
2. Агакерімов О. Н. Домашній арешт в системі запобіжних заходів: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.
3. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С., Кримінологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.
4. Алексеев А. Г. Вопросы теории и практики заявления, рассмотрения и разрешения ходатайств в уголовном процессе Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Барнаул, 2005. 224 с.
5. Алексеева Л. Б., Ларин А. М., Савицкий В. М., Строгович М. С. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. М.: Наука, 1979. 319 с.
6. Аналіз змін до кримінального процесуального кодексу України (практичний аспект). URL: <https://barristers.org.ua/.../analiz-zmin-kryminalnogo-protses>. (Дата звернення 15.03.2019).
7. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2016, 2017, 2018 рр. URL: <http://www.scourt.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
8. Анненко О., Зубаков П., Розгляд слідчим, прокурором клопотань учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування. *Юридичний вісник*. № 2014/6. С. 182–187.
9. Ануфрієва О. В. Відвід у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 200 с.
10. Аріт К. В. Судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини на стадії досудового розслідування за новим КПК України. *Актуальні проблеми застосування нового Кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовтня 2012 р.). Кримінологічна асоціація України. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. С. 157–163.
11. Басиста І. В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на

- стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: Запоріжжя, 2014. 40 с.
12. Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Львів. ЛьвДУВС, 2013. 600 с.
 13. Безкровний Є. А. Клопотання до органів прокуратури у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 158–160.
 14. Безрукава А. Ф. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2013. 225 с.
 15. Білецька К. К. Особиста порука як запобіжний захід: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 211 с.
 16. Блажівський Є. М., Грошевий Ю. М., Дьомін Ю. М. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 2. 664 с.
 17. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П., Тація В. Я., Фаринник В. І. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.
 18. Богуцький П. Інституціональні зміни правової системи України у контексті реформування кримінальної юстиції. *Вісник прокуратури*. 2010. № 10. С. 85–91.
 19. Божьев В., Коомбаев А. Процессуальный статус гражданина, потерпевшего от преступления, по законодательству России и Кыргызстана. *Уголовное право*. 2006. № 5. С. 95–98.
 20. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2017. 241 с.
 21. Боржецька Н. Л. Подання та розгляд клопотань на етапі завершення досудового розслідування. *Прикарпатський юридичний вісник: зб. наукових праць*. Івано-Франківськ. 2014. Вип. 2(5). С. 182–190.
 22. Боржецька Н. Л. Форми закінчення досудового розслідування: правові,

- теоретичні та прикладні проблеми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Острог, 2016. 252 с.
23. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 296 с.
 24. Відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: метод. рек. Чернявський С. С., Вознюк А. А., Алексєєва-Процюк Д. О., Бурлака В. В. та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 122 с.
 25. Власова Н. А. Заявление и разрешение ходатайств в ходе предварительного расследования. *Государство и право*. 2006. № 4. С. 41–47.
 26. Войтов О. В. Слідчі дії, що провадяться з дозволу суду та з санкції прокурора: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 186 с.
 27. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.
 28. Воробйова дис
 29. ВС/ККС: Окрім можливості проникнення до житла на підставі судового рішення законом передбачено також можливість проведення огляду і обшуку за добровільною згодою особи, яка ним володіє. (ВС/ККС, № 536/1048/16-к 01.11.2018 р.) Інтернет-стаття від 04 січня 2019 р. URL: https://protocol.ua/.../vs_kks_okrim_moglivosti_proniknenn. (Дата звернення 15.03.2019).
 30. ВС: огляд житла може бути проведено за добровільною згодою власника, за наявності процесуальних гарантій захисту: Інтернет-стаття від 09 січня 2019 р. URL: <http://loyer.com.ua/uk/vs-oglyad-zhitla-mozhe-buti-provedeno-zadobrovilnoyu-zgodoyu-vlasnika-za-nayavnosti-protseualnih-garantij-zahistu>. (Дата звернення 15.03.2019).
 31. Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене: Інтернет-стаття від 27 квітня 2018 р. URL: <https://infopedia.su/9x546e.html>.

(Дата звернення 15.03.2019).

32. Гагач В. А. Основания проведения негласных следственных (розыскных) действий. *Право и Закон: Междунар. науч.-практ. журнал*. 2016. № 4. С. 67–71.
33. Галаган О. І. Процесуальний порядок розгляду клопотань учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_1_9. (Дата звернення 15.03.2019).
34. Гемай С. О. Норми кримінально-процесуального права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2007. 190 с.
35. Глинська Н. В Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 469 с.
36. Глинська Н. В. Обґрунтованість рішень у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 238 с.
37. Гловюк І. Кримінально-правові та кримінально-процесуальні новели початку 2019 р. *Loyer* від 4 січня 2019 р. URL: <http://loyer.com.ua/uk/kriminalno-pravovi-ta-kriminalno-protsesualni-noveli-pochatku-2019-roku>. (Дата звернення 15.03.2019).
38. Гловюк І. Неприпустимість зловживання процесуальними правами як перспективна засада кримінального провадження: прогрес чи регрес? Інтернет-стаття від 9 жовтня 2018 р. URL: https://protocol.ua/ua/nepripustimist_zlovgivannya_protseualnimi_praami_yak_perspektivna_zasada_kriminalnogo_provadgennya_progres_chi_regres. (Дата звернення 15.03.2019).
39. Гловюк І. В. Пропорційність та механізм кримінально-процесуального регулювання: теорія і практика. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія*. Одеса, 2018. С. 12-39.

40. Гловюк І. В. Актуальні питання вдосконалення статті 132 КПК України. *АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої до 70-річчя д-ра юрид. наук, професора Юрія Павловича Аленіна, 21 квітня 2017 р Одеса: Юрид. літ.-ра, 2017. С. 176–180.
41. Гловюк І. В. Доказування при розгляді слідчим суддею клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1028. Серія: Право. 2012. Вип. № 12. С. 360–363.
42. Гловюк І. В. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: питання системності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 12. С. 87–92.
43. Гловюк І. В. Коли відмова потерпілого від обвинувачення є недостатнім аргументом: Інтернет-стаття від 30 січня 2019 р. URL: https://protocol.ua/ua/koli_vidmova_poterpilogo_vid_obvinuvachennya_e_nedostatnim_argumentom. (Дата звернення 15.03.2019).
44. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.
45. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 14. 2018. С. 141–149.
46. Гловюк І. В. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2(02). С. 23–28.
47. Гловюк І. В. Типові недоліки клопотань про обшук. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22-23 квітня 2015 р.)

Одеса, 2015. С. 117–118.

48. Гловюк І. В., Стоянов М. М. Проблеми тлумачення ч. 6 ст. 107 КПК України у контексті оновленого кримінального процесуального законодавства. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні*. (м. Львів, 15 червня 2018 р.) Львів. С. 80–83.
49. Гольдберг Н. О., Бортник С. М., Стащак М. В., Тагієв С. Р., Шендрик В. В. Теорія і практика забезпечення конституційних прав та свобод громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: монографія: Чернігів: Десна Поліграф, 2017. 336 с.
50. Горбань В. В. Функции и полномочия суда в досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Краснодар, 2008. 184 с.
51. Городецька М. С. Окремі питання розширення судового контролю на досудовому слідстві. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 43. С. 128–131.
52. Городовенко В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 15–20.
53. Городовенко В. В. Слідчий суддя як суб'єкт надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки: матер. круглого столу* (м. Запоріжжя, 20 листопада 2013 р.); за ред. В. М. Огаренка та ін. Запоріжжя, 2013. С. 21–23.
54. Гребенькова М. С., Удовенко Ж. В. Принципи взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. Теорія і практика судової експертизи: зб. матер. круглого столу; редкол.: Кобилянський О. Л., Чорноус Ю. М., Свобода Є. Ю. Київ: Навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 118–119.
55. Гриненко А. В. Коментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). М.: Эксмо, 2007. 864 с.
56. Грошевий Ю. М., Туманянц А. Р., Капліна О. В. Кримінальний процес:

- підручн.; за ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2013. 823 с.
57. Гриненко А. Псевдомотивированный отказ в удовлетворении ходатайств на предварительном следствии. *Уголовное право*. 2000. № 4. С. 44–46.
 58. Давиденко С. В. Особливості процесуального положення потерпілого при застосуванні запобіжних заходів. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 194–201.
 59. Даль А. Л., Абламський С. Є. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2017. 238 с.
 60. Денисенко М., Стрелюк Я. Окремі аспекти організації контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. *Національний юридичний журнал: теория и практика*. 2015. № 2-1(12). С. 130–135.
 61. Дерев'янка М. І. Гарантії прав і свобод під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.
 62. Галаган В. І. Саліхова І. Ю. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає показуванню у кримінальному провадженні: монографія. Київ, 2017. 198 с.
 63. До КПК та ККУ пропонують внести зміни щодо електронних речових доказів: Інтернет-стаття від 21 січня 2019 р. URL: <http://loyer.com.ua/uk/do-kpk-ta-kku-proponuyut-vnesti-zmini-shhodo-elektronnih-rechovih-dokaziv>. (Дата звернення 15.03.2019).
 64. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 228 с.
 65. Дубинський А. Я. Вибрані праці. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 430 с.
 66. Дьомін Ю. М. Відсторонення від посади за новим КПК України. *Європейські перспективи*. 2012. № 4. С. 93–97.
 67. Ерохина О. С. Участие следователя в судебном заседании в ходе досудебного производства по уголовному делу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2014. 211 с.

68. Белецкая Л. С., Брестер А. А. Обоснованность ходатайства о приобщении дополнительных доказательств к материалами дела в публичном уголовном процессе. *Об адвокатуре и адвокатской деятельности*: сборник статей. Красноярск, 2016. С. 132–141.
69. Єдин Р. В. Суб'єкти подання клопотань у кримінальному процесі України. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1074–1077.
70. Єні О. В. Клопотання в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.
71. Єні О. В. Клопотання в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 229 с.
72. Єні О. В. Клопотання у кримінальному процесі України: законодавче регулювання: монографія. Київ: Алерта, 2012. 204 с.
73. Єні О. В. Поняття клопотання в кримінальному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2. С. 94–98.
74. Желева О. В. Требования к ходатайствам частных лиц в досудебном производстве как необходимое условие добросовестной реализации прав участников уголовного судопроизводства *Вестник Томского государственного университета*. 2017. № 415. С. 175–181.
75. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. 9-те вид., стер. Київ: Знання, 2006. 255 с.
76. Завада С. В. Відсторонення від посади як захід кримінально-процесуального примусу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 242 с.
77. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 228 с.
78. Іващенко О. В. Інформування учасників кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2013. 232 с.
79. Заклюка А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 195 с.
80. Зейкан Я. П. Адвокат: кримінальні справи (методичні поради): у 2-х ч. Київ:

Дакор, 2012. 728 с.

81. Зеленская Ю. Е. Процессуальные особенности заявления, рассмотрения, разрешения ходатайств и жалоб в Российском уголовном судопроизводстве. *Сибирский уголовно-процессуальные и криминалистические чтения*. 2014. Вып. 1 (5). С. 20–29.
82. Зеленская Ю. Е. Ходатайства, жалобы: сходства и различия. *Вестник Восточно-Сибирского института МВД России*. 2014. № 1. С. 33–40.
83. Ігнатюк О. В. Деякі аспекти судового контролю у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності з протидії організований злочинності*: матер. Міжнар. наук.-практ. Інт.-конфер. (м. Одеса, 28 квітня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 36–37.
84. Калинкина Л. Д. Ходатайства о признании доказательств недопустимыми в суде первой инстанции в российском уголовном процессе. *Вестник СамГУ*. 2014. № 11/2 (122). С. 67–72.
85. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України для участі в проведенні огляду місця події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 лютого 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1392-15>. (Дата звернення 15.03.2019).
86. Інструкція про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Наказ МВС, ГПУ, СБУ від 26 серпня 2014 р. № 872/88/537. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14>. (Дата звернення 15.03.2019).
87. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 214 с.
88. Кавун Д. Ю. Представник-адвокат потерпілого (фізичної особи) у

- досудовому розслідуванні. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2016. Вип. № 22. С. 206–209.
89. Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 208 с.
 90. Калинин О. Відсутність – не аргумент. Закон і Бізнес: Інтернет-стаття від 07.12.2018 р. URL: https://zib.com.ua/.../135521-uak_advokatu_zahistiti_interesi. (Дата звернення 15.03.2019).
 91. Капинус Н. И. Право заявлять ходатайства в уголовном судопроизводстве. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2007. № 6. С. 74–79.
 92. Кобликов А. С. Судебный приговор. М.: Юрид. лит., 1966. 136 с.
 93. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 210 с.
 94. Качмар Б. М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 235 с.
 95. Ківалов С. В., Міщенко С. М., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Харків: Одісей, 2013. 1104 с.
 96. Словник української мови: в 11-ти т. Київ: Наукова думка, 1975. Т. 6. П-Поїти. 832 с.
 97. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 240 с.
 98. Кобликов А. С. Советский уголовный процесс. М.: Юрид. лит-ра, 1972. 261 с.
 99. Коваленко Е. Запобіжні заходи у кримінальному судочинстві: особливості та підстави застосування. *Підприємництво, господарство і право*: наук.-практ., господар.-прав. журнал. Київ: Ін-т приватного права і підпр-ва АПрН України та інш., 2006. № 10. С. 146–152.
 100. Коваленко І. А. Деякі питання забезпечення цивільного позову за новим КПК України. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та*

- криміналістичної практики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 квітня 2013 р., м. Сімферополь-Алушта; відпов. ред. М. А. Михайлов, Т. В. Омельченко; Таврійськ нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь: ДІАЙП, 2013. С. 44-47.*
101. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица. М.: Статут. 2005. 476 с.
 102. Кокорев Л. Д. Участники правосудия по уголовным делам. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1971. 160 с.
 103. Колесник В. А. Негласні: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібн. Київ: Прецедент, 2014. 135 с.
 104. Колесник В. А. Проблемні питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2013 р., м. Сімферополь-Алушта; відпов. ред. М.А. Михайлов, Т.В. Омельченко; Сімферополь: ДІАЙП, 2013. С. 80–82.*
 105. Комарницька О. Організаційні та процесуальні аспекти діяльності прокурора при погодженні клопотання на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 17–26.
 106. Капліна О. В. Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Харків: Право, 2016. 95 с.
 107. Комарницька О. Б. Клопотання про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи: сучасність та перспективи. *СУДОВА АПЕЛЯЦІЯ*. 2014. № 3. С. 46–55.
 108. Кузьмин Г. А. Правовые и организационные основы принятия решений в уголовном процессе. (Досудебные стадии): дис. ... канд. юрид. наук. М., 2002. 195 с.
 109. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004. (Дата звернення

15.03.2019).

110. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 21.01.2006 р. № 997_009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/997_009. (Дата звернення 15.03.2019).
111. Кондратьєв О. В. Завдання та форми судового контролю. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2003. № 3. С. 139–140.
112. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>. (Дата звернення 15.03.2019).
113. Коомбаєв А. А. Право потерпевшего на обжалование процессуальных действий и решений в досудебных стадиях уголовного судопроизводства. М.: Юрлитинформ, 2009. 176 с.
114. Корнієнко М. В., Тertiшник В. М. Концептуальні проблеми процесуального інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 39 (2). С. 105–109.
115. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 42 с.
116. Короткевич М. Є., Пушкар П. В. Зміст обов'язку суду забезпечити дотримання права на свободу та особисту недоторканність у світлі практики Європейського суду з прав людини. *ВІСНИК ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ*. № 8(180)'2015. С. 40–48.
117. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції. Харків: ФОП Вапнарчук Н. М., 2007. 200 с.
118. Косов В. В. Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2012. 20 с.
119. Косов В. В. Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2012. 220 с.

120. Кравченко О. Є. Прокурорський нагляд за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 201 с.
121. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>. (Дата звернення 22.09.2019).
122. Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 235 с.
123. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>. (Дата звернення 15.03.2019).
124. Кузнецова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цель, содержание). М.: Юрид. лит., 1973. 200 с.
125. Кулбаев А. К. Заявление и разрешение ходатайств в уголовном процессе: по материалам Кыргызской Республики и Российской Федерации. М., 1999. 172 с.
126. Куспись Б. А. Мета тимчасового доступу до речей та документів як заходу забезпечення кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2014. № 6–1. С. 189–193.
127. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 37 с.
128. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 263 с.
129. Лань О. Ю. Захисник як суб'єкт доказування у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 226 с.
130. Левицький О. А. Організаційно-правові основи санкціонування НСРД та зняття інформації з каналів зв'язку. *Докази в кримінальному провадженні. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-*

- практиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 квітня 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 136–137.
131. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 259 с.
 132. Лєшукова І. В. Значення інституту клопотань у сфері кримінального судочинства. *Теорія та практика кримінального судочинства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–21 травня 2011 р.). Харків: Титул, 2011. С. 114–116.
 133. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.
 134. Лобойко Л. М. Кримінальне-процесуальне право: Курс лекцій: навч. посібн. Київ: Істина, 2005. 456 с.
 135. Аналіз судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Миколаївської області за 2016 рік щодо причин скасування судових рішень; порушення процесуальних строків при розгляді справ та порушення строків утримання осіб під вартою при розгляді кримінальних справ; застосування практики Європейського суду з прав людини та дотримання судовими інстанціями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
URL:
https://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/analyz_krym_2017. (Дата звернення 15.03.2019).
 136. Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. Київ: Юридичний світ, 2016. 416 с.
 137. Лисенкова К. Є. Принцип змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 253 с.
 138. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Криминалистика и судебная экспертиза*. № 60. С. 147–160.
 139. Лупинская П. А. Комментарий к УПК РФ; отв. ред. Д. Н. Козак,

- Е. Б. Мизулина. М.: Юрист, 2002. 271 с.
140. Лукашкина Т. В., Гуртиева Л. М. Теория доказательств в уголовном судопроизводстве. Одесса: Феникс, 2012. 54 с.
 141. Мазурок О. Я. Криміналістичне забезпечення діяльності Національної поліції під час розшуку безвісно відсутніх осіб: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) 12.00.09. Київ, 2018. 240 с.
 142. Макаров Л. В. Участие обвиняемого и его защитника в уголовно-процессуальном доказывании: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов. 2002. 199 с.
 143. Макаров М. А. Прийняття слідчим суддею рішення про накладення грошового стягнення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 4. Т. 3. № 4. С. 104–106.
 144. Макаров М. А. Розгляд слідчим суддею клопотання про здійснення приводу. *Судова апеляція*. 2015. № 3. С. 83–88.
 145. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та практичні основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.
 146. Максимов О. А. Правовой институт ходатайств и жалоб на досудебных стадиях уголовного процесса Российской Федерации как способ защиты прав граждан: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005. 223 с.
 147. Максимов О. А. Правовой институт ходатайств и жалоб на досудебных стадиях уголовного процесса Российской Федерации как способ защиты прав граждан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М. 2005. 22 с.
 148. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 213 с.
 149. Малярєнко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
 150. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 207 с.
 151. *Мартинців А. М.* Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального

- провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 235 с.
152. Матеріали наглядової діяльності Генеральної прокуратури України за 2018. 28 с.
 153. Мельник А. М. Забезпечення прав затриманого у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2015. 263 с.
 154. Мельниченко А. В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 294 с.
 155. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 20.04.2018 р. Справа № 688/1127/18. Провадження № 1-кс/688/263/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73558224>. (Дата звернення 15.03.2019).
 156. Мороз В. Правові нюанси скасування арешту майна в кримінальному провадженні: Інтернет-стаття від 28 серпня 2017 р. URL: <http://yurgazeta.com/.../pravovi-nyuansi-skasuvannya-areshtu-ma...> (Дата звернення 15.03.2019).
 157. Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2015. 194 с.
 158. Муратова Н. Г. Система судового контролю в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики. 12.00.09. Казань, 2004. 599 с.
 159. Аналітична довідка про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько-слідчу роботу на території України за січень-грудень 2018 р. URL: <https://www.gp.gov.ua>. (Дата звернення 22.02.2019).
 160. Андрусенко С. В., Смук А. О. Проблемні питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій при оперативно-розшуковій протидії організованій злочинності. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності з протидії організованій злочинності*: матер. Міжнар. наук.-практ. Інт.-конфер. (Одеса, 28 квітня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 85–86.

161. Насонова И. А. Ходатайства, жалобы, отводы: сходства и различия. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2011. № 1. С. 34–38.
162. Невмотивованість судового рішення, яким надано дозвіл на обшук, свідчить про порушення принципу поваги до приватного життя (аналіз свавільної ухвали слідчого судді Галицького районного суду міста Львова Волоско І. Р. від 28 січня 2016 р. Справа № 461/614. URL: [https://protocol.ua/ua/nevmotivovanist_sudovogo_rishennya_yakim_nadano_doz_vil_na_obshuk_ta_nehtuvannya_nalegnimi_protседurnimi_garantiyami_svidchit_pro_porushennya_printsipu_povagi_do_privatnogo_gittya_\(svavilnist_uhvali_sli_dchogo_suddi_galitskogo_rayonnogo_sudu_mista_lvova_vol](https://protocol.ua/ua/nevmotivovanist_sudovogo_rishennya_yakim_nadano_doz_vil_na_obshuk_ta_nehtuvannya_nalegnimi_protседurnimi_garantiyami_svidchit_pro_porushennya_printsipu_povagi_do_privatnogo_gittya_(svavilnist_uhvali_sli_dchogo_suddi_galitskogo_rayonnogo_sudu_mista_lvova_vol). (Дата звернення 15.03.2019).
163. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 292 с.
164. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 214 с.
165. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2018 році. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2019_DSA_NAKAZY/ogl_2018_copy.pdf.
166. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М.: Изд. дом. 2008. 396 с.
167. Оксюта Т. Г. Процесуальний статус запасного судді у судовому провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 219 с.
168. Омеляненко А. С. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії (огляд нового законодавства). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 4. С. 205–212.
169. Оновлена експертиза в кримінальному процесі: перші результати. Закон і бізнес: Інтернет-стаття від 01.06.2018 р. URL: https://zib.com.ua/.../133164-onovlena_ekspertiza_v_krimin. (Дата звернення 15.03.2019).
170. Орлеан А. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 3(7). 2016. С. 87–92.

171. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 206 с.
172. Панасюк О. А. Розгляд судом першої інстанції клопотань учасників судового провадження на стадії судового розгляду: окремі проблеми теорії та практики. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2(4). С. 1–16.
173. Галаган В. І., Моргун Н. С. Недоторканність права власності як засада кримінального провадження на досудовому розслідуванні: монографія. Київ, 2017. 185 с.
174. Перлін С. І. Правові та організаційні особливості взаємодії слідчого з підрозділами експертної служби МВС України. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1(77). С. 270–277.
175. Побережник А. О. Гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 272 с.
176. Побережник А. О. Щодо правової природи клопотання слідчого, прокурора при правомірному обмеженні права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 176–183.
177. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс, ДТД, 2007. 576 с.
178. Погорецький М. А., Кушнерик Ю. А. Процесуальне керівництво провадженням слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування грабежів та розбоїв. *Право і громадське суспільство*. Наукове видання: електронний журнал. URL: <https://lcslaw.knu.ua/.../149-protsesualne-kerivnytstvo-provadzhen>. (Дата звернення 15.03.2019).
179. Пожар В. Г. Проблеми забезпечення прав деяких учасників кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування. *Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матер. регіон. круглого столу (м. Одеса, 19 квітня 2013 р.) Одеса: Юрид. л-ра, 2013. С. 87–

- 90.
180. Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.
181. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування. *Адвокат*. 2012. № 9(144). С. 4–6.
182. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 23.07.2018 р. Справа № 766/13421/18. Провадження № 1-кк/766/9711/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75470835>. (Дата звернення 15.03.2019).
183. Постанова Верховного Суду України від 19.03.2015 р. Справа № 5-1кк15. URL: https://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS150239.html. (Дата звернення 15.03.2019).
184. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19/para187#n187>. (Дата звернення 15.03.2019).
185. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування: Закон України від 16.11.2017 р. № 2213-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2213-19>. (Дата звернення 15.03.2019).
186. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України Законопроект від 17.01.2019 р. № 9484. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65354. (Дата звернення 15.03.2019).
187. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного,

- надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Закон України від 12 серпня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2213-19>. (Дата звернення 15.03.2019).
188. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12. 2017 р. № 2227-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2227-19> (Дата звернення 15.03.2019).
 189. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-558/0/4-13. *Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи*; відп. ред. В.С. Ковальський. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 174–184.
 190. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 4652-VI (4652-17) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3782-12>. (Дата звернення 15.03.2019).
 191. Савляк І. І. Таємниця спілкування як засада кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 218 с.
 192. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>. (Дата звернення 15.03.2019).

193. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0680-16>. (Дата звернення 15.03.2019).
194. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>. (Дата звернення 15.03.2019).
195. Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні: Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-158/0/4-13 від 29 січня 2013 р.: зб. інформ. матер., які регулюють окремі питання кримінального провадження в Україні: упоряд. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В.І. Фаринник та ін.; за заг. ред. В. І. Сліпченка. Київ, 2013.
196. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4 гн. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102. (Дата звернення 15.03.2019).
197. Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями: витяг з узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 06.06.2016 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. (Дата звернення 15.03.2019).
198. Про судоустрій та статус суддів від 05.08.2018 р. № 1402-VIII: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>. (Дата звернення 15.03.2019).
199. Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів. URL: <http://zib.com.ua/ua/print/41323->

- problemi_zastosuvannya_polozen. (Дата звернення 15.03.2019).
200. Пропонується врегулювати порядок розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих дій. URL: <http://loyer.com.ua/uk/proponuyetsya-vregulyuvati-poryadok-rozglyadu-klopotan-pro-nadannya-dozvolu-na-provedennya-neglasnih-slidchih-dij>. (Дата звернення 15.03.2019).
 201. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 253 с.
 202. Расторгуєв О. Повідомлення про підозру: проблематика прийняття процесуального рішення в контексті дефектів кримінального процесуального інституту. URL: https://protocol.ua/ua/povidomlennya_pro_pidozru_problematika_priynyattya_protseualnogo_rishennya_v_konteksti_defektiv_kriminalnogo_protseualnogo_institutu_1. (Дата звернення 15.03.2019).
 203. Статистика щодо обшуків вражає. Судово-юридична газета від 15 березня 2018 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/116072-statistika-schodo-obshukiv-vrazhae>. (Дата звернення 15.03.2019).
 204. Регламент Вищої ради правосуддя від 24 січня 2017 р. № 52/0/15-17. URL: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/28. (Дата звернення 15.03.2019).
 205. Ухвала Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 19 квітня 2017 р. Справа № 210/1518/17. Провадження № 1-кс/210/681/17. URL: <https://register.dominus.kiev.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
 206. Рішення Європейського суду з прав людини від 20.05.2010 р. Справа № 22603/02. «Україна-Тюмень» проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_596. (Дата звернення 15.03.2019).
 207. *Рогатюк І. В.* Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 604 с.

208. Руденко А. Е. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. 2015. 212 с.
209. Рыжих А. Н. Полномочия суда на досудебных стадиях уголовного процесса. 12.00.09. Екатеринбург, 2008. 251 с.
210. Рязановский В. А. Единство процесса: учеб. пособ. М.: Городец, 2005. 80 с.
211. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 22 жовтня 2018 р. Справа № 520/14194/18. Провадження № 1-кс/520/5738/18.
URL: <https://register.dominus.kiev.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
212. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 20 грудня 2018 р. Справа № 552/1225/18. Провадження № 1-кс/552/3649/18.
URL: <https://register.dominus.kiev.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
213. Сенченко Н. М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 236 с.
214. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 17 вересня 2018 р. Справа № 523/9193/18. Провадження № 1-кс/523/2590/18.
URL: <https://register.dominus.kiev.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
215. Середа Г. Особливості угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 5–9.
216. Середа К. О. Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 235 с.
217. Сировой М. Нова ініціатива щодо вдосконалення захисту речових прав учасників кримінального провадження: Інтернет-стаття від 15.03.2019 р.
URL: <http://khpg.org/index.php?id=1548173608>. (Дата звернення 15.03.2019).
218. Слинько С. М. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів (чи відповідають вимоги кримінального процесуального кодексу України Європейським стандартам). *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 200–208.

219. Слінько Д. С., Максимов В. І. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні (теорія та практика): монографія. Харків: Ніка Нова, 2015. 178 с.
220. Словник української мови: в 11-ти т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10. Т-Ф. 658 с.
221. Смагіна Д. В. Класифікація клопотань у кримінальному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Ч. 1. С. 135–139.
222. Смагіна Д. В. Сутність терміна «клопотання» у кримінальному процесі України. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 499–502.
223. Смик С. І. Підстави та процесуальний порядок здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) 12.00.09. Київ, 2018. 225 с.
224. Смоков С. М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 179 с.
225. Смык С. И. О достаточности оснований проведения допроса свидетеля, потерпевшего в суде во время досудебного расследования. *Право и Закон: Междунар. науч.-практ. журнал*. 2017. №2. С. 113–117.
226. Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 229 с.
227. Соф'їн М. І. Процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
228. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва. Київ: «Арт-Дизайн», 2015. 132 с.
229. Стадник А. Провести выемку документов может только следователь, который не допустит ошибок в ходатайстве: Интернет-статья от 31.05.2018 г. URL: http://protokol.com.ua/ru/provesti_viemku_

dokumentov_moget_tolko_sledovatel_kotoriy_ne_dopustit_oshibok_v_hodataystve. (Дата обращения 15.03.2019).

230. Стебелєв А. М. Правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016, 204 с.
231. Стельмашук О. В. Відкриття провадження у справах про кримінальні правопорушення: чинний порядок і напрями вдосконалення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 231 с.
232. Строган А. Відмінність клопотання від інших форм звернення осіб в кримінальному процесі. *Юридична Україна*. 2008. № 6. С. 112–117.
233. Строган А. Ю. Розгляд і вирішення клопотань на досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 225 с.
234. Строган А. Ю. Розгляд і вирішення клопотань на досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 18 с.
235. Строган А. Ю. Розгляд клопотань як одне з основних положень досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 128–130.
236. Строган А.Ю. Клопотання як самостійний інститут кримінально-процесуального права: заявлення, розгляд та вирішення клопотань на досудовому слідстві: монографія. Київ: Істина, 2009. 456 с.
237. Строгович М. С. Уголовно-процессуальная форма и обеспечение прав обвиняемого. *Развитие и совершенствование уголовно-процессуальной формы*. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. С. 83–92.
238. Суколенко Е. А. Суд как субъект уголовно-процессуальных правоотношений в досудебном уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Ростов-на-Дону. 2011. 203 с.
239. Сухарев А. Я. Юридический энциклопедический словарь. М.: Сов. энциклопедия, 1984. 418 с.
240. Сухомлин Ю. В. Клопотання у кримінальному провадженні як форма реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

- Конституція України: історія, сучасність та перспективи*: матер. наук.-практ. семінару (м. Вінниця, 24 червня 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 100–104.
241. Сухомлин Ю. В. Особливості подання та розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1-2 березня 2019 р.). С. 113–116.
242. Сухомлин Ю. В. Правові основи, підстави та умови подання клопотань у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 84–89.
243. Сухомлин Ю. В. Подання та розгляд клопотань про проведення обшуку на стадії досудового розслідування. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листопада 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 1. С. 141–143.
244. Сухомлин Ю. В. Інститут клопотань у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*: зб. тез доповідей 5 Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 липада 2016 р.). Київ, 2016. С. 157–160.
245. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика. монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 512 с.
246. Тарануха В. П. Звернення громадян як засіб забезпечення законності в діяльності місцевих органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 231 с.
247. Татаров О. Ю. Аналіз змін до КПК: «маски-шоу» в минулому? Інтернет-стаття від 7 грудня 2017 р. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/28840>. (Дата звернення 15.03.2019).
248. Татаров О. Ю. Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 113–122.
249. Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному

- провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. *Вісник кримінального судочинства*. № 2/2015. С. 77–84.
250. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Київ, 2012. 640 с.
 251. Терещук С. С. Система негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальні підстави їх проведення. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 87–92.
 252. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 314 с.
 253. Тищенко О. І. Запобіжний захід у вигляді взяття під варту: проблеми обрання та оскарження в досудовому провадженні по кримінальній справі: монографія. Харків: Фінн, 2008. 176 с.
 254. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 168 с.
 255. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 212 с.
 256. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.
 257. Трекке А. С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2019. 224 с.
 258. Торьянников А. Г. Адвокат в уголовном процессе. Деятельность адвоката по оказанию юридической помощи обвиняемому в реализации прав на заявление ходатайств и принесение жалоб: учеб. пособ. М.: РИО ВЮЗИ, 1987. 46 с.
 259. Удалова Л. Д., Білоус О. В. Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи у досудовому кримінальному провадженні. Київ: КНТ, 2015. 180 с.

260. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Письменний Д. П. Кримінальний процес: альбом схем (загальна та особлива частини): навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 406 с.
261. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю., Римарчук О. В. Кримінальний процес України у питаннях та відповідях. Київ: КНТ, 2016. 269 с.
262. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Рожнова В. В., Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 176 с.
263. Удалова Л. Д. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства. *Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України*: зб. матер. міжвуз. наук. конф. (м. Київ, 26 квітня 2013 р.). Нац. акад. прокуратури України, 2013. С. 8–12.
264. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод (розглянуто та затверджено на нараді суддів судової палати у кримінальних справах ВСС 22 січня 2014 р., м. Київ) / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: http://zib.com.ua/ua/print/92557uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo_.html. (Дата обращения 15.03.2019).
265. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний вісник України*. (м. Київ, 17–23 березня 2017 р.) № 11. С. 1–15.
266. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. (Дата звернення 15.03.2019).
267. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 13.06.2017 р. Справа № 11-сс/796/2543/2017 URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/?lang=ru>. (Дата звернення 15.03.2019).
268. Ухвала Верховного Суду від 06.03.2018 р. Справа № 243/6674/17-к,

- Провадження № 51-499км17. URL: <https://taxlink.ua/.../uhvala-verhovnogo-sudu-vid-06032018>. (Дата звернення 15.03.2019).
269. Ухвала Верховного Суду України від 18.11.2018 р. Справа № 536/1048/16-к. Провадження № 51-4088км18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
270. Ухвала Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 30.01.2017 р. Справа № 396/51/17. Провадження № 1-кп/389/282/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71892776>. (Дата звернення 15.03.2019).
271. Ухвала Ленінського районного суду м. Харків від 16.11.2017 р. Справа № 646/12399/14к. Провадження № 1кп/642/461/17. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
272. Ухвала Михайлівського районного суду Запорізької області від 24.08.2017 р. Справа № 311/4612/17-к. Провадження № 12015080190002275: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
273. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 26.01.2017 р. Справа №757/2181/17-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64299352>. (Дата звернення 10.01.2018).
274. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 18.02.2016 р. Справа № 645/119/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
275. Ухвала Держинського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 11.10.2018. Справа №210/5764/18. Провадження №1-кк/210/2289/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
276. Ухвала Дружківського міського суду Донецької області. Справа № 229/3376/17. Провадження 1-кк/229/618/2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
277. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 16.12.2016 р. Справа № 640/14163/16-к. Провадження № 1-кк/640/9762/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).

278. Ухвала Коломийського міськрайонного суду від 26.01.2018 р. Справа № 346/5883/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
279. Ухвала Криворізького районного суду у Дніпропетровській області від 12.07.2017 р. Справа № 177/1226/17. Провадження № 1-кс/177/245/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54565128>. (Дата звернення 15.03.2019).
280. Ухвала Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 16 лютого 2017 р. Справа № 629/4698/17-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61945203>. (Дата звернення 15.03.2019).
281. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 28.03.2016 р. Справа №757/11768/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56822890>. (Дата звернення 15.03.2019).
282. Фаринник В. И. Особенности применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном судопроизводстве Украины. *Научно-методический журнал «Право и Политика»*. Киргизская Республика. 2014. № 2/1. С. 43–47.
283. Фаринник В. І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. *Митна справа*. 2014. № 3. Ч. 2. С. 341–351.
284. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.
285. Проект Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» №9055 від 06.09.2018 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65354. (Дата звернення 15.03.2019)
286. Фаринник В. І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом:

- проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 126–138.
287. Фаринник В., Головка Н., Олефіренко Є. Більшість змін до КПК, що приймалися останнім часом, лише породжує неоднозначність тлумачення. URL: https://protocol.ua/ua/bilshist_zmin_do_kpk_shcho_priymalis_ostannim_chasom_lishe_porodgue_neodnoznachnist_tlumachennya. (Дата звернення 15.03.2019).
 288. Философская энциклопедия: 5 т. науч. ред. Ф. В. Константинов. М.: Советская энциклопедия. 1964. Т. 5. 740 с.
 289. Харечко Н. В. Застосування деяких норм кримінального процесуального законодавства в умовах проведення АТО: проблема та шляхи вирішення. *Актуальні проблеми досудового розслідування*: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 липня 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 163–165.
 290. Химичева О. Уголовно-процессуальная регламентация права заявлять ходатайства. *Законность*. 2004. № 2. С. 15–17.
 291. Черечукина Л. В. Процессуальный порядок заявления ходатайств и подачи жалоб о производстве следственных действий, их разрешения и обжалования процессуальных решений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1998. 163 с.
 292. Черечукина Л. В. Судебный контроль за досудебным производством: монография. Луганск: РИО ЛИВД, 1998. 124 с.
 293. Чернієнко А. О. Відстрочка виконання вироку в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 250 с.
 294. Чорноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 211 с.
 295. Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 204 с.

296. Шерудило В. О. Судовий контроль під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 2. С. 310–315.
297. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270-276.
298. Шингарьов Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 223 с.
299. Шпилев В. Н. Участники уголовного процесса. Минск: Белорусский гос. ун-т, 1970. 176 с.
300. Шпотаківська О. В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.
301. Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.
302. Шум В. В. Накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2014. 205 с.
303. Щодо окремих питань здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю в кримінальному провадженні: Лист ВССУ № 223-1650/0/4-16 від 16.06.2016 р. URL: <http://www.sc.gov.ua>. (Дата звернення 15.03.2019).
304. Элькинд П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. - 171 с.
305. Юридична енциклопедія: в 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 4: Н-П. 2002. 720 с.
306. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: навч. посіб. Чернівці: Технодрук, 2014. 276 с.
307. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і

практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 443 с.

308. Яновська О.Г. Застосування практики європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. № 2(27). 2013. С. 12–17.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

опитування слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів за темою дисертаційного дослідження “Подання, розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування” здобувача ступеня кандидата юридичних наук, Ю.В. Сухомлин

Шановний респонденте,

Просимо Вас уважно і відверто відповісти на запропоновані запитання.

Результати анкетування необхідні для об’єктивного з’ясування проблем подання, розгляду і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування і будуть обов’язково враховані при підготовці відповідних пропозицій.

Послідовно відповідаючи на запитання, необхідно чітко визначити своє ставлення до кожного з них, для чого треба відзначити ті із запропонованих варіантів відповіді, які, на Ваш погляд, найбільш вдалі, або викласти свій варіант відповіді.

При заповненні анкети просимо, по можливості, відповісти на кожне запитання.

Дякуємо за допомогу.

н/п	Питання	Слідчий	Прокурор	Суддя (слідчий суддя)	Адвокат
1.	Професійна належність	25%	29%	27%	18%
2.	Стаж роботи, службової діяльності				
а)	до 3 років	29%	18%	12%	15%
б)	від 3 до 5 років	32%	19%	18%	21%
в)	від 5 до 10 років	33%	41%	31%	22%
г)	понад 10 років	6%	22%	39%	42%
3.	Чи доцільним, на Вашу думку, є визначення у статті 3 КПК України поняття клопотання?				
а)	так	12%	16%	13%	15%
б)	ні	82%	74%	83%	72%
в)	складно відповісти	3%	2%	3%	6%
г)	у положеннях КПК доцільно відобразити дефініції двох видів клопотань у сенсі звернення учасників кримінального	3%	8%	1%	7%

	провадження у порядку ст. 220 КПК, та в порядку подання її слідчим, прокурором у рамках відповідної процесуальної дії, як такої, що суттєво обмежує права та законні інтереси особи				
4.	Зазначте основні труднощі, які виникають у вас у зв'язку з поданням, розглядом та вирішенням клопотань під час досудового розслідування? (можливі декілька відповідей)				
а)	визначення суб'єктів наділених процесуальними правами на заявлення клопотань	45%	42%	36%	40%
б)	з'ясування підстав для подання відповідних клопотань	25%	23%	27%	19%
в)	дотримання вимог щодо обґрунтування та мотивування клопотань	61%	67%	71%	62%
г)	визначення адресата клопотання	3%	5%	0%	2%
д)	з'ясування предмету клопотання	4%	11%	2%	8%
е)	складно відповісти	0%	0%	0%	0%
ж)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
5.	Висловіть свою позицію щодо тлумачення положень диспозиції статті 220 КПК України, яка визначає таких суб'єктів, які наділені правом звернення з клопотанням досудового розслідування, як сторона захисту, потерпілий і його представник чи законний представник?				
а)	невизначення у редакції цієї статті вичерпного переліку суб'єктів ініціаторів клопотання під час досудового розслідування викликає практичні труднощі	70%	74%	68%	89%
б)	перелік таких суб'єктів визначений у статті чітко та розширеному трактуванню не підлягає	24%	18%	28%	8%
в)	складно відповісти	6%	8%	4%	3%

г)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
6.	Висловіть свою позицію щодо доцільності встановлення у КПК України обов'язкових вимог до змісту клопотань учасників досудового кримінального провадження?				
а)	доцільно	18%	19%	26%	13%
б)	ні, це істотно обмежить право учасника кримінального провадження	79%	76%	70%	82%
в)	складно відповісти	3%	5%	4%	5%
г)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
7.	На вашу думку, чи сприятиме визначення у ст. 220 КПК України критеріїв допустимої повторності звернень з клопотанням удосконаленню механізму реалізації права на заявлення клопотань?				
а)	так	87%	85%	90%	79%
б)	ні	10%	12%	6%	15%
в)	складно відповісти	3%	3%	4%	6%
г)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
8.	Висловіть свою позицію щодо законодавчого визначення загальних вимог щодо клопотання сторони кримінального провадження, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні в порядку ст. 225 КПК України, за аналогією до клопотань, які складаються при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із обмеженням прав особи				
а)	так	81%	84%	86%	83%
б)	ні	17%	16%	12%	16%
в)	складно відповісти	2%	0%	2%	1%
г)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
9.	Зазначте найбільш оптимальний, на Вашу думку, термін, упродовж якого Вища рада правосуддя зобов'язана повернути Генеральному прокурору або його заступнику клопотання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подане без дотримання визначених законом вимог?				
а)	не пізніше трьох днів	26%	16%	9%	22%
б)	не пізніше десяти днів	72%	84%	67%	76%
в)	такі строки встановлювати не потрібно	2%	0%	24%	2%
10.	Як Ви вважаєте, чи доцільно у ст. 171 КПК України визначити, що у разі неможливості підтвердити документально право власності на майно, яке належить арештувати, у клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна обов'язково повинна бути зазначена причина?				
а)	так	68%	72%	84%	84%

б)	ні	24%	21%	13%	9%
в)	вагаюсь відповісти	8%	7%	3%	7%
11.	Висловіть свою позицію щодо відображення у ч. 1 ст. 172 КПК України положення щодо обов'язкової участі слідчого, прокурора під час розгляду клопотання про арешт майна				
а)	доцільно	55%	68%	82%	46%
б)	ні	33%	24%	16%	32%
в)	складно відповісти	12%	8%	2%	22%
г)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
12.	Як Ви вважаєте, чи слід передбачити у ч. 1 ст. 180 КПК України положення про те, що особиста порука може застосовуватися за письмовим клопотанням поручителя (поручителів) та за згодою підозрюваного, обвинуваченого				
а)	так	65%	70%	71%	74%
б)	ні, стаття 180 КПК України досить детально регламентує процесуальний порядок обрання цього запобіжного заходу	35%	27%	27%	26%
в)	вагаюсь відповісти	0%	3%	2%	0%
13.	Як Ви вважаєте, чи доцільним є визначення у ч. 1 ст. 469 КПК України положення, яке б в обов'язковому порядку передбачало ініціативу потерпілого, його представника або законного представника у відповідному клопотанні щодо укладення угод про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством?				
а)	так	68%	67%	86%	80%
б)	ні	25%	29%	14%	17%
в)	складно відповісти	7%	4%	0%	3%
14.	Як Ви вважаєте, чи необхідно передбачити у частині 2 статті 244 КПК України положення про те, що у клопотанні про проведення експертизи, серед іншого слід зазначати наявність уже проведених у кримінальному провадженні експертиз та тих, які перебувають на виконанні; щодо яких запитань дано експертний висновок, а щодо яких ні; про рух кримінального провадження (чи продовжувались строки розслідування та з яких підстав; чи застосовано до підозрюваного запобіжний захід або інші заходи забезпечення кримінального провадження, чи продовжувались їх строки)?				
а)	так	78%	81%	95%	66%
б)	ні, стаття 244 КПК України досить детально регламентує процесуальний порядок	20%	15%	5%	29%

	обрання цього запобіжного заходу				
в)	вагаюсь відповісти	2%	4%	0%	6%
15.	Висловіть свою позицію щодо доцільності внесення до ч. 3 ст. 244 КПК України змін в частині наділення правом брати участь у розгляді клопотання про проведення експертизи, поряд з його ініціатором, й інших учасників кримінального провадження, інтересів яких стосується проведення цієї слідчої (розшукової) дії				
а)	так	63%	66%	80%	82%
б)	ні	27%	24%	20%	18%
в)	вагаюсь відповісти	0%	0%	0%	0%
16.	Чи доцільним є передбачення законодавчо обов'язку слідчого надіслати копію клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД прокурору з метою з'ясування доцільності та меж його задоволення?				
а)	так	52%	81%	66%	63%
б)	ні	43%	15%	28%	25%
в)	складно відповісти	5%	4%	6%	2%
г)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
17.	Чи підвищить, на Вашу думку, якість проведення НСРД передбачення у ч. 5 ст. 248 КПК України обов'язку слідчого, прокурора при повторному зверненні з клопотанням про надання дозволу на проведення відповідної НСРД зазначати нові обставини, які до цього не розглядалися слідчим суддею?				
а)	так	62%	73%	98%	81%
б)	ні	29%	23%	0%	18%
в)	вагаюсь відповісти	9%	4%	2%	1%
18.	Висловіть свою точку зору щодо необхідності відображення у ч. 1 ст. 284 КПК України обов'язку слідчого, прокурора відмовити у задоволенні відповідного клопотання у разі відсутності підстав для закриття кримінального провадження?				
а)	так	68%	72%	81%	85%
б)	ні	32%	26%	14%	12%
в)	вагаюсь відповісти	0%	2%	5%	3%

Додаток Б

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел. 248-89-52, post@naiaau.kiev.ua

05.02.2018 № 46/717

На № _____ від _____ 20 _____

Про направлення пропозицій до
Кримінального процесуального
кодексу України, що стосуються
процесуальної діяльності учасників
кримінального провадження
з подання, розгляду і вирішення клопотань

Шановний Андрію Анатолійовичу!

Направляємо Вам пропозиції до Кримінального процесуального кодексу України, що стосуються процесуальної діяльності учасників кримінального провадження, підготовлені здобувачем кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Сухомлин Юлією Володимирівною за результатами дослідження проблем розгляду і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування, для використання у законотворчій діяльності.

Додаток на 3 арк., в 1 прим.

З повагою,
проректор

С.С. Чернявський

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення процесуального порядку подання, розгляду і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування»

Зміст положення (норми) чинного КПК України	Зміст відповідного положення (норми) проекту КПК України
Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування 1. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. 2. Слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру...	Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування 1. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. 2. Слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; <i>6-1) у разі, якщо сторони кримінального провадження при ознайомленні з його матеріалами звернулись із клопотанням про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, слідчий зобов'язаний надіслати копію клопотання прокурору, який з'ясовує доцільність та межі його задоволення, про що надає вказівки слідчому...</i>
Стаття 60. Заявник 1. Заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. 2. Заявник має право: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 1¹) отримувати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.	Стаття 60. Заявник 1. Заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. 2. Заявник має право: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 1¹) отримувати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; 3) заявляти клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою отримання додаткової інформації, яка обґрунтовує заяву;

	4) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.
	Стаття 132-1 «Загальні правила застосування заходів забезпечення безпеки» «У разі виникнення загрози безпеці учасника кримінального провадження, членам його сім'ї, близьким родичам, він має право звернутись з клопотанням до уповноваженої особи, яке підлягає розгляду у визначеному Законом порядку. У разі відмови у задоволенні клопотання слідчий, прокурор виносять відповідну постанову, а слідчий суддя, суд – ухвалу».
Стаття 171. Клопотання про арешт майна 1. З клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову - також цивільний позивач. 2. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено: 1) підстави і мету відповідно до положень статті 170 цього Кодексу та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном...	Стаття 171. Клопотання про арешт майна 1. З клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову - також цивільний позивач. 2. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено: 1) підстави і мету відповідно до положень статті 170 цього Кодексу та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном. У разі неможливості підтвердити документально право власності на майно, яке належить арештувати, слідчий, прокурор повинні зазначити причину»...
Стаття 172. Розгляд клопотання про арешт майна 1. Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності - також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання...	Стаття 172. Розгляд клопотання про арешт майна 1. Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності - також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Участь слідчого, або прокурора у розгляді клопотання є обов'язковою...
Стаття 220. Розгляд клопотань під час досудового розслідування	Стаття 220. Розгляд клопотань під час досудового розслідування

1. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених цим Кодексом, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. 2. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання вноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй...	1. Клопотання учасників кримінального провадження інших осіб, інтересів яких воно стосується, про виконання будь-яких процесуальних дій та прийняття рішень, слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. 2. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання вноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй. 3. Особа, яка заявила клопотання, може повторно звернутись до слідчого, прокурора з клопотанням у разі: 1) визнання у встановленому законом порядку незаконним рішення слідчого, прокурора з приводу попереднього заявленого клопотання; 2) невстановлення окремих обставин в результаті попереднього вирішення клопотання по суті; 3) виникнення нових обставин, що мають значення для кримінального провадження, які можна встановити шляхом проведення тієї ж процесуальної дії...
Стаття 244. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта ...2. У клопотанні зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи; 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом...	Стаття 244. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта ...2. У клопотанні зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи; 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом 6) наявність уже проведених у кримінальному провадженні експертиз та тих, які перебувають на виконанні; щодо яких запитань дано експертний висновок, а щодо яких ні; про рух кримінального провадження (чи продовжувались строки розслідування та з яких підстав; чи застосовано до підозрюваного запобіжний захід або інші заходи забезпечення кримінального провадження, чи продовжувались їх строки)...

ЗАТВЕРДЖУЮПерший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**С.Д. Гусарев****АКТ**

**Про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача
кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
Сухомлин Юлії Володимирівни на тему: «Розгляд і вирішення клопотань
учасників кримінального провадження на стадії досудового
розслідування» в освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: директора Інституту післядипломної освіти, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Лариси Давидівни (голова комісії), начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента Корж-Ікаєвої Т.Г., завідувача кафедри кримінального процесу кандидата юридичних наук, доцента Рожнової В.В., завідувача кафедри криміналістики та судової медицини кандидата юридичних наук, доцента Самодіна А.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження на тему: «Розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування» здобувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Сухомлин Ю.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, використовуються у науково-методичному забезпеченні навчальних дисциплін як «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Теорія судових доказів», які викладаються для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра і магістра заочної та денної форм навчання, а також у системі первинної професійної підготовки поліцейських та підвищенні кваліфікації слідчих Національної поліції.

Голова комісії:

**Директор інституту післядипломної освіти
доктор юридичних наук, професор**

Л.Д. Удалова

Члени комісії:

**Начальник відділу
організації та координації освітнього процесу
кандидат юридичних наук, доцент**

Т.Г. Корж-Ікаєва

**Завідувач кафедри кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент**

В.В. Рожнова

**Завідувач кафедри криміналістики та судової медицини
кандидат юридичних наук, доцент**

А.В. Самодін

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

М.С. Цуцкірідзе

4 січня 2018 року

АКТ

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри
кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
Сухомлин Юлії Володимирівни
на тему: «Розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального
провадження на стадії досудового розслідування»**

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., т.в.о. заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишина А.В., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Борець І.В., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Сухомлин Ю.В. на тему: «Розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України,
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Т.в.о. заступника начальника відділу
ГСУ НП України,
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий
в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

І.В. Борець

Додаток В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сухомлин Ю. В. Правові основи, підстави та умови подання клопотань у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 286–289.

2. Сухомлин Ю. В. Окремі процесуальні аспекти подання органами досудового розслідування клопотань щодо застосування запобіжних заходів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 230–234.

3. Сухомлин Ю. В. Клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 200–203.

4. Сухомлин Ю. В. Проблеми підготовки та подання клопотань стороною захисту та іншими учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 2 С. 230–234.

5. Сухомлин Ю. В. Окремі напрями реформування інституту клопотань у кримінальному судочинстві України. Suhomlin Julia Specific directions for reform of infringement institute in ukraine's criminal judicial authority. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 3 (19). Р. 241–249.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Сухомлин Ю. В. Інститут клопотань у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*: зб. тез доповідей 5 Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 157–160.

7. Сухомлин Ю. В. Клопотання у кримінальному провадженні як форма

реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Конституція України: історія, сучасність та перспективи*: матер. наук.-практ. семін. (м. Київ, 24 черв. 2016 р.). Київ, 2016. С. 100–104.

8. Сухомлин Ю. В. Окремі питання призначення експертиз за клопотанням сторони захисту у кримінальному провадженні. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності*: зб. мат. конф. (м. Київ, 24 листоп., 2016 р.). Київ, 2016. С. 278–281.

9. Сухомлин Ю. В. Подання та розгляд клопотань про застосування запобіжних заходів у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ, 2016. С. 371–373.

10. Сухомлин Ю. В. Проблеми підготовки та подання клопотань стороною обвинувачення про проведення слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу і практики їх застосування*: матер. кругл. столу (м. Київ, 10 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 133–135.

11. Сухомлин Ю. В. Подання та розгляд клопотань про проведення обшуку на стадії досудового розслідування. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 1. С. 141–143.

12. Сухомлин Ю. В. Залучення спеціаліста до у часті у процесуальних діях за клопотанням сторони захисту. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: матер. Всеукр. наук.-практич. конф. з нагоди 85-річчя докт. юрид. наук Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ-Маріуполь, 2018. С. 345–346.

13. Сухомлин Ю. В. Особливості подання та розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1–2 берез. 2019 р.). С. 113–116.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

14. Процесуальний порядок та особливості застосування слідчим арешту майна: метод. рек. С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, Д. О. Алексєєва-Процюк, Ю. В. Сухомлин. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 50 с.

15. Науковий твір «Мультимедійний навчальний посібник «Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні». Осауленко О. А., Підвисоцький В. В., Самодін А. В., Симчук А. С., Степанов О. С., Степанова Г. М., Сухомлин Ю. В. Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 76617 від 05.02.2018 р. URL: https://www.naia.kiev.ua/books/slidchi_rozdii/index.html.